

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2021 30 stp

Fakultetet for landskap og samfunn (LANDSAM)

Natur- og kulturarinstitusjoner som bred verdiskaper i lokalsamfunnet

Natural and cultural heritage institutions as broad value creators in local society

Runa Tunheim

Master i landskapsarkitektur

BIBLIOTEKSSIDE

Tittel: Natur- og kulturarvinstitusjoner som bred verdiskaper i lokalsamfunnet

Title: Natural and cultural heritage institutions as broad value creators in local society

Forfatter: Runa Tunheim

Veileder: Morten Clemetsen

Format: A4 297 mm x 210 mm

Sidetall:

Opplag: 2

Nøkkelord: Bred verdiskaping, bærekraftig stedsutvikling, bygdeutvikling, samhandling, Geitbåtmuseet-Husasnotra

Keywords: Broad value creation, sustainable site development, cooperative interaction , rural areas, town development

Tung tids tale

Det heiter ikkje: eg – no lenger.

Heretter heiter det: vi.

Eig du lykka så er ho ikkje lenger berre di.

Alt det som bror din kan ta imot av lykka di, må du gi.

Alt du kan løfte av børa til bror din, må du ta på deg.

Det er mange ikring deg som frys, ver du eit bål, strål varme ifrå deg!

Hender finn hender, herd stør herd, barm slår varmt imot barm.

Det hjelper da litt, nokre få forfrosne at du er varm!

Halldis Moren Vesaas

FORORD

Med denne masteren settes punktumet bak 5 år som landskapsarkitektstudent ved Norges Miljø- og Biovitenskapelige Universitet.

Det har vært en lærerik affære med bratt læringskurve, og jeg har kost meg undervegs. Å få lov til å skrive om noe som ligger hjertet nært har vært givende.

Jeg er takknemlig for å ha så mange gode og hjelpevillige mennesker til å tilbringe masterperioden med. Stor takk til:

Margit for å ta meg med vekk fra internettland og opp til eventyrlige Fauskostølen for et måneds autentisk teori- og litteraturstudie.

Maren og Stina for korrekturlesing og innspurthjelp, og til mor for uvurderlige innspill.

Kjæresten for å holde ut og for å stulle og stelle som seg hør og bør når damen skriver master.

Kristina, Astrid og Sunniva for friske lufteturer under midnattssola.

Stor takk til Morten Clemetsen for å ta meg stadig videre i forståelsen av et bredt fagfelt, og for å holde meg i skinnet da det ble for bredt.

Takk også til Geitbåtmuseet som har sagt seg villig til å la meg være med og tegne uteområdet, og som allerede er i gang med å bygge inngangspartiet.

Takk til alle informanter for deres tid og verdifulle innspill til masteroppgaven. Det har vært svært inspirerende.

Runa Tunheim
Lofoten, juni 2019

SAMMENDRAG

Små bygder settes på prøve av fraflytting og sterke sentraliseringskrefter. Den nye kommunereformen av 2020 har plassert stadig flere i 'periferien'.

I dag er samfunnet systematisert i etater, sektorer og akademiske fagretninger. Det er lite sektorovergrep og helhetlig styring, men stadig flere tar til orde for en slik retning. For at små samfunn skal stå seg i en tid med sentralisering, er samhandling og tverrsektoriell planlegging nøkkelford for bærekraftig stedsutvikling.

Denne oppgaven hadde som hensikt å se på hvordan natur- og kulturarvinstitusjoner kan bidra til bred verdiskaping i små lokalsamfunn, basert på institusjonenes eget initiativ, ikke ovenfra og ned, men innenfra-og-ut.

Opgaven tar for seg en rekke teorier og perspektiver på landskap, sted og bærekraftig stedsutvikling. Den legger særlig vekt på det landskapsøkonomiske perspektivet som fremmer et gjensidig samspill mellom landskapsutvikling og økonomisk utvikling. To kultur- og naturarvinstitusjoner eksemplifiserer hvordan slike initiativ kan være et ledd i den brede verdiskapingen lokalt. Træna

museum og Hardanger Fartøyvernssenter har hver sine svar på en utvidet rolleforståelse ovenfor sitt lokalsamfunn. På Træna driver museumsavdelingen heller event-virksomhet og lokalsamfunnsutvikling, enn å være et tradisjonelt utstillingsmuseum. Gjennom å være medarrangør og samskaper i samfunnet satser Træna museum på å formidle mellom linjene. Fartøyvernssenteret har tatt en aktiv inkluderingsrolle i bygda, og gjennom samarbeid med kommunen, NAV og barnevernet, og gjennom å tilby frivillige stillinger får de formidlet kulturarven og samtidig oppfylt en annen viktig samfunnsoppgave.

Gjennom 6 veiledende prinsipper oppsummeres viktige aspekter fra teori-, litteratur-, og eksempelstudiene. Med disse prinsippene er tanken at mulighetene for bred verdiskaping kan øke, og for å prøve overførbarheten til de 6 prinsippene ble de anvendt på et mulighetsstudie i Valsøyfjord på Nordmøre, nå helt sør i Trøndelag.

Her befinner det seg et lovende museum av nasjonalt og skandinavisk nedslagsfelt, men det stilles historiske spørsmål om hva urbane mennesker gjorde i ei slik

bakevje. Ser en tilbake noen få tiår var Valsøyfjord ingen avsidesliggende plass, men der 'det skjedde'. Slike fortellinger er viktige for de små lokalsamfunna, og kan spilles på for å skape positive ringvirkninger og lede en bygd inn i "modus aktiv".

Opgaven bygger videre på verdiskapingsprogrammene for natur- og kulturarven, og konkluderer med at natur- og kulturarvinstitusjoner kan bidra til bærekraftig stedsutvikling gjennom å ta initiativ selv, og at graden av vellykkethet hviler på graden av bred verdiskaping, evne til samhandling og grad av strukturell forankring av planer.

ABSTRACT

Small towns are under pressure of depopulation and strong centralization power. The new county reform of 2020 places an increasing number of people in "peripheral" locations.

Society is currently systematically divided into sectors, departments and academic fields. Wholesome and cross-sectoral organization is scarce, but recently more popularized as the direction to move towards. To save small societies in times of heavy centralization, cooperation and planning across different fields are keys toward sustainable site development.

The aim of this thesis was to investigate how natural and cultural heritage institutions can contribute to broad value creation on the level of small, local societies, based on inside-out and not top-down initiatives of the institutions themselves.

The thesis discusses a range of theories and perspectives on landscape, sites and sustainable site development.

It relies heavily on the perspective of landscape economics, which promotes interaction between the development of both landscape and economy. Two natural and cultural heritage institutions are used as case studies of how such interactions can be steps in broad value creation on a local level. Træna Museum and Hardanger Maritime Center each have their own answers to acting out an extended role in their local society. The museum department at Træna runs a local event-based development of society rather than being a traditional exhibition museum. Through co-hosting and co-creation in their society, Træna Museum aims to convey natural and cultural history in a modern manner. The Maritime Center takes on an active role of inclusion in the local society. By cooperating with the county, NAV and child services, as well as offering volunteer position, their cultural heritage is taught to others while fulfilling important societal roles.

By using 6 leading principles, the key aspects of theory, literature and case studies are summarized. With these principles, the aim is to increase possibilities for broad value creation, and they were thus tried on a feasibility study in Valsøyfjord on Nordmøre, now southern part of Trøndelag.

This site hosts a promising museum of national and Scandinavian value, but historical questions are raised as to why urban people would settle in such a remote place. However, looking back a few decades, Valsøyfjord was not considered remote – instead it was a place where things happened. These stories are important to local societies and can be used for creating positive ripple effects to lead a town into "active mode".

The thesis further builds on the value creation programs for natural and cultural heritage, and concludes that such institutions can contribute to sustainable site development through taking initiative, and that the success

rate rests on ability to cooperate, as well as the degree of broad value creation and structural anchoring of organization.

INNHold

DEL I

FORORD
SAMMENDRAG
ABSTRACT
INNHold

- 1 INNLEDNING
- 2 OPPGAVENS MÅL
- 3 OPPBYGNING OG METODE
- 4 TEORI
- 5 Landskap
- 6 Sted
- 7 Bærekraftig stedsutvikling
- 11 Oppsummering teori

12 EKSEMPELSTUDIER

- 12 Innledning eksempelstudier
- 13 Helgeland museum avdeling træna
- 19 Hardanger fartøyvernsenter

24 PRINSIPPER

- 25 Lokal deltakelse
- 25 Åpenhet og aktiv involvering
- 25 Ta landskapet i bruk
- 25 Fri til samhandling
- 25 Forbindelse til region
- 25 Trekke tråder til det globale

DEL II

29 MULIGHETSSTUDIE: GEITBÅTMUSEET - HUSASNOTRA

- 30 Geitbåtmuseet og Husasnotra
- 32 Beskrive
- 32 Introduksjon til mulighetsstudie
- 35 Heim kommune
- 44 Gamle Nordmøre
- 46 Tolke
- 46 Overordna landskapsanalyse
Regionen: Nordmøre
Lokalsamfunnet: Valsøyfjord
- 52 Grendene - et delområdestudie
- 66 Vurdere
- 68 Aktivere
- 68 Forslag til tiltak basert på de 6 prinsippene

DEL III

77 DISKUSJON

- 78 Å komme fram til 6 prinsipper
- 80 Prinsippene anvendt på Geitbåtmuseet - Husasnotra

80 KONKLUSJON

82 ETTERORD

83 FIGURLISTE

84 LITTERATURLISTE

86 VEDLEGG

INNLEDNING

Som oppvokst «på bygda» og med to «livsstilsflyttere» til foreldre har jeg vært så heldig å få lære en innstilling til livet som jeg i dag verdsetter høyt. I et lite samfunn der vi omtrent ikke har hatt annet valg enn å skape moroa vår selv, der har mine barneøyne fått se skinnende eksempler på å ha en aktiv, skapende holdning til egen hverdag. Både egne foreldre og andre som stikker seg ut i lokalsamfunnet ved å være med å arrangere, eller å «alltid» stille opp på det som arrangeres. De kalles vel ildsjeler.

Denne erfaringen har farget mitt blikk på «bygda», og jeg har med årene etter å ha utdannet meg i flere byer, opparbeidet et engasjement for å bevare nettopp disse verdiene jeg har lært gjennom oppveksten. Det er derfor viktig å kunne skille meg ad fra mitt personlige engasjement, og mitt forutinntatte blikk på bygda som et positivt konstrukt.

Allikevel vil mitt startsted være ved at

livskraftige småsamfunn har en verdi, på individ- og samfunnsnivå.

Når en skal ta for seg et sted for å se på utviklingsmuligheter, finnes flere analyse- og prosessverktøy og ett av dem er Landskapsressursanalysen (LRA) utviklet av Aurlands Naturverkstad, som går bredt ut for å opparbeide seg en stadkjensle for så å bruke denne som grunnlag og utgangspunkt for videre valg. I dette ligger at en skal kjenne plassen godt før en gjør noe aktivt. En landskapsarkitekt kan råde en kommune, en region eller et sted til å investere i en slik analyse, den er anvendbar på flere skalaer, men en har ikke anvendt den på enkeltaktører. Kan et initiativ rundt kultur- eller naturarv benytte seg av landskapsressursanalysen på veien mot å fullbyrde sitt potensial som bred verdiskaper? Kan landskapsressursanalysen anvendes i prosesser som starter innenfra hos enkeltaktører? Kan den inspirere til et nytt prosessverktøy som kan oppnå

«I modus passiv vert mennesket skapt. Me aksepterer verda slik ho er, og freistar gjennom våre handlingar å tilpassa oss henne.» (Lønning 2010, s. 49-50)

det samme som målet til en landskapsressursanalyse, bare fra en annen vinkel? Fra froskeperspektiv?

Det finnes en rekke enkeltinitiativ rundt natur- eller kulturarven i Norge, og på bakgrunn av enigheten rundt at denne arven er et godt utgangspunkt for stedsutvikling, er det naturlig å se til museer.

Jeg er selv vokst opp i en bygd der et museum befinner seg, på videregående hadde jeg sommerjobb der, og tok imot noen få turister om dagen, og nesten aldri besøkende fra lokalsamfunnet. Inntrykket om at det sto et «sovende» museum uten særlig lokal forankring på min hjemplass, var den utløsende faktoren for valg av tema. Engasjement for både museets innhold og heimplassen, gir energi til arbeidet, men det gjør også at jeg må holde hodet kaldt og blikket klart.

OPPGAVENS MÅL

I denne masteren skal jeg forsøke å se på mulighetene for initiativ rundt kultur- og naturarv å bidra til bærekraftig utvikling og bred verdiskaping i sitt lokalmiljø. Jeg vil studere et par eksempler på slike initiativ som har lyktes i å delta aktivt i lokalsamfunnsutvikling, eller som har hatt en utvidet rolleforståelse rettet mot sitt lokalsamfunn. Med en utvidet rolle mener jeg oppgaver og virksomhet som strekker seg utenfor den grunnleggende virksomheten.

Finnes det noen gode svar og gode eksempler som kan brytes ned til et sett med prinsipper for andre å ta i bruk i sin kontekst?

Hvordan kan slike initiativ finne fram til sitt uforløste potensiale, for ikke å glemme stedets, i sammenhengen de står i, blant andre aktører og i et visst landskap med en felles historie og ei felles framtid? Kan de bidra til å skape livskraft? (Almli, 2007) Globale utfordringer og mål, som for eksempel FNs bærekraftsmål, trenger ikke de lokale svar og lokale løsninger? Må ikke alle storsamfunnets fenomener konkretiseres på bakkenivå?

Gjennom et teori- og litteraturstudie og to eksempelstudier skal jeg forsøke å finne fram til et sett med prinsipper som

kan veilede natur- og kulturinitiativ mot å kunne bidra sterkere inn i stedsutviklingen der de befinner seg. Håpet er at disse prinsippene kan være et svar på å skape gode ringvirkninger og drive med bred verdiskaping.

Hvordan kan stedlige natur- og kulturarvinstitusjoner bidra til bærekraftig stedsutvikling i små lokalsamfunn?

OPPBYGNING OG METODE

Gjennom et teori- og litteraturstudie vil jeg sette meg inn i relevant teori, litteratur og offentlige rammer, føringer og mål, nasjonale og internasjonale.

Denne masteroppgaven undersøker hvilke fordeler det har å drive med sektorovergrepene bredde tenkning, det vil derfor være mye som kan settes i sammenheng med valgte tema. Det er en utfordring å sette rammene når oppgaven frir til det motsatte. Det er utfordrende å velge vekk teori da mye oppleves som relevant, og «alt henger sammen med alt» (Brundtland?). Flere teoretiske retninger tar til orde for bred tenkning og behovet for samkjøring og bedre kommunikasjon mellom sektorer i planarbeid. Gjennom eksempelstudiene settes lys på initiativer som har til felles å se ut over deres grunnleggende oppgaver, og som inntar en større rolle enn den åpenbare, de inntar tilsynelatende en samfunnsutviklerrolle.

Deretter vil jeg se på to eksempler som begge er initiativ rundt kulturarv, og som befinner seg ved kysten. Jeg vil presentere prosjekter der lokale initiativ er med og bidrar til den lokale stedsutviklinga.

Her vil jeg, basert på funn i eksempelstudiet og satt i sammenheng med litteraturstudiet, forsøke å komme fram til en rekke prinsipper for lokal forankring og initiativets mulighetsrom for å være en bred verdiskaper i sin lokale sammenheng. Jeg vil ta hensyn til de rammer og utgangspunkt de to initiativene står ovenfor og er resultat av. Jeg vil ta kontakt med initiativenes daglige ledere for et semistrukturert dybdeintervju. De to eksempelstudiene vil være:

- Helgeland Museum avd. Træna, der situasjonen er særegen i den art at det jobbes tett og tverrsektorielt mellom museum, festival og kommune.
- Hardanger Fartøyvernssenter. Disse kaller seg et «levende museum», og har mye det samme utgangspunktet som initiativet i valgte mulighetsstudie. Høyt aktivitetsnivå, med tilbud for alle aldre. Kan det være noen nøkkelfaktorer å spore? Hva er deres forhold til lokalsamfunnet?

Basert på teori – og litteraturstudiet, rammer, føringer, mål og eksempelstudiene vil jeg diskutere mulighetene for å danne et sett anvendelige prinsipper for kultur- og naturinitiativ i små lokalsamfunn ved

kysten, om hvordan de kan styrke sin lokale relevans, og hvordan de kan være med på å skape gode ringvirkninger. Mulighetsstudie Prinsippene skal så forsøkes anvendes gjennom et mulighetsstudium i Valsøyfjord på Nordmøre; Geitbåtmuseet og Husasnotra, som er et museum som formidler både immateriell og materiell lokal kulturarv av nasjonal verdi. Hvordan kan disse, med utgangspunkt i sitt minimums samfunnsoppdrag, bidra til lokalsamfunnsutvikling? Hvordan kan de gjøre seg relevante lokalt?

Før jeg kan foreslå stedlige grep, og gir anbefalinger, må et helhetlig inntrykk av stedet dannes. Gjennom en analyse inspirert av Aurlands naturverkstad sin landskapsressursanalyse stadkjensla og landskapskarakteren beskrives, og med spesiell vekt på kulturarven er riksantikvarens analyseverktøy DIVE-analyse der spesielt kulturmiljøet i landskapet vurderes og finnes potensialet i.

Mulighetsstudiets forslag vil holdes på et konseptuelt plan, som vil utgjøre konklusjonen i oppgaven. Stedlige svar. Til slutt vil det også drøftes anvendbarheten til prinsippene.

LANDSKAP

Landskapet er fysiske, kulturelle, estetiske og relasjonelle karakteristikkertilhørende et avgrenset område. Ordet landskap kommer fra ”å skue ut-over et stykke land”. Landskapet er det vi ser, både for vårt ytre og indre øye. Ikke bare øyet oppfatter landskapet, å se kan omformuleres til å sanse. Både inntrykk, følelser, lukt og vær er med på å forme opplevelsen og relasjonen til et landskap. (Haukeland et al., 2010)

Alle landskap er i endring. Det nye er at vi mennesker i stadig større grad er hoveddriverne for denne endringen (Stahlschmidt et al., 2017). I geologisk tidsregning er vi nå inne i tidskapittelet med den foreslåtte tittelen Antropocen, der «antropo» betyr menneske, og «-cen» ny epoke. Navnet vitner om vår tids menneskers påvirkning på jordskorpa, en påvirkning der vi setter tydelige geologiske spor på jorden. Vår aktivitet virker inn på

Konvensjonens definisjon på landskap

Et område slik folk oppfatter det, hvis særpreg er resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer.

(regjeringen, 2009)

biomangfold, det geokjemiske kretsløpet, klimaendringene og surhetsnivået i havet. (Hofstad, 2020)

Synet på landskap har i senere tid gjennomgått en betydelig forandring. Man har gått fra det å betrakte landskap som noe som skal vernes av et sektorbasert forvaltningssystem, til å se det som en «arena for integrert planlegging, utvikling og forvaltning» (Selman, 2006) I dag har 40 land (2020) forpliktet seg til den Europeiske landskapskonvensjonen, også kjent som Firenze-konvensjonen da den ble vedtatt i Firenze i 2000. (Hallaker, 2020)

Konvensjonen fremmer landskapet som et felles angående som alle har rett til å definere og ha en relasjon til, og ikke minst som en ressurs i bærekraftig stedsutvikling. Oppfatningen om at landskapet er noe «der ute», utfordres av denne konvensjonen ved å bringe inn landskapsendrende faktorer, som en beitende ku, eller en setergrend i bruk. (Haukeland et al., 2010)

Landskapskonvensjonen søker å beskytte og fremme vern, forvaltning og helhetlig planlegging av landskap og et Europeisk samarbeid rundt verdiene. Alle typer landskap favnes, fra bylandskap til kyst- og fjellandskap. Landskap definert som verdifulle, ordinære landskap, eller landskap som kan repareres. Norge ratifiserte konvensjonen i 2004, med forankring i

Kommunal – og moderniseringsdepartementet. (KMD, 2014)

Miljøverndepartementets strategi for implementering av konvensjonen

1.Landskap gir viktig kunnskap om prosessene i naturen, kulturhistorien og samspillet mellom menneske og natur gjennom hele vår historie.

2.Landskap er en ressurs for opplevelse og livskvalitet, og bidrar til stedstilknytning og følelse av identitet og tilhørighet.

3.Landskap er en økonomisk ressurs og en bruksressurs som kan nyttiggjøres på mange måter. Betydningen varierer fra landbrukets direkte næringsrettede ressursutnyttning, til den betydning et attraktivt landskap har for bokvalitet, rekreasjon og reiseliv, både direkte og indirekte.

«Landskaping omformer kaotiske omgivelser til levde, eksistensielle rom fylt med mening» (ibid) Å drive med landskaping er å aktivt innskrive seg i landskapet (ibid). (Krogh,1995)

Land ethics

Kenneth Olwig (Olwig, 2019) har drøftet landskapsbegrepet fra et etisk perspektiv. Han tar til orde for at menneskelig aktivitet ikke bare sameksisterer med sunwne økosystemer, men at vi til og med kan tilføre noe: *”When land does well for its owner, and the owner does well by his land; when both end up better by reason of their partnership, we have conservation. When one or the other grows poorer, we do not.”* (Meine et al., 1999)

Land ethics handler om å gi tilbake mer enn du tar, og om samspillet mellom mennesker og natur, eller human-nature symbiosis, som Olwig kaller det. Alle naturens organismer er gjensidig avhengige av hverandre, og gagnes derfor av samarbeidet dem i mellom. I dette samarbeidet står stabilitet og utvikling sentralt. Human-nature symbiosis handler ikke om å bevege seg tilbake til oldtidens landskapsforvaltning, men å lære av praksisen som ble nyttet av våre forfedre og bruke denne til å skape en landskapsopplevelse som gagnar både menneskelige og ikke-menneskelige parter ibid).

STED

Et sted er et avgrenset geografisk område eller lokalitet. Det kan være en bydel, en by, et stykke landskap, ei øy, eller et pilegrims mål. Opprinnelig var ordet Stathr (norrønt) knyttet til et hellig innviet sted. (Olsen, 2020)

Genius loci

Begrepet genius loci – stedets sjel eller stedets ånd, ble brukt av de førkristne romerne. Begrepet rommer den forståelsen at et sted kan ha en individuell identitet, ja til og med en personlighet som beskytter stedet. For romerne var dette symbolisert med en beskyttende slange, men forestillingen gikk etter hvert over til å handle om «den energi, det forenende prinsipp og den kontinuitet som definerer stedet» (ibid). Til og med når romerne erobret steder med en slik identitet, viste de respekt for stedet og dets sjel eller ånd. (Ibid)

Teorier om sted er i stadig endring, så også hva folk oppfatter som sted (Aure, 2015). «*Kan og bør stedsutvikling styres?*» spør redaktørene innledningsvis i boka *Med sans for sted – nyere teorier* (2015). De peker i den sammenheng på at det som utgjør stedet er kontinuerlige sosiale, politiske og materielle prosesser. Prosessene er menneskeskapte og steder blir dermed stadig produserte og omformet: «*Prosessane i staddan-*

ninga involverer og foreinar uendeleg mange aspekt: både konkrete ting, som det fysiske miljøet, menneske, det institusjonelle og planlagde, men òg meir abstrakte forhold, som symbol, tankar, ynskje og oppfatningar om korleis ting er og korleis tinga heng saman med kvarandre og med omverda» (Aure, 2015) Ifølge Cresswell (Cresswell (2004) er sted et sammenvevd konsept, og «er ikke bare en ting i verden, men en måte å forstå verden på.»

Den relasjonelle stedsforståelsen

«*Stader er ikkje, dei skjer, og det er eg, gjennom min aktivitet, som får dei til å skje*» (Lønning, 2010)

Inspirert av Edward Casey, peker Lønning (2010) på at steder oppstår fordi en hendelse er plassert. Hendelsen skaper stedet gjennom et «plassert møte», og gjennom slike møter får stedet etablert sin sammensetning av særegne karakteristikk. Ergo er det å være på stedet å være inne i denne samlende kraften som også utgjør en egen tiltrekningssevne. (Lønning 2010)

Av Massey, det relasjonelle stedsbegreps «mor» fremmes i *For space* (2005) også et syn der steder sees på som hendelser eller begivenheter, hvor ‘sammenkastethet’ (throwntogetherness) og flyktighet (elusiveness) vektlegges. (Massey,

2005) Dette begrepet er en utvidelse fra sted som møtested, til noe der dynamikk og endring får en sterkere betydning, og sted er et resultat av forbindelsene imellom ulike aktører. Tolkningen av sted er blitt tatt godt imot av brorparten av stedsteoretikere. (Berg og Dale, 2015) En relasjonell stedsforståelse er en helhet av fortolking og følelser oppsummert som «sense of place». Begrepet er oversatt til *stadkjensle*, et metodeoppbygg utviklet av Aurland Naturverkstad i samarbeid med NMBU - Norges Miljø- og Biotivenskapelige Universitet, som skal forstå folks opplevelse av og forhold til landskapet de er i. (Haukeland et al., 2010)

Berg og Dale (2015) legger fram forståelsen av begrepet som at et sted er:

- 1) åpent, uten klare grenser og formet av relasjoner som strekker seg langt utover det lokale,
- 2) dynamisk, i stadig endring på grunn av nye relasjoner og interaksjonsmønstre,
- 3) gjensidig avhengig av hverandre, samt
- 4) at mennesker og steder er gjensidig konstituerende

Stedsutvikling

I St.meld.nr. 25 (2008-2009) *Lokal vekstkraft og framtidstru* forstås stedsutvikling som prosesser rundt forbedringer på «*områder som fysiske omgivelser, sosiale møteplasser, samferdsel, næringsliv og kultur*».

I samme stortingsmelding vektlegges medvirkning og dialog som viktige forutsetninger for en vellykket stedsutvikling, og at utviklingsviljen må komme nedenfra for å sikre aktivt lokalt utviklingsarbeid.

«*Gode medvirkningsprosesser er viktig for å kunne utvikle mer attraktive steder. Prosessene styrer kunnskaps- og beslutningsgrunnlaget, forebygger og reduserer konflikter, gir forankring og legitimitet til arbeidet, samt vitaliserer lokaldemokratiet*» (KMD, 2008).

«*Det er eit «vi» som får til noko i «vi får til ting her!»*», og som gjer at «*det skjer noko*». *Det er fellesskapet «vi» og ikkje «eg».*» (Borch & Førde, 2010)

I små lokalsamfunn er det ofte individavhengig om det «skjer noe», men såkalte ildsjeler eller entreprenører får sjelden til ting alene. (Follo & Villa, 2010) Deres studie viser at en utvilsomt kan få til ting på små steder, og at dette ikke krever en egen kreativ klasse, slik Rasmussen (Rasmussen, 2006) hevder.

Follo & Villa konkluderer med at: «*Ein får til ting ved å få dei til, ved at «det eine hjelper det andre», ikkje ved at nabobygda ikkje får det til.*» (Follo & Villa, 2011)

BÆREKRAFTIG STEDSUTVIKLING

Innen stedsutvikling tas det til orde for nye former for verdiskaping, og for å ta i bruk flere bunnlinjer enn den økonomiske. I både norsk og internasjonal forskning er det mye som tyder på at det er et bredt spekter av faktorer som bidrar til å skape attraktive steder. Å bygge sin virksomhet på andre bunnlinjer enn den økonomiske kan ha en rekke positive ringvirkninger, dersom en har med seg alle aspekter av verdiskapingen: Den kulturelle, miljømessige, sosiale og økonomiske (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

Allerede i St.meld. nr. 25 (2004-2005) *Om regionalpolitikken* står formulert:

«*Bærekraftig utvikling omfatter både økonomisk bærekraft, bærekraft for miljøet og sosial bærekraft, der den kulturelle dimensjonen inngår. Utfordringa er å finne balansen mellom de ulike perspektivene. Det trenger ikke være noen motsetning mellom utvikling og vern.*» (KMD, 2004)

Stadig flere tar til orde for en mer relasjonell verden hvor virkemidler for å lykkes er samhandling fremfor konkurranse.

I sirkulærøkonomisk retning foreslås at vi endrer vårt livssyn fra mekanisk til organisk, og går fra å være economic man til ecological man. (Ingebrigtsen & Jakobsen, 2020)

“*Ecological man seeks sufficient happiness for the greatest number of people in contrast to economic man who seeks personal gain.*” (Ingebrigtsen & Jakobsen, 2020)

Vi må begynne å fokusere på dynamiske nettverk av aktører fremfor individuelle aktører, mener Ingebrigtsen & Jakobsen (ibid). Menneskene kan sees på som deltakere i et konvensjonelt økonomisk system, eller som komplekse og integrerte personer:

«*When the term human being is used, we do not just think of man as an economic operator, but more generally of humans as complete and integrated persons, both individually and collectively.*”

(Ingebrigtsen & Jakobsen, 2020)

Bred verdiskaping

I 2019 kom Haukeland og Brandtzæg med en sammenstilling av erfaringer fra to nasjonale verdiskapingsprogrammer for natur- og kulturarv, *Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet og Naturarven som verdiskaper*. Disse har vært med på å utvikle begrepet ‘bred verdiskaping’, som dekker og påpeker samspillet mellom ulike former for verdiskaping i arbeid knytta til bærekraftig stedsutvikling.

Det er stort sett denne sammenstillingen jeg refererer til, der formålene var å:

(1) *Se hvordan natur- og kulturarven kan bidra til verdiskaping for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner,*

(2) *Stimulere til at natur- og kulturarven blir tatt godt vare på og øke oppslutningen om vernet av natur- og kulturarven, både i lokalsamfunnene og i samfunnet generelt.*

(3) *Utvikle og spre kunnskap om natur – og kulturarvens potensiale som bidragsyter til bærekraftig nærings – og samfunnsutvikling.*

Stadig flere ser fordelene og mulighetene det gir å koordinere vern og forvaltning av naturressurser. Det å skape et felles språk mellom ulike aktører og øke mulighetene for bevaring og regional utvikling. Økt bruk av natur- og kulturarven kan bidra til styrket kunnskap og forståelse av verdiene den representerer. Indirekte kan oppslutningen om vernet styrkes. (Haukeland & Brandtzæg, 2019) Allikevel påpeker Haukeland & Brandtzæg (ibid) at dette samspillet mellom bruk og vern ikke gir noen garanti for økt oppslutning, og bruken kan gå på bekostning av vern.

Tendensen i dagens stedsutvikling er at enkeltaktører fokuserer på sitt perspektiv. Både fagmiljøer og forvaltning er i dag i stor grad fragmentert. I kommuner ar-

beider ulike etater stort sett hver for seg, og fagpersoner i stedsutviklingsprosesser kan snakke forbi hverandre.

Haukeland & Brandtzæg (2019) tar til orde for at stedsutviklingsprosesser bør forstås som komplekse og integrerte. Skal en drive stedsutvikling basert på bred verdiskaping, kreves et fokus på gjensidig forsterkende samspill mellom miljømessig -, sosial -, kulturell - og økonomisk verdiskaping. Samspillet står sentralt for en bærekraftig stedsutvikling, og bredt samarbeid, tverrfaglig tenkning og sektorovergrepene handling trengs.

Samarbeid krever god koordinering, tilrettelegging og oppfølging, og behovet for en «samvirkende aktør», eller en «integreringsaktør» oppstår. «Integreringsaktøren» tar «mellomromsoppgavene» som dukker opp der aktører ellers ikke ville samarbeidet. Rollen som koordinator fordrer visse egenskaper. Evne og vilje til å arbeide på tvers, og til å snakke «flere språk». Konflikt pekes på som uunngåelig i de fleste felles prosjekter, men når ulike interessenter kommer sammen om felles løsninger, oppfattes tverrfaglig samarbeid som konfliktdempende (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

Utfordringen ligger i å forankre og institusjonalisere organiseringen av koordinering, tilrettelegging og oppfølging. Jo tidligere og bredere involveringen og forankringen foregår, desto lettere blir

samarbeidet. Dog pekes det på at dette er et mangelfullt teoretisk grunnlag og en utforsket fagretning. (ibid)

Sosial verdiskaping

Sosial verdiskaping innebærer tiltak og innsats som kan styrke sosiale verdier i forbindelse med natur- og kulturarven, som felles forståelse, engasjement, tillit og tilhørighet. Vellykket sosial verdiskaping oppnås gjennom samarbeid, dugnad, frivillighet, fellesskap og nettverk. Den sosiale verdiskapingen går mye ut på arbeid mellom ulike aktører i næring, organisasjoner, faglag og offentlige institusjoner. Her er nettverksbygging en sentral del, og gjennom samhandling og dialog utvikles felles forståelse og engasjement, og byggingen av tilhørighet og gjensidig tillit. Fordi nettverk ofte bygges mellom individer, er forankring og sikring av kontinuitet en utfordring. Derfor er partnerskapsavtaler som er forankret i strategi – og handlingsplaner trukket fram som suksessfaktorer i verdiskapingsprogrammene.

Økonomisk verdiskaping

Økonomisk verdiskaping er virksomhet som styrker økonomiske verdier, som lønnsomhet i kroner og øre gjennom produksjon og salg av varer og tjenester. Den økonomiske verdiskapingen kan være både direkte og indirekte, og er vanskelig å måle til tross for at den er den mest målbare av de fire ulike bunnlinjene. Indikatorer er gjerne bedriftsetableringer og -utvidelser, sysselsettingsvekst, omsetningsvekst og økonomiske ringvirkninger.

Økonomisk verdiskaping er krevende og kan ta tid. Involvering av næringslivet så tidlig som mulig nevnes som en betydelig suksessfaktor, da den økonomiske også er den mest kritiske faktoren. I rural sammenheng er samarbeid når det kommer til markedsføring en fordel, da erfaringene er at særlig små, spredte og sårbare aktører innen naturbasert reiseliv har vanskelig for å nå ut til markedet selv. God regional forankring synes også å være positivt for koordineringsarbeidet, samt at det kan spre økonomiske og faglige ressurser ut over ulike offentlige og private aktører og gjøre disse lettere tilgjengelig.

Kulturell verdiskaping

Kulturell verdiskaping er innsats som bygger opp under kulturverdier, gjennom aktiviteter som formidling, kursing, tilrettelegging og skjøtsel. Det er viktig for kulturell verdiskaping å synliggjøre og involvere folk, da dette gir økt kjennskap og ferdigheter til å bruke og ta vare på natur- og kulturarven, samt økt eierskap og stolthet i forhold til verdiene. Å lykkes i å gjøre attraktive tiltak som omverdenen er interessert i, og som kan skape lokale ambasadører, vil styrke den stedlige identiteten ytterligere grunnet økt bevissthet og kunnskap om lokal kultur- og naturarv.

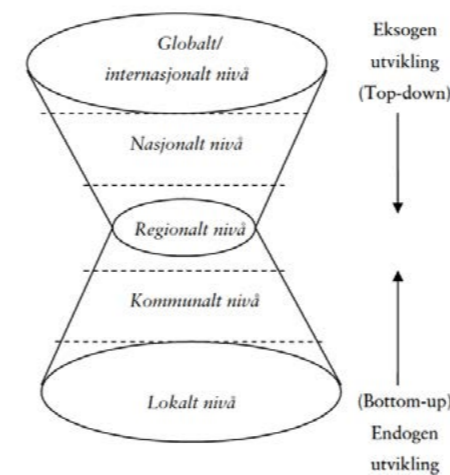
Miljømessig verdiskaping

Miljømessig verdiskaping er innsats som kan styrke miljøverdiene knytta til natur- og kulturarven: ren luft, vann, naturmangfold, estetikk, klima, eller natur- og kulturlandskap. Forsterking og fremheving av disse verdiene, som skjøtsel, vedlikehold og god ressursforvaltning, er eksempler på miljømessig verdiskaping. Tiltak som fører til økt kunnskap og bevissthet om natur og kultur kan igjen føre til økt forståelse for, og oppslutning om, vern og bevaring av verdiene.

En global utvikling

Bred verdiskaping bærer i seg bærekraftsperspektivet, da begrepet skal svare på bærekraftsmålene i sin helhet. De ulike formene for verdiskaping henger ofte sammen, og gjenspeiler seg i FN's 17 bærekraftsmål. Bærekraftsmålene kan sees som en utvidet forståelse av sosial, kulturell, økonomisk og miljømessig bærekraft. (Haukeland & Brandtzæg, 2019)

Bred verdiskaping som strategi i bærekraftig stedsutvikling krever horisontal og vertikal samhandling (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

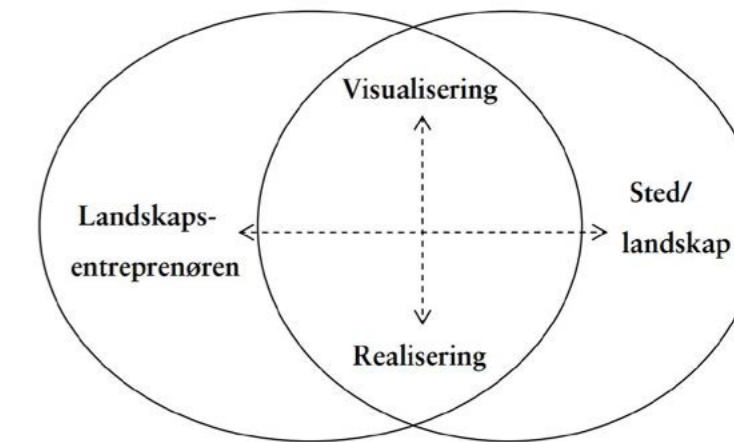
Figur 1. I en "global utvikling" blir regionen trekt frem som et bindeledd mellom lokale verdier og de nasjonale og globale trendene (Haukeland & Brandtzæg, 2019, s 44)

Horisontal samhandling foregår mellom offentlig, privat og frivillig sektor, mens vertikal samhandling går mellom aktører på ulike nivåer og på tvers av sektorer, som for eksempel mellom forvaltningsnivåene stat, fylke og kommune. Et lokalt perspektiv reflekterer ikke bare "det globale i det lokale, og vice versa, men også det regionale og det nasjonale inngår." (ibid) Vertikal samhandling forutsetter altså også en Kwvadrupel-helix samarbeid på tvers av nivåene.

Landskapsentreprenøren

En entreprenør defineres av den norske samfunnsforskeren Olav R. Spilling som «en person som etablerer en ny forretningsmessig virksomhet» (Haukeland et al., 2010). Innen retningen landskapsøkonomi kaller Haukeland (2010) nyskaperen eller etablereren en landskapsentreprenør, en entreprenør som skaper i samspill med sitt landskap.

Landskapsentreprenørene finnes i miljømessige, kulturelle og sosiale sfærer, på tvers av privat, offentlig og frivillig sektor. De kjennetegnes av sin evne til å bygge nettverk og bygge gode og nyttige samarbeidsrelasjoner i områder de selv ikke virker. Typisk for landskapsentreprenøren er at hun varierer sine roller mellom å være entreprenør, administrator og produsent, og at hun er nyskapende

Figur 2. Viser hvordan entreprenør og landskap skaper hverandre. Landskapsentreprenøren ser et problem eller en mulighet knyttet til landskapet, og går veien mot realisering, for å løse problemet eller gripe muligheten som oppstår i et mulighetsrom mellom entreprenør og landskap. (Haukeland et al., 2010)

i flere sfærer enn den økonomiske. Ikke bare har landskapsentreprenøren ulike roller i egen virksomhet, men også i samfunnet hun tilhører, som politiker, eller i andre virksomheter som produserer fellesgoder i landskapet (se fellesgoder). Fellesnevneren er ofte at disse entreprenørene driver nyskaping uten ønske om personlig økonomisk profitt. I en rapport om ildsjeler og lokalt utviklingsarbeid (Vestby, Gundersen et al. 2014) konkluderes det med at betydningen av ildsjelens arbeid, ut over den konkrete sak de jobber med, «bidrar til et mer attraktivt bosted, også for neste generasjon.»

For landskapsentreprenøren er opplevelseslandskapet en viktig ressurs. Hun vil ofte skape gode landskapsopplevelser samt økonomisk verdi-

skapning, både gjennom materielle og immaterielle produkter. Derfor er det også viktig for landskapsentreprenøren å skape et sterkt samsvar mellom det fysiske (ytre) landskapet, og det imaginære (indre) landskapet (se opplevelseslandskapet').

Opplevelseslandskapet

«Jo sterkere samsvar mellom det ytre og det indre landskapet, jo større verdi og attraksjonskraft har landskapet». (Haukeland et al., 2010)

Opplevelseslandskapet er et begrep for å belyse helheten og sammenhengen mellom det ytre og det indre landskap. I rapporten *Landskapsøkonomi* (ibid)

skildres opplevelseslandskapet som at det «*strekker seg utover de fysiske grensene, i tid og rom, og de mentale grensene til et mangfold av oppfatninger, drømmer og forestillinger.*»

For både fastboende og besøkende avhenger oppfattelsen av landskapet av hvordan det ytre og det indre landskapet relateres til hverandre. Landskapets tiltrekningskraft og verdi avhenger av «*de gode møtene*» der det er samsvar mellom det indre og ytre. Et eksempel på dårlig samsvar mellom ytre og indre landskap er en nedlagt setergrend i et gjengrodd landskap. Haukeland (ibid) skriver at gode opplevelser knyttet til samspillet mellom naturen, kulturen og menneskene i landskapet kan være et steds fremste utviklingsressurs. At alle sanser er med på å forme opplevelsen og relasjonen til et landskap, hvor selve landskapsopplevelsen kan sees som en ressurs, er en styrket oppfatning med den europeiske landskapskonvensjonen. Haukeland (ibid) kaller landskapsentreprenøren en innovativ endringsagent, og peker på en sammenheng mellom landskapsentreprenøren, idéen og landskapet: landskapet og entreprenøren formes av hverandre i prosessen. (Haukeland et al., 2010)

Private goder og fellesgoder

I produksjonen av private goder og fellesgoder utgjør landskapsentreprenøren en viktig ressurs, som bidragsyter til den brede verdiskapingen og den bærekraftige stedsutviklingen i distriktet. (Haukeland, 2010)

«*Landskapsentreprenøren som ivaretar samspillet mellom private goder og fellesgoder fremmer en bred verdiskaping*» (Haukeland et al., 2010)

Fellesgodeproduksjon er viktig verdiskaping ifølge Haukeland & Brandtzæg (2019). For at opplevelseslandskapet skal kunne være en kilde til stedsutvikling, må det stimuleres til landskapsentreprenørskap. Haukeland (2010) tar til orde for at samspillet mellom produksjonen av private goder og fellesgoder må styrkes.

Private goder er produkter som gjennom markedet får bestemt sin markedsverdi og salgsverdi, i privat eller offentlig marked. Et fellesgode er et «produkt» som ikke lar seg selge på markedet, men som allikevel er med på å indirekte styrke salget av de private godene. Et fellesgode er et gode som alle har tilgang på, om noen bruker det, utelukker det ikke andres tilgang til det.

Idealet er at private aktører ser verdien av fellesgodene, at ved å bidra til å styrke fellesgodene styrker de indirekte også sine private goder. For å eksemplifisere kan landskapsverdier i denne sammenheng kategoriseres som enten økonomiske verdier eller ikke-økonomiske verdier. Ikke-økonomiske verdier er gjerne fellesgoder, som for eksempel levende bygder eller åpne landskap. Økonomiske verdier, eller private goder, vil da være et produkt kunder vil betale for, som en lokal ost eller en guidet tur. Åpne landskap og levende bygder vil øke attraksjonsverdien, som

igjen vil kunne tiltrekke kundegrunnlag til privatakstørene. Opplevelseslandskapet er altså en ressurs for generering av private goder. (Ibid)

En landskapsentreprenør skaper i fellesskap Nyskapende prosesser kan oppstå der folk evner å danne nye allianser på tvers av tradisjonelle felt, både i lokal, men også i større skala. Som viktigste ressurs trekkes fram storslått natur og mennesker med stort engasjement for bygda si, ifølge Førde (2010).

Ildsjeler spiller gjerne ulike roller i de lokale nyskappingsprosessene, men stort sett dreier det seg om kollektive prosesser. Gjengangere av avgjørende verktøy er nettverk, relasjonsbygging og bred mobilisering (Ibid). «*Felles for alle (studier av nyskappingsprosesser), anten dei handlar om festivalar, lokal merkevarebygging eller gards- og grendeutvikling, er at det handlar om samspel mellom ulike aktørar, nettverk og ressursar. Kopling og mobilisering på tvers av etablerte sektorar og samhandlingsfelt ser ut til å vere nøkkelford.*» (Førde, 2010)

Sve (2011), har i et studie sett på fire entreprenører som benytter landskapet til å skape merverdi av sine produkter. Hun peker på at initiativtakerne i studiet om fire nyskapingstiltak i Lyngen er ressurssterke, initiativrike, kunnskapsrike og hardtarbeidende, men at de sjelden står alene. Entreprenørskap har både en

kollektiv og en individuell dimensjon. Nyskaping foregår ikke i et vakuum, men på spesifikke steder, i spesifikke sosiale kontekster.

«*Det som gjer entreprenørskap så mangfoldig, er at de mange entreprenørene ikke opptre i et vakuum, men i nær sammenheng med sine omgivelser. Det kan gjelde lokalt næringsmiljø, familie og sosialt eller politisk miljø, og ofte vil entreprenørskapet være en refleks av, eller i alle fall ha nær sammenheng med, ulike forhold i omgivelsene.*» Sitat av Olav R. Spilling, gjengitt i Sve (2011)

«*Det tek tid og krefter å byggje opp nye kulturarrangement, næringar og lokale og reionale institusjonar. Det er også utfordrande å introdusere alternative praksisar, og at nye idear ofte møter motbør.*» (ibid)

Funn i verdiskapingsprogrammene viser at investering i den ikke-økonomiske utviklingen kan bidra til den økonomiske verdiskapingen, og vice versa, som vitner om at de fire ulike dimensjonene virker sammen, men også peker på behovet for en «samvirkende aktør». (Haukeland & Brandtzæg, 2019)

Desto viktigere er det da å sørge for en helhetlig tilnærming til bærekraftig stedsutvikling, og å stimulere til samarbeid og koordinering mellom aktører og aktiviteter for et godt samspill, og for økte sjanser for å lykkes (Haukeland et al., 2010).

OPPSUMMERING TEORI

STED

Steder og mennesker er gjensidig konstituerende.

Et sted er i stadig bevegelse og endring, i konstant tilblivelse.

Stedet er summen av alt som er innenfor en geografisk avgrensning. Befinner man seg et sted, er man med og påvirker det, og på å danne 'stadkjensle'.

Styrket stedsidentitet og stolthet bygges av økt kjennskap, aktiv involvering, dialog og det at samfunnet utenfor er interessert i kvaliteter ved stedet.

BÆREKRAFTIG STEDSUTVIKLING

Utviklingen er bærekraftig om den fyller flere aspekter enn den økonomiske ved verdiskaping.

I små lokalsamfunn lykkes verdiskapingen og utviklingen ofte gjennom samhandling og åpenhet.

For sikring av kontinuitet og godt samarbeid er det viktig med god koordinering. En koordinator, eller samvirkende aktør er ofte et kriterium.

For vellykket utvikling lønner det seg å sikre den sosiale og økonomiske verdiskapingen så tidlig som mulig.

LANDSKAPSENTREPRENØREN

Landskapsentreprenøren skaper ut fra omgivelsenes behov og muligheter.

Landskapsentreprenøren kjenner sine omgivelser godt, og er en relasjonsbygger.

Landskapsentreprenøren engasjerer seg utenom egen virksomhet. Hun er med og skaper fellesgoder.

Landskapsentreprenøren skaper sjelden i et vakuum, men skaper i samspill med andre aktører.

«*Nyskaparen sprengjer seg utav det etablerte og ut av flokken. Nyskaping er feiring av verda og livet, og den kontinuerlige freistnaden på å gjera stendig meir ut av dette råmaterialet.*»

(Dag Jørund Lønning 2010)

EKSEMPELSTUDIER

INNLEDNING EKSEMPELSTUDIER

I denne delen vil følger to utvalgte eksempler på deltakelse ovenfor sitt lokalsamfunn.

HELGELAND MUSEUM AVDELING TRÆNA

INTRODUKSJON TIL OMRÅDET

Træna museum ligger i Træna kommune, på Helgelandskysten, «på kanten av storhavet».

Træna museum ligger i Træna kommune, på Helgelandskysten, «på kanten av storhavet».

Træna er Norges eldste fiskevær, og en liten kommune med «nesten 500» innbyggere.

gere. Kommunen består av mer enn 418 øyer, holmer og skjær, hvor det kun er fast bosetning på øyene Husøy, Selvær, Sanna og Sandøy. Kommunesenteret og Træna museum ligger på Husøy.

Polarsirkelen går gjennom hele øyriket, og midnattssolen skinner i seks uker fra slutten av mai. (Træna kommune u.å.)

I 2018 vant Træna kommune årets innovasjonspris av Kommunal – og Miljødepartementet. Blant annet for å gå fra slagordet «Redd Træna» til «Tenk Træna».

I 2012 ble Trænafestivalen kåret til Norges beste festival i festivalbransjens interne kåring i regi av Norsk Rockefellerbund, som publikums – og kollegafavoritt. (Avisa nordland, 2013)

Næring

Viktigste næring for øyværingene har lenge vært, og er fortsatt fisket. Havbruk er utbredt. (Puschmann, 2005) Turismen er en voksende næring, og Trænafestivalen en viktig inntektsmessig bærebjelke i det lokale næringslivet. (Thorsnæs, 2019) I tillegg til fiskerinæringen finnes en rekke bedrifter som «bidrar til å gjøre samfunnet produktivt og livskraftig» (Træna kommune u.å.). Industri utgjør 33 prosent av kommunens arbeidsplasser. 14 prosent pendler ut av kommunen (2014). (Thorsnæs, 2019)

Utviklingsarbeid på Træna

Træna = Livskraft, kreativitet og mangfold

Slik innledes kommuneplan 2030, vedtatt i 2017. De sikter på å bli en rollemodell for andre små (og store) samfunn. Fortsatt har Træna fisket som hovednæring, men legger stor vekt på å jobbe med parallelle satsninger, med dynamiske og åpne samskappingsprosesser, og den strategiske og planlagte samfunnsutviklingen skal være proaktiv. For økt bostedsattraktivitet har de bla. en satsning på moderne arkitektur. Kommunen i havgapet, med sin stadig dårligere fastlandsforbindelse, satser på å forbli «små»:

«Som en liten kommune mener vi at vi kjenner godt vår styrke og vår svakhet og at vi hele tiden jobber med å utvikle oss til å være den beste versjonen av oss selv. Dette mener vi at vi best kan klare ved å være en egen kommune og ikke en del av en større kommune som geografisk ligger langt unna.» - Træna kommune, samfunnsdel, plan, 2017.

Telemarkforsknings TF-notat 2/2016: «Attraktivitet, arbeidsplasser og verdiskapning» definerer attraktivitet som «et steds evne til å skape vekst utover det som er forventet ut fra de strukturelle forholdene.» Det er altså en vekst som er skapt innenfra, fra stedet selv, kommenteres i Samfunnsdelen i kommuneplan 2030. (Træna kommune, 2017)

Kulturminneplan 2020-2030

I 1939 ble det funnet en fiskekrok i Kirkehelleren av en arkeolog, som står som selve symbolet på «hvorfors, hvordan og når folk fant det bærende å leve lengst ute til havs langs norskekysten». Træna fikk i 2020 sin første kulturminneplan 2020-2030, «Vern gjennom bruk». Planens innledning lyder:

«Vi håper denne planen vil kunne gi oppmerksomhet til Kulturminnearbeid på et generelt grunnlag, samt påminne oss om hvilken framtidig sentral rolle kulturminnearbeid, som i immateriell og materiell kan ha for utviklingsarbeid og felles historieforståelse i Træna kommune. Gjennom handlingsdelen i denne planen ønsker vi å fremme noen tiltaksforslag som i framtiden vil være med på å sikre videre arbeid og fokus på kulturminner i Træna.» (Kulturminneplanen, 2015)

Tenk Træna

Utviklingsarbeidet på Træna, Tenk Træna, startet i 2015, og er et prosjekt der kommune, næringsliv og frivillig sektor, både lokalt og regionalt, er med og tenker «vekst og utvikling, forbedring, nyskaping, innovasjon og pådriv.» Prosjektet har fem hovedsatsninger: 1) økt bostedsattraktivitet, 2) styrke etablert næringsliv, 3) tilrettelegging for ny næring, 4) destinasjonsutvikling året rundt og 5) styrke kulturliv og kreativ næring, og er et samarbeid mellom Helgeland Museum avdeling Træna og

kommunen. Kommunen er oppdragsgiver, prosjekteier og stiller med rådgivere. Nordland fylkeskommune og Riksantikvaren bidrar med økonomisk støtte. Træna museum går aktivt ut for å få med seg alle med interesse for lokal og arkeologisk historiekunnskap. (Kulturminneplanen, 2015)

AIR - artists in residence

«Hvorfor ikke invitere de flinkeste hit?»

Det har vært en økt interesse i å flytte til Træna. En tilflyttingskampanje som har fått mye oppmerksomhet, er AIR - artists, business and chefs in residence, med oppstart i 2015, som skal tilføre kompetanse og liv til «havfolket». Gjennom et felles kunstprosjekt, gjennom matlaging til festivalen, eller andre påfunn, bidrar kunstnere til spennende prosjekter inn i lokalsamfunnet. AIR er et underprosjekt av Tenk Træna, og er et samarbeid mellom Træna kommune, Træna museum, Trænafestivalen og lokale partnere. Det er delvis finansiert av Nordic Culture Point, og Nordland Fylkeskommune gjennom den fylkeskommunale gjestekunstnerordningen, som dekker reise, opphold og kunstmateriale. At artistene må bidra, formidles i forkant sammen med en ærlig beskrivelse av vær og temperaturer slik at kunstnerne vet hva de kommer til. «AIR-innbyggerne» blir tidlig koblet på skolen på Træna og settes i kontakt med aktuelle lærere for å involvere barna på øya i prosjektet. Slik integreres kunstnerne.

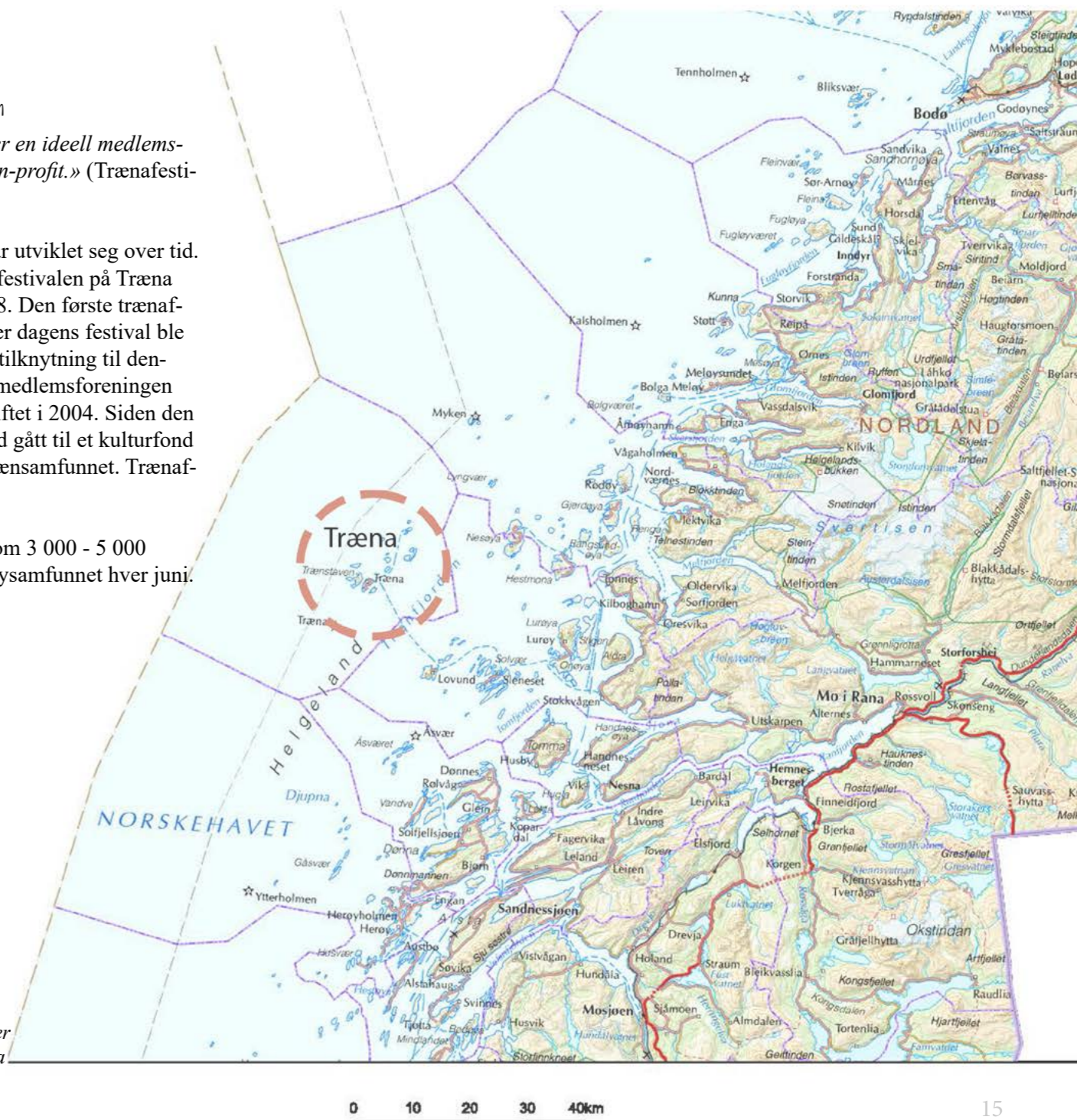
Trænafestivalen

«Trænafestivalen er en ideell medlemsforening, 100% non-profit.» (Trænafestivalen, 2019)

Trænafestivalen har utviklet seg over tid. Den første musikkfestivalen på Træna ble arrangert i 1978. Den første trænafestivalen som likner dagens festival ble arrangert i 2003. I tilknytning til denne ble den ideelle medlemsforeningen Trænafestivalen stiftet i 2004. Siden den gang har overskudd gått til et kulturfond som skal gagne Trænafestivalen. Trænafestivalen (2019)

I dag trekkes mellom 3 000 - 5 000 festivalgjester til øysamfunnet hver juni. (Thorsnæs, 2019)

Figur 3. Kartet viser området rundt Træna

Landskapspreg

Træna tilhører landskapsregionen Nordlandsverran (id: 30) (Pushmann, 2005), underregion Helgelandssverran. Nordlandsverran omfatter de ytterste øyværa langs etter Nordlandskysten.

Som hovedform er skjærgården en samling av tusenvis av lave øyer, holmer og skjær. Nærmere land finnes enkeltøyer med fjell ragende flere hundre meter i været, som en fortsettelse av de høye kystfjella innenfor. (ibid)

På de flateste, ytre øyene er man hele tiden i synskontakt med hav og horisontlinje, og himmelen er stor. Lofotveggen med sine stupbratte vegger og særegne profil fungerer som et ikonisk landemerke og «kulisser» i store deler av regionen, og såkalte «hattfjell», eller «nyker», som tårner opp fra havet. Et eksempel på disse er Trænstaven på Træna. Langs hele «kystleia» ligger kjente fjell, med tilhørende sagn, som Hestmannen og Rødøya, og et skjult huldreland mellom øyene. (ibid)

Figur 4. Foto Ragnhild Godal - ved tillatelse.

Klima og vegetasjon

Klimaet er oseanisk kjølig, vintrene er milde. Vegetasjonen preges av åpne kystheier formet av vær og vind, men også langvarig kulturpåvirkning har vært med og formet lyngheier, strandenger og beita grasmark. Øyer med mer kupert terreng byr på større variasjon i vegetasjonen, der oftest bjørk, etterfulgt av rogn, gjerne dukker opp. Under nakne knauser er bjørkekratt, krypende einer eller vierkjerr et vanlig syn. Enkelte steder finnes forsøk på beplantning av gran og furu, tilsynelatende mislykkede. Myr er svært vanlig, med grasgrønne strandenger, våtmarkssumper og frodige høgstaudeenger på fuktig, gjerne brakklagt jordbruksjord. Enkelte øyer har frodig, fjelliknende flora, grunnet forekomst av kalkbergarter. Å bruke holmer og øyer til beite er vanlig, som gir dem et grasdekt preg, men som følge av et rasjonalisert jordbruket, får tidligere grasgrønne øyer og holmer gradvis mer busk- og lyngvegetasjon. (Pushmann, 2005)

TRÆNA MUSEUM

Museet på Træna ble initiert av et knippe entusiaster på 90-tallet som ønsket seg en samling av lokalhistorie og gjenstander. Kommunen opprettet en stilling, og lokalisert i et lite Nordlandshus med et bygdetun fikk museet låne nasjonale skatter, bla. den eldgamle fiskekroken. I 2013 inngikk museet i Helgeland Museum, der 18 kommuner ble samlet under samme stiftelse og hver avdeling fikk tildelt sin tematikk. Træna sitter på en 9000 år gammel historie, og kan grunnet

funnet av fiskekroken kalle seg «Norges eldste fiskevær». (Helgeland museum, u.å.) De fokuserer på bygdehistorie, steinalderfunn, fangst- og sankekultur. Avdelingsleder Marit Bertheussen, som jeg har snakket med, ble ansatt i 2014.

Dagens aktivitet

Museets hovedbygning er «Huset på veien», et lite nordlandshus fra 1910. Her finner man gjenstander og hele innredede rom som vitner om kystlivet og hverdagslivet på Træna 200 år tilbake og fram til i dag. Man kan se portretter av havfolket, eller lese seg opp på koblingen til Hawaii. I åpningstidene kan man «treffe på» en guide, og i museumsbutikken selges lokalproduserte varer av ulike slag, fra tangprodukter til bøker om lokalhistoria, -byggeskikk, eller kokebøker fra Nord. På regionalt nivå skal Træna museum bidra til å vise fram Helgeland som region, på feltene kulturarv og turisme. Som museumsavdeling i en regional sammenheng må de innimellom fokusere på sitt samfunnsoppdrag, før de kan «gå ut og fri til samarbeid» (Marit Bertheussen, personlig kommunikasjon, 9. mars 2021).

Innimellom får avdelingen på Træna spørsmål internt om «ka de egentlig driv med der ute», da deres oppgaver gjerne går litt ut over det vanlige, fra lokalsamfunnsutvikler til event- eller tilflyttingsfirma. Formidlingen bakes inn i alt det andre som skjer, og koblingene til museumsutstillingene er ikke alltid like tydelige. Det viktigste for museet er at lokalsamfunnet opplever aktiviteten og

det som formidles som relevant. Konstant søker museet etter hva øyværingene er opptatte av, og jobber for at innholdet skal gi gjenklang. Derfor strekker museet seg gjerne i form av å være med og arrangere små og store arrangementer, som en matfestival om tang, der det mellom linjene formidles eldgammel tangtradisjon.

Den største bremsen når det gjelder å få til moroa på øyene, er kravene om delvis kommersiell drift, og rapporteringer om årsmeldinger og statistikkmeldinger, som oppleves som mye arbeid.

I mai 2021, ved innspurten i denne masteren har Træna vunnet en Europeisk pris av Place marketing forum for sitt arbeid med Tenk Træna.

Målgruppesatsning

«Der barna er, dit kan vi trekke foreldrene». Museet lever i hovedsak på inntekt fra turistsesongen, om sommeren kommer reisende fra alle verdens hjørner. Utenfor sesong er skolebarn og de felles besøkende gjennom de ulike prosjektene på øyene viktige. «Der barna er, dit kan vi trekke foreldrene» (ibid). Som målgruppe har hovedsatsningen vært på barn og unge, særlig gjennom samarbeidet med skolen. Bertheussen var tidligere lærer på den lokale skolen, og drar nå nytte av kjenningene der. Lista for deltakelse legges helst lavt nok til at alle kan delta. «Hvis barna får vist seg fram, samtidig som en får skapt et fellesskap rundt det en ønsker å formidle, er en viktig del av jobben å skape rammer og rom som føles naturlige for folk» (ibid).

Allsidig rolleforståelse

Træna museum utgjør, sammen med kommunen og Trænafestivalen, et «triangel» av primus motorer i utviklingen og kulturlivet på Træna. Alle jobber de under de to fellesparolene «Innovasjon og tradisjon går hånd i hånd», og «Kræsjkultur i natur- og kulturlandskap», og alle har de roller innen utviklingsprosjektet Tenk Træna. Slik har museet blitt et event-museum og en medutvikler mer enn et museum. Kommunen står som eier og er i hovedsak den som driver Tenk Træna, orientert mot næring, de store linjene og de litt tyngre prosjektene, mens museet arrangerer de mindre og hyppigere arrangementene, for et aktivt Trænsamfunn året rundt.

Prosjektgrupper opprettes etter behov, og om det er kommunen, museet eller festivalen som eier prosjektet skiller de ikke på selv, annet enn for å innfri formelle krav. Bertheussen sitter for eksempel i ansettelsesgruppen for artistene som kommer til øya gjennom AIR. «Hvorfor ikke invitere de flinkeste hit?» lyder problemstillinga. Slik får Trænværingene gleden av verdenskompetanse i fotografering, kunst, matlaging, med mer. Gjennom Trænafestivalen får de i fellesskap samlet ressurser, som utstyr, teknisk kunnskap og felles kommunikasjonskanaler de kan ha glede av året rundt. Museet «blander seg kraftig» (ibid) i festivalen og andre arrangementer, da de ser at de sammen kan trekke et større publikum, og kan «fortelle historier i

lag» (ibid). De jobber på kryss og tvers, uten skillelinjer.

«... vi er flere som ser tråder mellom de ulike prosjektene, slik at det vi driver med av prosjekter ikke er rene institusjonsprosjekt, men et samfunnsprosjekt i bygda. Det har vært et strategisk valg.» (Marit Bertheussen, personlig kommunikasjon, 09.mars 2021)

Delingskultur

Sett utenfra er det vanskelig å skille museets virksomhet fra stedsutviklingen. Avdelingslederen har siden start arbeidet tett med utviklingsansatt i kommunen, der god informasjonsflyt og at de alltid vet hverandres planer to år fram i tid, ligger til grunn.

«Hvis vi deler all informasjon, kan vi enten gi bort et prosjekt, og kanskje kan vi hjelpe, gå sammen om å søke noen midler, eller gå sammen og jobbe med noe felles.» (ibid)

Samskaping er det store stikkordet. Bertheussen snakker om «alt vi har klart å skape sammen», da museumsavdelingen er med i prosjektgrupper, som festivalgruppe for Trænafestivalen, og ansettelsesgruppen for Artists in Residence.

Å gjøre globale spørsmål lokalt håndgripelige

De ønsker å tilgjengeliggjøre globalt aktuelle problemstillinger for sin lokalbefolkning (og sine besøkende). Gjennom Træna360 har de satt seg i rollen å knytte bånd mellom kulturarv, kunst, og de

store, litt vanskelige temaene, og søker å finne «røde, i alle fall lyserosa tråder» til det andre som skjer, lokalt som globalt. Nasjonale og internasjonale markeringer, som for eksempel Forskningsdagene, får et lokalt svar og arrangeres i takt med resten av samfunnet. I et globalt perspektiv er Træna et kystsamfunn «midt i matfatet», tett på utfordringene rundt havressurser, bærekraft, sentraliserings- og fiskeripolitikk, forsøpling og klimaendringer. «Alt er målbart når det kommer til de store globale spørsmålene» (Marit Bertheussen, personlig kommunikasjon, 9. mars 2021), som gir et viktig utgangspunkt for å formidle og diskutere globale strømninger og storpolitikk.

De erfarer at identitetsfølelsen skapes i felles historiefortellinger. Å trekke verdenshistorien og saker omhandlende klima og miljø ned til det lokale hverdagslivet, fremheves som det «ekte identitetsskapende», uavhengig av tematikk.

Et levende, relevant og aktivt lokalmuseum

Museet har mål om å være et levende, relevant og aktivt lokalt museum for sin lokalbefolkning, året rundt. Å gi folk grunner til å møte opp er essensielt, og da er det viktig å finne fellesnevner i lokalsamfunnet. Slike fellesnevner kan være mat, da å møtes rundt mat er en eldgammel tradisjon, og maten kan fungere som en forsterker i det lokale fellesskapet.

«Spis Træna... vi brukte ganske store budsjetter på å lage fiskemat, besøke fiskebruk, lage en event med konsert i museum på kvelden, og foreldre var invitert til å spise maten barna hadde laget... noen leste dikt fordi det var litteratur/bokår.» (Marit Bertheussen, personlig kommunikasjon, 9. mars 2021)

Oppmøtet utenfor turistsesong ligger stort sett på oppunder 100, som museet er fornøyd med i en befolkning på rundt 450. Her trekkes faste holdpunkter og et forutsigbart og gjenkjennelig årshjul fram som suksessfaktor.

VIKTIGE SAMHANDLERE

Å finne samarbeidspartnere så tidlig i prosesser som mulig, har vært viktig for å lykkes på Træna.

Både skolen og kommunen støtter opp om koblingen mellom kunst, kultur og stedsutvikling, og er viktige partnere for museet. Kommunen er, i tillegg til å lede og eie utviklingen, også viktig kanal som kunnskapsholder og serviceinstitusjon, som formidler av det som skjer. Lokalsamfunnet sees også som viktige lokale samhandlere.

«Man trenger primus motorer og man trenger å organisere idéene og samarbeidet slik at det bærer seg over tid» (ibid).

Og «yes-mennesker», støttespillere som heier fram, har mye å si.

Mye hadde ikke vært gjennomførbart uten offentlig støtte fra kommune eller fylkeskommune. Bemidling er en flaskehals.

Dele kompetanse

Tilgangen på kompetansen innen turistnæringa, og den interne fagkunnskapen i museumsmiljøet av stor betydning. Kontaktnettverk og relasjonell valuta har vært avgjørende faktorer for å drive den utviklingen de gjør. Bertheussen har opparbeidet seg et landsomfattende nettverk gjennom tidligere engasjement og arbeid,

som har vært avgjørende for utviklingen. Tunge institusjoner som universiteter fremheves som viktige kontakter for museet.

«Det er mye du kan gjøre aleine, men mange ting avhenger av sparringspartnere» (Marit Bertheussen, personlig kommunikasjon, 9. mars 2021)

UTFORDRINGER

Synliggjøring
Mye spres i fellesskap, gjennom felles arrangementer. For å spre informasjon og formidle det som skjer, brukes kommunens nettsider, lokale facebooksider, hjemmesiden for Tenk Træna og Helgeland Museum sine sider. Sosiale medier pekes på som mest effektivt til å «nå alle». Den store frykten er at masseturismen skal ta over. Det ytres et ønske om å sette et tak på antall folk i frykt for at både verdifull kultur – og naturarv skal tråkkes ned.

Fysiske bevis på suksess

De har blitt bevisste på verdien av konkrete, synlige resultater. Å drive produktbaserte prosjekter som en kan ta og føle på, for å ha noe konkret å møtes rundt og vise til - «her får vi til ting», for å skape forståelse og engasjement.

Det har lønt seg å følge med i egne omgivelser og finne kreative løsninger på øya. I stedet for å bestille engangsartikler til et matarrangement, fikk de en gang

en lokal keramiker til å lage kopper. De har laget skjærefjølere av søppel som de plukka. Bonusen er at de kan vise disse produktene fram, som symboler på alt de får til sammen.

«Å vise at en får til å trekke store visjoner helt ned i praksis sees som en essensiell del av å drive engasjerende samfunnsutvikling.» (ibid)

Bygdedyret

I starten, da de begynte med Artists in Residence, kunne de få spørsmål som: “Jammen vi mangler lys, koffår ska vi fly inn folk fra New York?” (Marit Bertheussen, personlig kommunikasjon, 9. mars 2021)

Å invitere hele lokalbefolkningen med i avgjørelser for å skape forståelse er tillagt stor vekt i prosessene på Træna, inkludering og formidling er viktige steg på veien til å få til noe.

Stort sett takkes museet for jobben de gjør. For at de skaper aktivitet, spesielt for «ongan». Noen har ytret at de hadde foretrukket om museet heller utspilte en litt mer konservativ rolle, men jevnt over er lokalbefolkningen takknemlige for rollen de tar.

KVAM HERAD

Opprettet i 1837

Innbyggere: 8461, hvorav 70 prosent bor i tettsteder

Fylke: Vestland

Norheimsund: 4399 innbyggere

Visjon: «Skapa ei oppsiktsvekkjande framtid – create a remarkable future».

INTRODUKSJON TIL OMRÅDET

Hardanger Fartøyvernssenter ligger i Norheimsund, omtrent midt i Kvam kommune, nordvest i Hardangerfjorden, halvannen kjøretur fra Bergen sentrum. Innbyggerene i Kvam kalles Kvemminger.

I kommuneplanen (2015-2030) er grunnleggende tema folkehelse og bærekraftig utvikling. Stedsutvikling og infrastruktur listes som viktige hovedmål, og verdiskaping, bosted og livskvalitet er viktige fokusområder. (Kvam herad, 2015)

Næringsliv

I Kvam står jordbruket sterkt. Blant Hardangers kommuner har Kvam størst jordbruksareal, nest etter Voss. Et variert jordbruk, fra melkeproduksjon og sauehold til frukt, der Kvam er en betydelig fruktbygd med epler, pærer og plommer, og hvor frukthagene stort sett ligger langs fjorden. Primærnæringen utgjør 9 prosent av næringsvirksomheten i kommunen. I Kvam finnes hele ti kraftverk, takket være store nedbørmengder og et rikt antall elver og vann. Industrien utgjør 14 prosent av arbeidsplassene (2019), og varierer i virksomhet, men har tyngdepunkter i primær jern – og metallindustri og verkstedindustri. Meieri og trevare- og møbelindustri står også for en del sysselsetting. I tillegg har turismen ført til etableringen av hoteller, pensjonater og turisthytter både ved fjorden og i fjellet. 20 prosent pendler ut av kommunen, hvor brorparten drar til Bergen, og noen til Stavangerområdet, eller nabo-kommunene. (Thorsnæs, 2021)

Vekt på inkludering

På Kvam sine nettsider reklameres og inviteres det til en feriekubb for barn hver sommer, som vitner om en inkluderingskultur i kommunen, en kultur som vi senere vil finne igjen hos Fartøyvernssenteret.

Kulturmiljø

I 2018 vedtok Kvam kommune en kommunedelplan for kulturminne 2017

– 2027 «Med røter og føter i Kvam», der kommunalt verdifulle kulturminner med private eiere er registrert i «gul liste» - kommunens egen liste over miljø av lokal kulturhistorisk verdi, og områder og bygg som kommer inn under kulturminnelova og plan- og bygningsloven. Denne lista innebærer ikke noe formelt vern, men viser viktige områder med lokal kulturhistorisk verdi, der «*verdiane skal verta verdsett og takast omsyn til ved byggeprosjekt og planlegging*». (Kvam Herad, 2017)

Kulturminneplanen har følgende fire hovedmål: 1) Sikre god forvaltning av kulturminner med verneverdi, 2) Øke kunnskapen om kulturminnene i Kvam, og fremme aktiv formidling, 3) Legge til rette for frivillig arbeid innen kulturminnevernet og 4) Styrke kulturminnernes rolle som en ressurs i Kvam sitt utviklingsarbeid.

En kan søke støtte innenfor temaene (1) Hus, gard og tun, (2) Fjord, fartøy og fiske, (3) Reiseliv, (4) Forsamlingshus, (5) Krig og okkupasjon (6) Industriarv, (7) Tettstader, (8) Veg og ferdsle, (9) Utmarke før og no, og (10) Kulturlandskap.

Landskapet

Landskapet tilhører landskapsregionen «indre bygder på Vestlandet», som strekker seg fra nord i Rogaland og opp til Nordmøre. Regionen defineres som ‘Norges mest storslagne fjordlandskap’, med sine dramatiske høydeforskjeller og fjorden som strekker seg langt inn i landet. U-regioner har en «betydelig nedskåret hovedform som strekker seg dypt inn i landet og omgis av høye fjell.» (Puschmann, 2005) Fjellene er ofte høyfjellsterreng, men lavereliggende lågfjell og fjelldaler finnes òg. Utenom innerste Sognefjorden, har de fleste fjellområdene grove glasiale hovedformer, som gir et vilt preg. Fjordene ble formet av isen, og både fjord- og dallandskap har «trauform».

Vegetasjon

Det er et svakt kontinentalt klima med kaldere vintre. Vegetasjonen domineres av lauvskog, ofte store bjørkelier med sporadiske innslag av edellauvtrær (alm, lind, hassel). Granplanting er svært utbredt, store plantefelt er et vanlig syn, og eneste naturlige granskog finnes på Voss, og i Luster. Over skoggrensa dominerer et lappeteppje av rabbe- og heisamfunn, i kombinasjon med ulike eng-, myr-, vier- og snøleietyper. (Puschmann, 2005)

Særpreget

«Kvam herad med sin varierte natur, med fjorden, med fjellet, og med Kvamskogen, og plasseringa i høve til Bergen, gjer sitt til at kommunen er både godt

Figur 5. Kart over området rundt Norheimssund

egna, attraktiv og tilgjengelig for folk som søker fritidsopplevingar utanom byen. Fjorden er godt egna til aktiv fritid, fjellet er godt egna til aktiv fritid, og kombinasjonen kan utnyttast ytterlegare.» (Kvam herad, 2015)

Regionen skiller seg ut på sitt mangfold av høye fossefall, som resultat av de grovskårne, dype hovedformene i landskapet, og regionen ble kåret til verdens beste reiselivsdestinasjon av National Geographic Traveller i 2004. Storslagent landskap, eller ei - kulturpåvirkningen, med den gamle bosettinga og eldre driftsformer, er ifølge Norsk Institutt for Jord- og skogkartlegging det som vekker mest internasjonal oppmerksomhet. Det gamle kulturlandskapet pekes på som truet, men i regionen finnes fortsatt lauvingslier holdt i hevd, og vissheten om, og interessen for skjøtsel er økende. (Puschmann, 2005)

Figur 6. Invitasjon til kursdeltakelse via Farøyvernseterets nettside (Fartøyvernseter 2021) Hentet fra: <https://fartoyvern.no/>

FARTØYVERNSENTERET

«Som kompetansesenter og verft ønsker vi å bidra til høgt kulturvern fagleg nivå, i samråd med Riksantikvaren sine retningslinjer og planar. Vern og bruk av gamle fartøy handlar om å ta vare på materielle leivningar frå fortida. Men det er òg ein skule i å ta vare på gamle kunnskapar og dugleikar.» (Fartøyvernseter, u. å.)

Senteret utgjer én av elleve avdelinger ved Hardanger og Voss museum. Museenes felles slagord er «gode opplevingar», og varierer i tematikk fra kunsthus i Øystese, et bygdetun på Lofthus og bunad, byggeskikk og hardingfele på Utne, til det maritime i Norheimsund. Slik kobles Fartøyvernseteret til hele Hardangerfjorden kulturelt, og geografisk og miljømessig gjennom beliggenheten står den i sammenheng med Hardanger-

fjord-landskapet.

Fra inkluderende prosjekt til senter for fartøyvern

Hardanger Fartøyvernseter hadde en noe uvanlig oppstart, som et inkluderingsprosjekt i 1984. Kjøpet av en Hardangerjakt S/J Mathilde ble til et ungdomsprosjekt der ungdom som var falt litt utenfor møttes rundt restaurering og formidling. 50 000 arbeidstimer senere dro de på sin første tokt. (Fartøyvernseteret, u.å.)

Slik bygde de ungdomskompetanse og restaureringskompetanse på samme tid, og et samarbeid med barnevernet falt seg naturlig. Dette samarbeidet var lenge sentralt i virksomheten, men etter hvert gikk utviklingen i retning kompetansesenter for båtrestaurering.

«Den sosiale rollen har også økonomi knytt til seg. I starten kolossalt viktig - drev ungdomsarbeidet. Leverte noe samfunnet etterspurte og var villige til å betale for. Ulike faser, ulik betydning. Ikke så økonomisk nyttig, men kjenner at det er nyttig for samfunnet.» (Heidi Richardson, personlig kommunikasjon, 8. april 2021)

Dagens aktivitet

I dag har de blitt et av de største fagmiljøa for båtrestaurering i Norden, med 35 ansatte, blant dem båtbyggere, reipslagere og en smed. I norsk sammenheng er senteret ei nyskaping, med et bredt tilbud som fartøyvern, leirskole, museum,

formidling til barn og unge, fagopplæring og vern av gamle håndverkstradisjoner. Med hovedvekt på sin opparbeidede kompetanse rundt fartøyvern tilbys produkter og tjenester som rådgivning rundt bygningsvern, kompetanse på fredede bygninger, eller bistand til rigging av båt. Ved senteret produseres også tau av naturlige råvarer, smedprodukter, robåter, årer og anna utstyr. Folk kommer i dag ofte innom med spørsmål, og deltar gjerne på kurs i «enklere» handtverk. (Fartøyvernseteret, u. å.)

Småbåtverkstedet har sju lærlinger i båtbygging, reipslagning og smiing, og verkstedet holder årlig kurs i åremaking, eller liknende. Fortsatt driver fartøyvernet inkluderingsarbeid. Dørene er åpne for kortere hospiteringer for interesserte, og de organiserer arbeidstrening i samarbeid med NAV. De tar også inn lærlinger for faglig utvikling, eller frivillige gjennom et EU-samarbeid, ofte fra Danmark eller Tyskland.

«På Hardanger fartøyvernseter i Norheimsund kan du høyra lyden av handverkarar i arbeid. Det luktar av friske materialar, tjære, tau og glødande smijarn. Velkomen til eit levande fartøyvernseter!» (Fartøyvernseteret, u.å.)

Fra Gründer til etablert bedrift

Å komme til en god balanse mellom kommersielle inntekter og offentlig støtte, pekes på som en utfordring. For å kunne stable seg på beina har de måttet fokusere på kommersielle tilbud, ofte på bekostning av deres ønskede virksomhet, å inkludere alle.

Viktige prioriteringer har slik vært å få på plass en jevn inntektsstrøm av offentlig støtte: å etablere et godt forhold til kommunen, og å bli en del av Hardanger og Voss museum. Den kommersielle inntektsstrømmen dekkes i stor grad av masseturismen, selv om det her ikke legges igjen stort av den enkelte turist.

“Familietilbudene våre er de aller viktigste. De voksne vil gjerne gjøre noe sammen med sine barn. Folk er her i timesvis... holder på og prøver alt, og er veldig fornøyde.” (Richardson, personlig kommunikasjon, 08.04.21)

Verkstedet som formidlingsarena

En viktig formidlingsarena er også verkstedet der det pågår restaurering og vedlikeholdsarbeid. De ekte og nære møtene betyr mye for besøkende. Å kunne slå av en prat med håndverkeren er populært blant de voksne, og senteret er derfor bevisste på å bygge en kultur der de ønsker spørsmål fra besøkende velkommen. En håndverker er ikke bare en håndverker, men et ansikt utad og en viktig formidler av immateriell kulturarv.

Fra særinger til bygdas stolthet

I tillegg til å være en viktig arena for inkludering, synliggjort gjennom støttemidlene de får fra kommunen, utgjør senteret også en betydelig arbeidsplass i kommunen.

For lokalsamfunnets del har de gått fra å være «en gjeng med særinger» til å bli en stolthet og et bidrag til lokal identitet, særlig etter økt anerkjennelse nasjonalt. Norges maritime historie har ifølge avdelingslederen blitt viet alt for lite oppmerksomhet.

Når innbyggerne får besøk, skal de vise fram Fartøyvernssenteret. Dette kobles til at de i dag er av historisk betydning både regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

«Jo mer interessert omverdenen er i denne historien, desto stoltere blir lokalbefolkningen» (Richardson, personlig kommunikasjon, 08.04.21)

«Samfunnsoppdraget vårt er først og fremst å ta vare på tradisjonelle handtverk, formidle kunnskap, gi forståelse for hvorfor det er sentralt i samfunnet. Restaurere og bygge båter, formidle kystkulturens betydning for nasjonen Norge, skape høy bevissthet om det i befolkningen. I den sammenhengen tenkte at vi skal nå bredt. Nå barn og unge. Nå den norske befolkning. Folk er mer og mer fremmedgjort for kystens betydning for historia.» (Richardson, personlig kommunikasjon, 8. april 2021)

Bred målgruppesatsning

Hovedfokuset har ligget på barn og unge, og barnefamilier. Skolebarn i alle trinn er viktige målgrupper, men hovedsatsningen er i dag barnefamilier som kommer for å finne på aktiviteter med barna sine. For å fri til denne målgruppen har Fartøyvernssenteret valgt å tilby aktiviteter som spikk ein leikebåt, lag eit tau eller ro ein tur på fjorden. De tilbyr også en aktivitetsløype med maritimt tema, for liten og stor.

Richardson påpeker at det er lettest å skape tilbud for barn og familier, og at det er verre å tiltrekke ungdommen. De ønsker, og føler et ansvar for, å nå ut så bredt som mulig. Konstant jobber de med å tiltrekke nye brukergrupper, og for tiden skal et utendørs, døgnåpent tilbud

Figur 7. Små reipslagarar. Hentet fra <https://fartoyvern.no/aktivitetar/lag-eit-tau/>

som skal være attraktivt for ungdom utarbeides. Ansvar for å inkludere alle medlemmer av samfunnet tar de gjerne, de jobber bevisst med å inkludere innvandrere.

Besøkende ønskes velkommen til å vandre rundt og se på alt, prate med håndverkerne og se historiske filmer. En kan få skreddersydd opplegg, eller legge opp dagen selv. For å få tilgang innen åpningstidene må man ha museumspass, men portene lukkes ikke etter endt arbeidsdag. Da er uteområdet tilgjengelig, hvor man kan lese på skilter og se på båtene utendørs. Senteret fungerer som «tursmål» i rekreasjon, da det ligger i enden av en tursti som går langs kysten i Norheimsund.

Ovenfor lokalsamfunnet ønsker de å være et inkluderende sted.

Viktige samhandlingspartnere

Senteret opplever stor støttevilje hos både kommune og fylkeskommune. Den økonomiske støtteviljen er stor. Kommunen støtter i form av driftsstøtte, og er ivrige medhjelpere i søknadsprosesser «oppover», til fylke, eller stat. Kommunen har gitt et utbyggingsfond til å kunne bygge et uteområde som appellerer bredt, og spesielt til aktivitetspark for ungdommen. Fylket er en viktig støttepartner, og ser verdien i fartøyvernssenterets virksomhet. Og i samarbeid med kommunen driver senteret leirskole der kommunen betaler for læreren, og Fartøyvernssenteret står for opplegget og står som eiere av leirskolen.

Skolen utgjør en viktig målgruppe for senteret, og senteret spiller en sentral rolle i bygdas kulturelle skolesekk der 6. klassinger får lære å ro, alle 9. klassinger kommer for å lære om reipslagning. «Har inne hele årskullene tre ganger ilet grunnskoleløpet på fast opplegg. I tillegg tar vi imot for opplegg utenom. Faste opplegg – vi som inviterer – har snekra og tilpasset skolens behov. Vårt initiativ.»

NAV har vært tilbyder av arbeidskraft på Fartøyvernssenteret. Fartøyvernssenteret har for NAV utgjort et av flere alternativer for NAV. Relasjonen kom av inkluderingsrollen Fartøyvernssenteret tidlig tok, som også gjelder starten på relasjonene til barnevernet og kommunen.

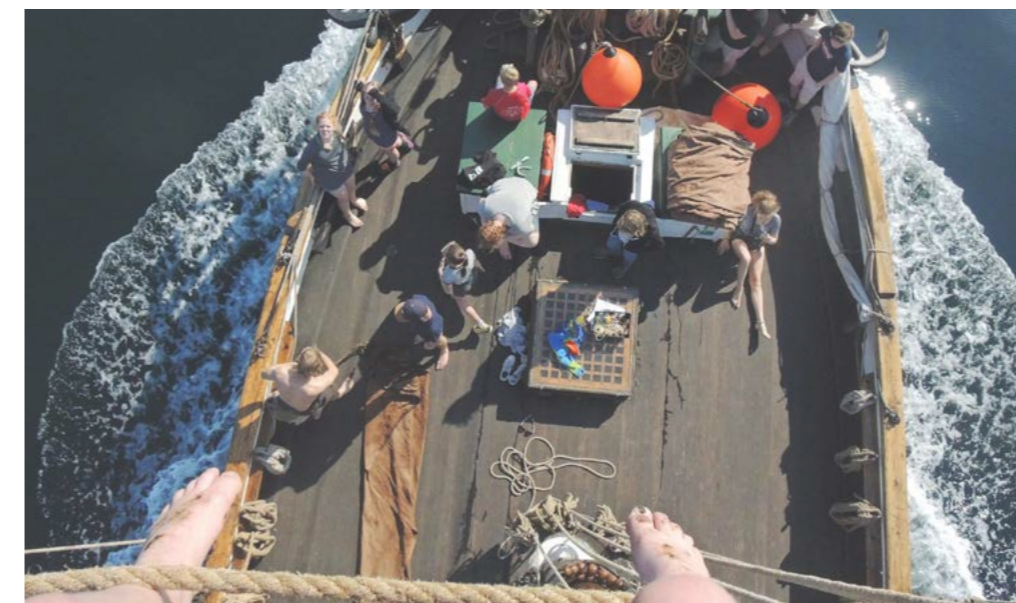
I forbindelse med turistsesongen inngår senteret som del av «pakkeløsninger» som tilbys ved hotell i nærheten, hotellene betaler og Fartøyvernssenteret står for opplegget på stedet. Utveksling av brosjyrer og gjensidig markedsføring er andre tiltak for å løfte hverandre lokalt. Hotellene drar nytte av senteret som en ekstra grunn til å reise til Hardanger, og alle tiltak bidrar til å sette Nordheimsund på kartet ved å sammen utvikle seg, men også seg selv som attraktivt reisemål. Å være påkoblet næringshagen anser de som fordelaktig, blant annet for nettverksgoder, eller for kursing i prosjektledelse.

Synlighet utenfor lokalsamfunnet
Fartøyvernssenteret har satset høyt på

aktivitet i sosiale medier, spesielt på Facebook, som de allerede merker ringvirkningene av. De har ei høy stjerne hos det internasjonale tradisjonshåndverksmiljøet, der filmene deres på nett får millioner av visninger, og er i dag Norges største museum på Facebook, ifølge nettsiden deres (Fartøyvernssenteret,). Senteret har som mål at alle som kommer til Hardangerfjorden skal ha hørt om dem. Destinasjon Fjord Norway, et reiseselskap som skal fremme Hardangerfjordregionen, samler alle attraksjoner på ett sted og her presenteres også Fartøyvernssenteret. Enkelte har hørt om dem før de entrer Hardangerfjorden, trolig grunnet aktiviteten i sosiale medier, og kommer til Norge «ens ærend» for å oppleve Fartøyvern-

Videre satsning

senteret.
Økt fokus på bærekraft
Videre ønsker Fartøyvernssenteret å styrke sin posisjon i forhold til bærekraftsmålene. Senteret har miljøfyrtårnsertifikat, men vil koble formidlingen ved senteret på dette i større grad. Pandemien viste at de kunne utgjøre en viktig rolle også for norske turister. Å styrke rollen som destinasjon for nærområdet ser daglig leder på som en viktig satsning, og en naturlig rolle å ta. Allikevel er deres viktigste rolle det ekstra sosiale arbeidet de gjør, som avhenger av gode støttespillere.

Figur 8. Ro ein tur på fjorden. Hentet fra <https://fartoyvern.no/aktivitetar/ro-ein-tur-paa-fjorden/>

PRINSIPPER FOR NATUR- OG KULTURARVINSTITUSJONER SOM VIL BIDRA TIL BRED VERDISKAPING I LOKALSAMFUNNET

Etter å ha blitt kjent med to eksempler på institusjoner som har en utvidet rolleforståelse ovenfor lokalsamfunnet, og sammen med gjennomgått teori, er grunnlaget lagt for å kunne oppsummeres i 6 overordnede prinsipper. Jeg vil gå dypere inn på begrunnelsen og argumentasjon bak disse prinsippene i diskusjonsdelen litt senere i oppgaven.

Landskapsentreprenørrollen

For å bidra til bærekraftig stedsutvikling i små lokalsamfunn kan det se ut til at noen personlige egenskaper bør ligge til grunn: egenskaper vi finner igjen hos landskapsentreprenøren. Det kan derfor være en god start for initiativ som ønsker å bidra til lokalsamfunnsutvikling å studere disse egenskapene.

Landskapsentreprenøren bidrar til stedsutvikling med utgangspunkt i landskapet (Haukeland, 2010). Hun befinner seg i modus aktiv, og vet godt at hun avhenger av sine omgivelser. Med et åpent blikk og i konstant søken etter muligheter og ressurser i naturen, i landskapet og blant menneskene. Hun er en initiativtaker som går inn i prosesser med hele seg, og ofte på egen risiko.

Landskapskonvensjonen tar til orde for landskapsbegrepet som rommende det relasjonelle så vel som det materielle. Alt som utgjør «stedet».

Både Træna museum og Hardanger Far-tøyvernssenter har på ulike måter inntatt en landskapsentreprenørrolle i sitt landskap. De har begge gått «gründer-veien»: fra egen idé til økonomisk stabilitet, og de fortsetter å skape seg selv på ny. Med blikket vendt utover ser de etter stadig nye mulighetsrom, mulige samhandlingsområder og rolle- og nettverksutvidelser. For å si det med Marit Bertheussen sine ord, handler det om å «finne lyserosa tråder» både til og for sine omgivelser og verden utenfor.

Et mulig knutepunkt for relasjonsbygging

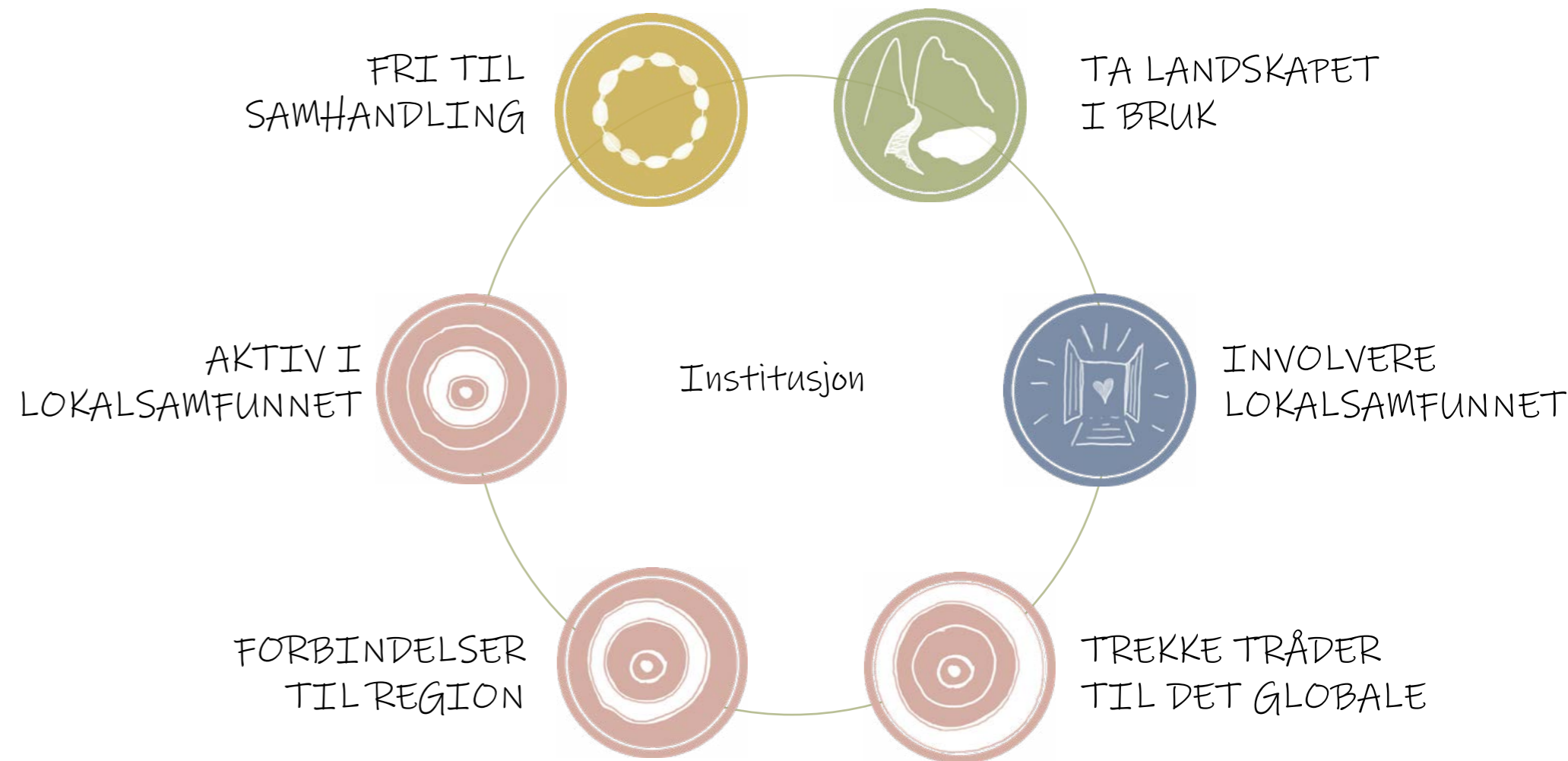
Landskapsentreprenøren skiller seg også ut på nettverksbygging. I begge eksemplene har vi sett en rolletilnærming som i stor grad går ut på å være en relasjonsskaper for andre. En mulig tilnærming for forankring i lokalsamfunnet kan derfor være gjennom å koble flest mulige andre, utgjøre en møteplass i utvidet forstand.

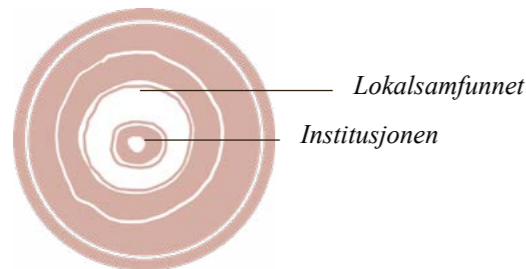
- Å knytte bånd innbyggerne i lokalsamfunnet imellom, finne forbindelser mellom lokalsamfunnet og regionen, mellom lokalsamfunn og verden omkring.

- Å styrke relasjonen til egen lokalhistorie, natur- og kulturverdier, og til landskapet.

Institusjoner som formidler stedlige natur- og kulturverdier, kan stå midt og være knutepunktet i en rekke koblinger i samfunnet.

Prinsippene nedenfor er hentet ut av teoriene om landskap, stedsutvikling og bred verdiskaping, og av de viktigste funnene i eksempelstudiene:

LOKAL DELTAKELSE

På Træna er de gode på lokal deltakelse. De følger nysgjerrig med på hva som skjer i lokalsamfunnet og lar seg ikke be to ganger om å være med som medarrangører, stille til dugnad, eller være til stede, på arrangementer de selv ikke arrangerer eller eier.

Om forbindelsen til arrangementet eller begivenheten ikke er åpenbar, vet de å finne lyserosa tråder (Marit Bertheussen, personlig kommunikasjon, 9. mars 2021) De finner en grunn til å invitere seg selv, og er glade for å få muligheten til å formidle «mellom linjene».

Som delaktige i et lite samfunn, er vissheten om at de sammen kan trekke et større publikum viktig. Institusjonen kan trekke med seg sine målgrupper, og samtidig synliggjøres for målgrupper som ellers ikke ville oppsøkt dem direkte på eget initiativ. I beste kan dette føre til en gjengivelse av gesten – slik at aktører møter opp for hverandre. Denne vissheten fører til godt oppmøte på Træna.

Det at de stiller opp i lokalsamfunnet kan bidra til å øke tilliten til initiativet, og styrke deres nettverk. En siste indirekte effekt kan være å bygge samhandlingskultur, en verdi i seg selv. Ved å stille opp på andres begivenheter viser de nysgjerrighet og en interesse for det som skjer, og står som et eksempel på å være en aktør som «stiller opp».

ÅPENHET OG AKTIV INVOLVERING

Involvering og delegering av ansvar er gode former for sosial verdiskaping. Å invitere til dugnad, eller samarbeid nevnes som nøkkelfaktorer (Haukeland & Brandtzæg, 2019) som kan skape ringvirkninger som felles forståelse, engasjement, tillit og tilhørighet til initiativet og til verdiene det hegnes om.

Trænafestivalen skapes av frivillige hvert år. Der letes det først aktivt etter ressurser i lokalsamfunnet, menneskelige og materielle, før de eventuelt importeres utenfra. Lavterskelopplegg prioriteres over storflott. Å involvere lokalbefolkningen gir økt eierskap til verdiene, og å gi befolkningen noe å møtes rundt, bygger relasjoner innbyggerne imellom og til institusjonen.

Tilliten står sentralt i involveringen. Træna museum er i gang med å opprette et verksted med grunnleggende verktøy og utstyr der alle som vil kan komme og låne og skape det de vil. Her legges nøkkelen på bordet, og da dette initiativet bygger på tillit, vil det ikke kreve spesielt mye ekstra arbeidskraft.

Å involvere andre kan frigi tid, og samtidig styrke initiativets nettverk, forankring og koblinger inn i lokalsamfunnet. Folk trekker folk, og slik kan den sosiale forankringen i lokalsamfunnet styrkes. Et bevisst grep har her vært å involvere barn og unge til å stå for deler av innholdet på ulike arrangementer, eller til å stille ut kunst i galleriet i det lille nordlandshuset. På denne måten har omtrent hele lokalsamfunnet en grunn til å møte opp, da de kjenner den ene eller den andre.

TA LANDSKAPET I BRUK

Å flytte noe av aktiviteten ut i landskapet er en sterk form for synliggjøring. Træna museum bidrar til dette i fellesskap med medarrangører, som på Trænafestivalen der åpningsseremoni og konserter legges til spesielle steder i landskapet, som kick-off og åpningsseremoni i Kirkhelleren, der den 9000 år gamle historia flettes inn i konsertopplevelsen. De driver aktivitets- og eventbasert formidling og velger naturen som kulisser. Her er det altså et sterkt bånd mellom kulturell og miljømessig verdiskaping. Hvert år legges kick-off for Trænafestivalen i Kirkhelleren.

I Hardanger formidles kulturarven gjennom bruk og aktivitet, konseptet vern gjennom bruk står som et mantra, og gjennom å ro tradisjonsbåter kan Hardangerfjorden oppleves i båtperspektiv, og er med på å skape en relasjon til landskapet. Gjennom å fremheve andre kvaliteter i lokalmiljøet, kan en skape helhetlige opplevelser i landskapet.

Å definere seg selv inn i landskapet er en form for fellesgodeproduksjon, så lenge det foregår på landskapets og lokalsamfunnets premisser. De to eksemplene gjør dette med bevissthet og ydmykhet ovenfor landskapskvalitetene. De tar i bruk landskapet med minimalt inngrep og varsom ferdsel.

Både Kvam og Træna kommune har vedtatt egen kulturminneplan i kommunen, som vitner om en bevissthet rundt kulturmiljøet, og et ønske om helhetlig planlegging.

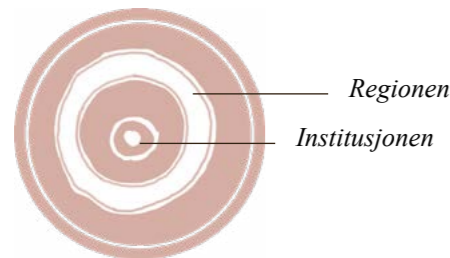

FRI TIL SAMHANDLING

Da økonomisk verdiskaping er krevende og kan ta tid pekes det å koble seg på næringslivet så tidlig som mulig på som en betydelig suksessfaktor. Den regnes også som den mest kritiske faktoren. (Haukeland & Brandtzæg, 2019)

For å skape best mulige opplevelser på Træna under festivalen benyttes alle aktører til å skape et mangfoldig innhold. De ulike aktørene sitter sammen i arbeidsgruppe/festivalstyre – i et stort «vi». Begge eksempelstudier har jobbet aktivt for å skaffe seg økonomisk stabilitet. Her ofte gjennom offentlig støtte i kommune, fylkeskommune eller gjensidig tjenesteytelse, som Fartøyvernsenteret og NAV. De har også inngått samarbeid med andre kommersielle aktører, næringer, eller gått sammen i prosjektgrupper.

Eksempler på slike samarbeidstiltak er Artists in Residence på Træna med samarbeid mellom ressurser utenfra og eksisterende aktører der målet er engasjement og fellesskapsbygging. Trænafestivalen er også et slikt eksempel. Prosjektet støttes av Fylkeskommunen, kommunen og ... involvering og deltakelse. Kunstneren integreres i lokalsamfunnet særlig gjennom skolen, men inviteres også hjem til middag til de avdelingslederen tror kunstneren kunne ha glede av å møte.

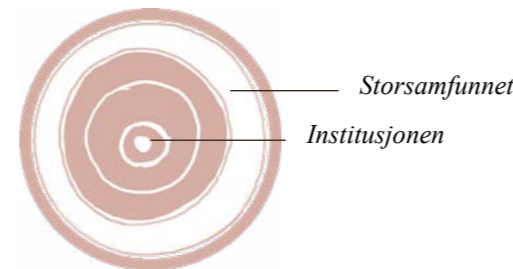

FORBINDELSER TIL REGION

Å samarbeide i en regional sammenheng når det kommer til markedsføring trekkes fram som viktig da erfaringene er at små, spredte og sårbare aktører (innen naturbasert reiseliv) har vanskelig for å nå ut til et marked selv i følge verdiskapingsprogrammene. Å stå sammen i profilering gikk igjen hos begge eksempler, og også bruk av så mange kommunikasjonskanaler som mulig. Gjennom regionale nettverk innen turismen, og innad i museumsregionen.

Hardanger Fartøyvernssenter legger stor vekt på å være synlige på regionalt nivå, og har et eget uttalt mål om dette. Deres strategi er der å samarbeide med regionale destinasjonsselskaper og sørge for å være til stede i felles brosjyrer.

Det regionale nettverket som er tilgjengelig gjennom å være konsolidert med en større museumsregion, trekkes fram som en verdifullt. Å ha fagfolk «i ryggen» anses som viktig både på Træna og i Hardanger Fartøyvernssenter.

TREKKE TRÅDER TIL DET GLOBALE

Å være påkoblet storsamfunnet, å ikke være utmeldt av samfunnet, kan se ut til å være et menneskelig behov nå til dags. Å vite at en ved å bo «på bygda» ikke melder seg ut, men heller tvert imot utgjør en viktig brikke i samfunnet, og handler ut fra en indre overbevisning om at egne livsstilsvalg er gode for storsamfunnet.

Det er Træna gode på. De kobler tematikk i arrangementer og utstillinger til globale spørsmål, og bryter uhandterlige og store spørsmål ned til lokale svar. De gjør globale problemstillinger lokalt håndgripelige.

En annen kobling er importen av kunstnere til øysamfunnet (AIR), som viser utadvendthet, og det å være et attraktivt sted er en slags bekreftelse for lokalsamfunnet at de bor på et ettertraktet sted.

Fartøyvernssenteret drar også nytte av frivillige hender utenfra. Gjennom en ordning under EU får de gratis arbeidskraft, nysgjerrige hoder fra europeiske land, og forbindelser til internasjonale nettverk.

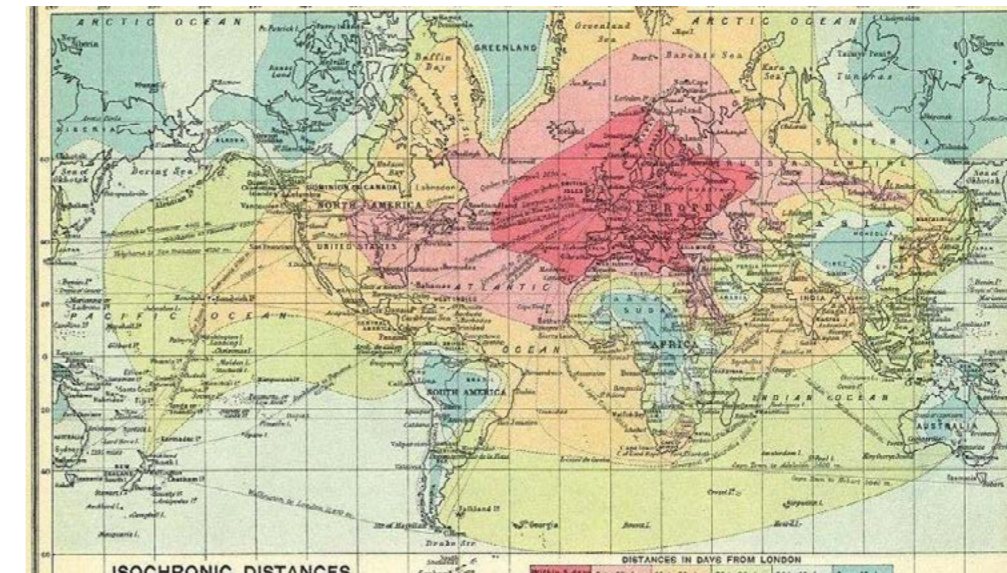
«Bærekraftig stedsutvikling fordrer at det foregår et bredt samarbeid» (Haukeland and Brandtzæg 2019) Træna skiller seg ut som en særegen kommune som nå får internasjonal oppmerksomhet for prosjektet Tenk Træna, og er en foregangskommune på det å jobbe sektorovergripende og med helhetlig planlegging.

Å være påkobla verden, og ikke minst å bli sett av omverdenen kan føre til økt lokal stolthet, og bidra til opplevelsen av å være en deltakende innbygger i verden.

MULIGHETSSTUDIE
GEITBÅTMUSEET-
HUSASNOTRA

For 100 år siden var sjøen veien...

Figur 9. Verdenskart som viser reisetid til resten av verden med London som utgangspunkt. Laget av den skotske kartografen John G. Bartholomew, 1914. Mørk rosa: Under fem døgn, lys rosa: fem – ti reisedøgn, gul: ti – 20 døgn, lysegrønn: 20-30 døgn, lyseblå 30 – 40 døgn og turkis for steder over 40 døgn unna. (Graff 2015)

INTRODUKSJON TIL MULIGHETSSTUDIET

For å teste prinsippenes overførbarhet, vil jeg anvende dem igjennom et mulighetsstudium i en ny stedlig kontekst. Mulighetsstudiet legges til Geitbåtmuseet og Husasnotra (her ved kalt Geitbåtmuseet-Husasnotra) i Valsøyfjord, i Heim kommune, helt sør i Trøndelag.

Geitbåtmuseet-Husasnotra er en utøvende kunnskapsforvalter med regionalt, nasjonalt og skandinavisk nedslagsfelt. De er et aktivitetsmuseum der immateriell kulturarv formidles og videreføres gjennom handlingsboren kunnskap. (internt skriv, u. å.) Museet er under utvikling, med nytt oppsett av utstilling, og er for tiden ikke åpent for publikum. Selve museumsbygget sto ferdig renoverert i 2019. Utstillingen er planlagt åpnet for publikum sommeren 2022. (Fiske, personlig kommunikasjon, 2021) Jeg vil i den anledning undersøke det potensial som ligger i museets rolle ovenfor lokalsamfunnet og ovenfor omverdenen, gjennom en stedsanalyse og gjennom å ta i bruk prinsippene. Jeg er vokst opp i nær tilknytning til initiativet, og kjenner området godt. Det året jeg fylte 18 var jeg ansatt som guide på Geitbåtmuseet. I år har jeg vært med på den fysiske utforming av uteområdet. Jeg kjenner med

andre ord institusjonen godt, og deres engasjement for videre utvikling.

Valg av fokus

For å gjøre meg kjent med museet og området det befinner seg i, vil jeg foreta en analyse inspirert av Riksantikvarens DIVE-analyse (med fokus på kulturmiljø) og Landskapsressursanalyse (med fokus på det relasjonelle). Gjennom analysen vil jeg bli kjent med stedets kvaliteter og potensial for å finne et mulighetsrom mellom museum og sted. Formålet med analysen er å finne måter for institusjonen å bidra til bred verdiskaping i lokalsamfunnet.

Fysisk avgrensning

I 2020 ble Geitbåtmuseet-Husasnotra del av Trøndelag (Haugen, 2020). Gamle Halså kommune inngikk sammen med Hemne og Snillfjord i nye Heim kommune. Framover vil institusjonen politisk være tilknyttet Trøndelag (Kilde: Heim kommune). Museet ble i 2020 avdeling ved Nordmøre Museum, og kulturgeografisk har de sterk tilknytning til Nordmørsregionen og Møre- og Romsdal, som var fylket de tilhørte inntil kommunereformen fant sted. Geitbåtens tilhørighet og dialektiske region svarer til det gamle Nordmøre, som strakk seg

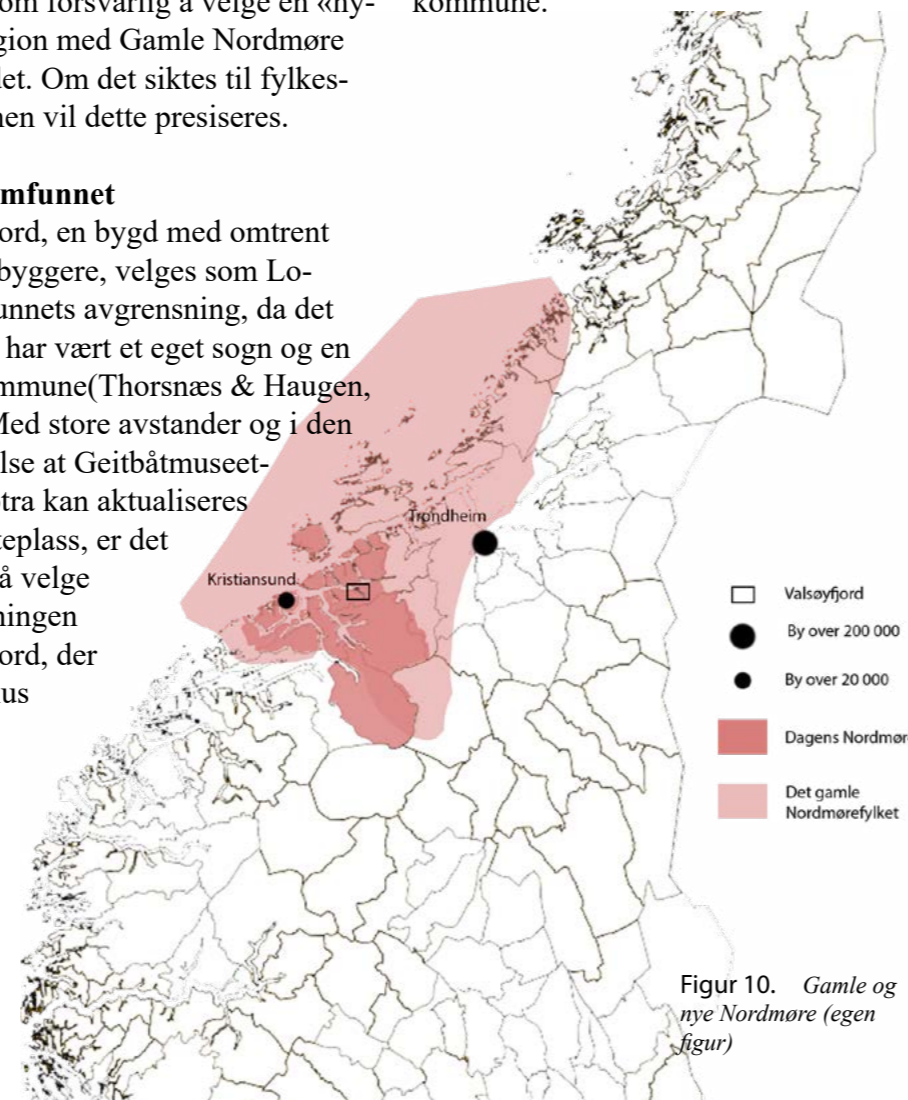
helt fra Romsdal og opp til grensa til gamle Nord-Trøndelag (Godal, 2008).

Da gamle Nordmøre strekker seg over nordlige deler av Møre- og Romsdal og sørlige deler av Trøndelag, anser jeg det som forsvarlig å velge en «hybrid» region med Gamle Nordmøre i bakhodet. Om det siktes til fylkeskommunen vil dette presiseres.

Lokalsamfunnet

Valsøyfjord, en bygd med omtrent 600 innbyggere, velges som Lokalsamfunnets avgrensning, da det tidligere har vært et eget sogn og en egen kommune (Thorsnæs & Haugen, 2019). Med store avstander og i den forbindelse at Geitbåtmuseet-Husasnotra kan aktualiseres som møteplass, er det naturlig å velge avgrensningen Valsøyfjord, der reiseradius

(bil/båt) vil være på maks 20 min. Av intervjuene med informanter kommer det fram at opplevelsen av «lokalsamfunnet» holder seg innenfor Valsøyfjord, utstrakt til det gamle kommunesenteret i Halså kommune.

Figur 10. Gamle og nye Nordmøre (egen figur)

Målet for analysen er å bli tilstrekkelig kjent med stedet og initiativet til å kunne ta i bruk prinsippene på en virkelighetsnær måte.

Valg av informanter

Av informanter har jeg valgt to representanter for lokalsamfunnet, i tillegg til daglig leder ved Geitbåtmuseet og Husasnotra. Disse representantene er 1) tidligere ungdomsrådsrepresentant i tidligere Halså kommune, Peder Bergset Botten, og 2) gründer og daglig leder av Valsøytunet, Magny Strand. Kontakten med disse informantene utgjør medvirkningen underveis.

DIVE- kulturhistorisk stedsanalyse

DIVE er en kulturhistorisk stedsanalyse for landskap, byer og steder, utviklet av Riksantikvaren (Niku, u.å.). Analysen skal samle, systematisere, tilrettelegge og formidle kunnskap om det fysiske kulturmiljø for å danne et grunnlag for utvikling av gode og bærekraftige lokalsamfunn. Analysen består av fire hovedfaser; beskrive, fortolke, vurdere og aktivere. Et viktig grunnlag for analysen er at historien og argumentasjonsgrunnlaget skal forstås av de involverte parter, og skal finne frem til stedets handlingsrom. En skal kunne klargjøre hva som har vært viktig for stedets utvikling, hvilke spor som er sentrale og hvilke som er mindre sentrale, og få fram kulturarvens betydning som verdi- og utviklingsressurs.

Landskapsressursanalyse (LRA)

Landskapsressursanalysen har fokus på det relasjonelle i landskapet. Den er en kombinasjon av en landskapsanalyse og en stadkjensle-undersøkelse (sense of place). Analysen har som hensikt å tilrettelegge for et økt samarbeid rundt stedsutviklingsprosesser, mellom alle interesserte som befinner seg innenfor et avgrenset landskapsområde, fra profesjonelle planleggere og politikere til næringsliv og lokalsamfunn. Analysen er anvendbar i en liten grend og i en region. (Haukeland et al., 2010)

Rask beskrivelse av analysen

Gjennom analysen skal jeg finne et felles handlingsrom mellom sted og initiativ. Analysen følger stegene i DIVE-analysen; Beskrive, tolke, vurdere og aktivere, og gjennom tekst, kartanalyser, bilder og utdrag fra intervju skal området og initiativet skildres i sin helhet.

Oppbygning

Først vil jeg gå inn på Geitbåtmuseet-Husasnotra. Vi vil bli kjent med initiativets opprinnelse, styrker og muligheter, ønsker og satsninger. Deretter vil jeg se på eksisterende rolle ovenfor lokalsamfunnet, samt finne muligheter for å i sterkere grad bidra til den brede verdiskapingen lokalt. I områdeanalysen vil jeg følge DIVE-analysens fire steg:

(1) Beskrive: Bli kjent med området gjennom en nøytral beskrivelse. Region, kommune og lokalsamfunnet. Områdets geografi, historiske karakter, opprinnelse, historie, det fysiske landskap og kulturmiljø, viktige næringer og sosiale og kulturelle arenaer.
Verktøy: Kartfremstillinger, bildesekvenser av kulturmiljø, landskapsillustrasjoner.

(2) Tolke: Landskapsressursanalysen benyttes for å finne en stadkjensle, med fokus på det relasjonelle i landskapet og innlevelse i innbyggernes egen oppfatning av sted. Samt innbyggernes oppfatning av Geitbåtmuseet-Husasnotra.
Verktøy: Intervju, egne analyser (koblinger), historiske bilder satt opp mot dagens.

(3) Vurdere: Finne områdets potensiale. Et mulighetsrom mellom initiativ og område skal komme til syne. Hvordan kan initiativet aktualiseres inn i lokalsamfunnet i større grad? Hvilke grep kan de gjøre i området og internt, i tråd med bærekraftig stedsutvikling?
Verktøy: Vurdere historisk betydning av ulike spor; mulige koblinger.

(4) Aktivere: Eksempler på konkrete tiltak foreslås for å styrke relasjoner til lokalsamfunnet og for å bidra til bærekraftig stedsutvikling lokalt. Eksempelene vil holdes på et overordnet nivå, og prinsippene vil være styrende for valg av tiltak.
Verktøy: Prinsipper; semistrukturerte dybdeintervju

VIKTIGE KILDER

- Heim næringsforenings oversiktsside over virksomheter i Heim kommune.
- Nordmøre museums nettsider
- Norgeskart.no
- Valsøyfjordbilder (Botten, 1986)
- Godal sine bøker fra samlinga
- Avdelingsleder ved museet, Lisabeth Syltøy Fiske
- Annen næringsaktør, Magny Strand
- Ungdomsrepresentant, Peder Botten

GEITBÅTMUSEET OG HUSASNOTRA

«Båtene og livet ved kysten er en avgjørende del av norsk kulturhistorie.» (internt dokument, u.å.)

Daglig leder Lisabeth Syltøy Fiske

For å bli ytterligere kjent med utfordringer og muligheter ved museet har jeg snakket med avdelingsleder Lisabeth Syltøy Fiske. Gjennom en semistrukturert samtale har utfordringer og mål, og muligheter i forhold til bred verdiskaping, kommet fram. Lisabeth er fra Frei. Hun ble ansatt i 2014, på spørsmål om tida før det kan hun formidle det inntrykket hun har, og det hun selv har blitt fortalt. Informasjonen under er stort sett hentet fra dette intervjuet. Andre kilder vil presiseres.

Møre- og Romsdal er rikt på båttradisjoner. (Godal, 2008) Geitbåtmuseet er et aktivitetmuseum der regionalt tradisjonelt håndverk blir holdt i live gjennom bygging av båter og hus. De driver forskning, formidling og tar vare på den lokale og regionale byggeskikken gjennom båt- og husbygging.

Kort historie

Museet ble opprettet på initiativ fra Halsas Historielag, Nordmøre museum og Halsas kommune. Formålet var å ta vare på kystkultur både til lands og til vanns, med Geitbåten som spesialfelt (se 'geitbåten'). Senere ble virksomheten utvida til å fokusere på bygninger og

byggeskikk på land, «da nauset og båten henger tett sammen» (LSF, personlig kommunikasjon). I 2004-2005 ble geitbåtverkstaden opprettet, som i 2007 gikk over til å bli Husasnotra.

Nordmøre Museum

Nordmøre Museum er konsolidert med alle Nordmørskommunene, i tillegg til Geitbåtmuseet og Husasnotra. De består av 19 avdelinger, fra Klippfiskmuseum og Kaffebrenneri i Kristiansund til Norsk Myrmuseum og Kystpilegrimssenter på Smøla. Nordmøre museum er del av musea i Møre og Romsdal, og har som mål å «fungere som identitetsdanner for befolkningen på Nordmøre samt binde sammen de ulike avdelingene til en helhet» (Nordmøre Museum, u.å.). Stiftelsen Nordmøre Museum eier anleggene i Kristiansund, de andre avdelingene eies lokalt, men driftes av Nordmøre museum. Geitbåtmuseet og Husasnotra eies lokalt, av Geitbåt Eiendom AS.

HEIM KOMMUNE

I 2020 ble Geitbåtmuseet og Husasnotra del av Nordmøre Museum, tross kommunesammenslåingen der Halsas kommune ble slått sammen med Hemne og deler av Snillfjord til Heim kommune, med regionstilhørighet i Trøndelag.

Inntil 2020 var Valsøyfjord en del av Halsas kommune. Fram til 1965, da Halsas og Valsøyfjord slo seg sammen, var Valsøyfjord en egen kommune på 1104 innbyggere, opprettet i 1894. (Haugen, 2020) I dag er innbyggertallet omtrent halvert.

Tilgjengelighet og forbindelser

Gjennom Valsøyfjord går Europavei E 39. Det er bussforbindelse både nordover mot Trondheim og sørover mot

Kristiansund og Oppdal. Kristiansund er nærmeste flyplass (1,5 t reise), og Værnes nord for Trondheim er rundt 2 t unna.

Næring

I Heim jobber hovedandelen i sekundærnæringen (885 personer). Nest etter kommer servicebransjen (varehandel, hotell og restaurant, etc.) på 680 personer. 333 er sysselsatt i jordbruk, skogbruk og fiske. (sentralbyrå, 2020)

Arealbruk

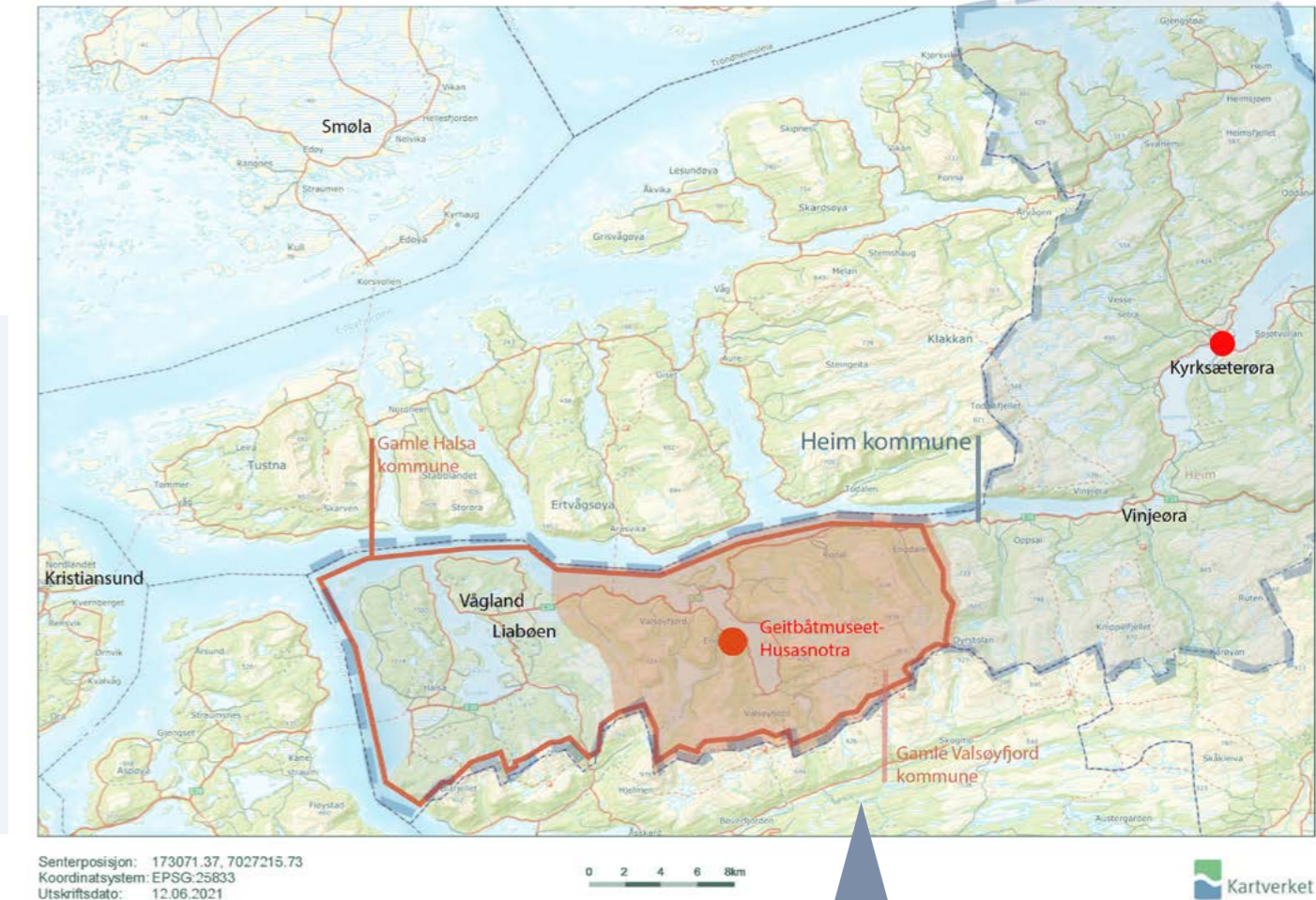
Skog utgjør omtrent halvparten (49 prosent) av arealet i Heim kommune. Deretter åpen fastmark på 34 prosent, våtmark 7,5 prosent. Jordbruksarealet utgjør 4 prosent.

Gjeldende planer og strategier

For Valsøyfjord gjelder fortsatt «kommuneplan 1998-2009 (gamle Halsas)». Og For Geitbåtmuseet gjelder «kommunedelplan Enge-Otnes» og «Sjøområdeplan for Halsas kommune 2018». For hele gamle Halsas kommune videreføres Halsas kommune sin plan. (Heim kommune, u.å.)

neplan 1998-2009 (gamle Halsas)». Og For Geitbåtmuseet gjelder «kommunedelplan Enge-Otnes» og «Sjøområdeplan for Halsas kommune 2018». For hele gamle Halsas kommune videreføres Halsas kommune sin plan. (Heim kommune, u.å.)

Figur 11. Kart over Heim kommune og omegn. Egen figur.

Heim kommune

Innbyggertall: 5940 (1. kvartal 2021)

Fylke: Trøndelag

Administrasjonssenter: Kyrksæterøra

Landareal: 1 024 km²

Landskapsregion: Fjordbygdene på Møre og i Trøndelag

Delområder (6): Heim, Hemne, Vinje, Halsas, Valsøyfjord, Snillfjord sør. (infoboks)

Forventa folketallsutvikling Heim: 1 dag (2020): 5 941.

2030: 5 648.

2050: 5 337.

Nettoinnflytting er per 2020 på – 14 personer.

41 % av innbyggerne bor på Kyrksæterøra, kommunens administrasjonssenter.

(ssb, 2021)

Senterposisjon: 173071.37, 7027215.73
Koordinatsystem: EPSG:25633
Utskriftsdato: 12.06.2021

0 2 4 6 8 km

Kartverket

AKTIVITET I DAG

Harde fakta

Status: under oppussing
Kommune: Heim
Region: Nordmøre

Ansatte: 10-12
Avdelinger: Husasnotra og
Geitbåtmuseet
Verdier: Immateriell og materiell
kulturarv
- lokal byggeskikkog håndverk

Konsolidert ved Nordmøre
Museum

Geitbåtmuseet og Husasnotra

Museumsutstillingen er å finne i Enge Tresliperi, et ikonisk mursteinsbygg fra 1912. Museet har vært i drift siden 1994 og huser over 50 båter i ulike størrelser og aldre, hvorav Geitbåten som system (Fagbokforlaget, 2021) kan avleses, sammen med diverse utstyr knyttet til sjøbruk og kystkultur, og ei svalgansbrygge. De formidler også lokal historie, spesielt tilknyttet det gamle tresliperiet og industritida. I vestenden er en café planlagt åpnet sommeren 2022.

Husasnotra er den utøvende delen av museet, og driver oppdragsbasert. Byggeskikk for hus og båt i regionen (hvor) bevares gjennom vedlikehold, restaurering og nybygging innen tradisjonelle

byggeskikker. Ordet «husasnotra» er fremmedord for de fleste, men er funnet to ganger i gamle islandske tekster og var antakelig en betegnelse på et verdifullt navigasjonsredskap som kunne vise veien framover, i overført betydning. (nordmøre museum sine nettsider.)

”Ethvert hus er et forskningsobjekt. Analyserer, plukker fra hverandre, hva har skjedd, hvilke spor ser vi, endringer, verneverdi, hvorfor vurderer vi det stånn...” (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

Næmingeordninga

Næmingeordninga er et treårig opplæringstilbud i tradisjonstømring, ei ordning for kompetanseheving av

håndverkere ut over svennebrev. (Kulturdepartementet, 2021) I samarbeid med NTNU har avdelingen et treårig opplæringstilbud i tradisjonstømring og båtbyggin. Opplæringen drives oppdragsbasert, og ordningen øker i popularitet, med 9 søkere i januar 2020, hvorav 3 ble ansatt, sammen med en forsøksordning på en næming ved tradisjonsbåtbygging. Næmingeordninga har tilskudd på ca. 1,1 mill. over Møre og Romsdal Fylkeskommunes kulturbudsjett.

Om den immaterielle kulturarven, håndverket, skriver Godal (2008), som har stått i bresjen for å gjøre utdanninga til et universitetsfag: «Handverk er ein prosess. Sjelve handverket bur i prosessen. Den er borte når tingen er ferdig. Det er

som med musikk. Når slåtten er låten, er det stilt.» (Godal 2008) I tillegg til næmingene har de to lærlingestillinger. Opplæringsoppleggene er nokså like, bare at lærlingene i tillegg tar fagbrev. Husasnotrabygget er bygget av og for næmingene, og er en representasjon av ulike byggeskikker og teknikker på ett og samme bygg.

Figur 12. På innsiden av Husasnotras verksted (Kilde:)

Nytt inngangsparti
åpnes sommeren 2022

Økt turisme forventes og
med den blir plassmangel
og parkeringsmuligheter
en utfordring

Beliggenhet tett ved sjøen

Prammen Svorka

For å kunne tilby enkel båttaktivitet for barn, fikk de av det lokale kraftselskapet Svorka et sett med prammer. Prammene er fast del av skoleopplegget og sommer-tilbudet ved museet, slik at ungene kan få en allsidig innføring i båtbruk. (Nordmøre-Museum u.å.) Prammen Svorka er laga etter måla på en seks-årig gutt.

Årlig har de hatt opplegg for skolebarna ved kommunens eller nabokommunenes grunnskoler, noe de vil fortsette med ved gjenåpningen av museet. En gang i året gjester Surnadal Barne – og Ungdomsskule fra nabokommunen Surnadal museet for å leie Halsabrura, en robåt med plass til 14 roere, ofte brukt i kapproing.

«Båtbygging og båtbruk er viktig vilkår for å forstå båtene. Aktivitet på sjøen er et sentralt felt for videre utvikling.» (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

Museet har tradisjon for å møte opp på arrangementer i kommunen, som Bygdadagen i Halså, og arrangement i nye Heim kommune.

«Vi stiller opp med aktiviteter og bøker. Håndverkere som arbeider, og folk kan få prøve. På større arrangementer har vi med både båt og nybygde naust.» (Fiske, personlig kommunikasjon, x dato)

Bakgrunn for initiativet

Det har siden oppstart pågått en storstilt samling av Geitbåten som system. Lokalhistorie-entusiast Kolbjørn Botten og fagkyndig på båtfeltet, Jon Godal, innså etter hvert at kunnskapssinnhaverne holdt på å forsvinne før de riktig forsto systemet rundt båtene, og satte da i gang et arbeid som har resultert i både båtutstilling og samlebånd for tradisjonene, under parolen «dei gamle forsto mykje».

Å få ro i trebåt er svært populært blant elever.

Fram til nå har daglig leder med flere arbeidet for overlevelse og realisering av museet. Den siste tiden har mye tid gått til regionsskiftet og fusjonen med Nordmøre museum.

«Museumsfaglig føles det som at det er no og utover at vi gjør nå anna enn å overleve.» (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

Kulturarven som formidles på Geitbåtmuseet-Husasnotra anses som en avgjørende del av kysthistoria. Utstillinga av geitbåten som system sammen med bøkene Jon Godal har gitt ut utgjør en unik samling, som blant anna kan brukes som verktøy for andre som vil sette sin tradisjonsbåt i et system. Tallsystema og brøkene vi finner i geitbåten kan gjenfinnes 1200 år tilbake i tid. På museet har de både tidsspennet og regionen, som gir et stort nedslagsfelt når det kommer til interesse. (LSF) De har blant annet blitt gjestet av folk fra Færøyene, da geitbåten utstyrmessig har mye av det samme som båtene på Færøyene.

«Vi skulle oss fra andre museum. Her e kunnskapen hovedproduktet. Sjelve båten, huset – bygga e et biprodukt. Det e ivaretakelsen og videreføringa av kunnskapen som e vårt produkt.» (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

Geitbåten

Geitbåtssystemet svarer geografisk til gamle Nordmøre og deler av Romsdal. Teknologisk sett tilhører geitbåten det eldste sjiktet av tradisjonsbåter i Norge, og samlinga på museet er båtssystemet av de mest dokumenterte i Norge (Personlig kommunikasjon, LSF). På Nordmøre og nordre halvdel av Romsdal har den vært bygget og brukt i over 500 år, og systemet kan gjenkjennes 1200 år tilbake. Geitbåten karakteriseres av formen på de nederste bordgangene, som er hugget i fasong. Fasongen gir god oppdrift og navnet geitbåt kommer trolig av det – at den klatrer som ei geit på bølgene.

stilisert geitbåt av Oshaug metall i forbindelse med inngangsparti til museet,

UTFORDRINGER

Å kunne ha en rolle som opplæringsinstitusjon, er en «stadig kamp for tilværelsen», og de må vekte mellom opplæring og ekstern inntjening for å finansiere opplæringen. Møre og Romsdal fylkeskommune finansierer næmingeordningen fast, og kommunen bistår med driftstilskudd. En næming er ikke like lønnsom første året som på tredje året. Det er derfor utfordrende med årssyklusen, da balansen varierer fra vinter til sommer og år til år.

«Vi har hele tida vært litt imellom» (ibid). Av tilskudd får museet driftstilskudd fra kommunen, støtte til næmingeordninga hos Møre og Romsdal Fylkeskommune, og for tiden søker de til Kunnskapsdepartementet om en økt ramme for å kunne ha et faglig forsvarlig museum.

«Går kje an å drifte 900 kvadratmeter med utstilling med én avdelingsleder.» (ibid)

«Alt har handla om å skaff peng, sikre båtan og bygget, at ikkje bygget rase over båtsamlinga eller i hodet på de som jobbe der.» (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

En annen økonomisk utfordring er båtbyggerøkonomien. Båtbygging er tidkrevende arbeid, og egner seg ikke til å ta timesbetalt for å få kunder til båtene. Tilskuddsmessig har museet en geografisk fordel, helt på grensa mellom to fylkeskommuner. Historisk og kulturelt hører de hjemme i både Møre- og Romsdal, og Trøndelag. Med økt verdsetting av deres formidling håper de på økt økonomisk stabilitet.

For båtsamlinga og utstillinga er det en utfordring å finne nok plass. Til nå har de hatt fokus på å pusle sammen hele båtsamlinga. En viktig oppnåelse var å få samlet båtene for å kunne ha et ordentlig «arkiv», både for de spesielt interessert i Geitbåt-systemet, for båtbyggeren på huset, og for den som vil forsøke å se de lange historiske linjene.

En følelse av å aldri strekke til preger hverdagen, og for å kunne komme dit de vil når det kommer til aktivitetstilbud

og rolle i samfunnet trengs flere ressurspersoner, for ikke å drive rovdrift på de ansatte.

På uteområdet, med et forventet høyere besøkspress, blir balansen mellom boltreplass for håndverkerne og et besøksvennlig ytre en utfordring.

Å være en avdeling ved et regionalt museum har fordeler og ulemper. En stor styrke er tilgangen på kompetanse internt i museumsmiljøet, det faglaget man automatisk har i ryggen. Samtidig begrenses virksomheten når det kommer til å ta risiko og gjøre satsninger på stedet, da dette kan gå ut over den større organisasjonen. Geitbåtmuseet er i dag i «dvalemodus». De er nylig ferdige med totalrenoveringen av det gamle sliperiet, og jobber for tiden med utstillingen.

Dette gjør de i samarbeid med en ekstern designer som skal bistå i å skape en sammenhengende profil utad, både på nett og på stedet. Det pågår også arbeid med uteområdet, som vil være klart til åpningen sommeren 2022.

«Vi har bedt om hjelp te å bli mer utadventd. Grunnen te at vi sitt her og ikkje vises e at ingen har tid te å driv med det å gjør oss synlig. Kjempe for å hold hodet over vann hele tida. Det har helt sia æ starta vært en byggeplass her.» (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

Hver vegg og hvert er en demonstrasjon av ulike tradisjonelle teknikker. Fra maling av linolje eller tran til stikketak og kyrkjespon.

VIDERE SATSNING

Samlingen og aktivitetspotensialet kan være et fint utgangspunkt for å formidle bærekraftige levemåter:

«Bonden her e ikkje bonde, men fiskerbonde... det globale perspektivet på det må gå på miljø og kortreisthet og å kunnja ta et visst ansvar for ting. vis folk basic ting som e nødvendig for overlevelse.» (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

Å ta vare på kystkulturen og ikke bare de fysiske båtene og husene, er noe Geitbåtmuseet tenker å satse på framover. Her finnes muligheter for samarbeid og for å ta landskapet i bruk.

Ønske om å bli involvert i Kystpilgrimsleia. Med noen båter fra Edøya. Ønske om venneforening – for å kunne søke på flere midler – gå gaver og søke

om gaveforsterkning. Det jobbes for tiden med utforming av uteområdet, hvor ønsket er å skape et inviterende uteområde. At det har vært «ugjestmildt» til nå henger sammen med at det har vært stengt for publikum.

Målgruppesatsning

«Vi e mæ ennj ei støvåt samling» (ibid)

Til nå har Geitbåtmuseet i størst grad vært et museum for «de nerdete som e superspesielt interessert i det vanskeligst tilgjengelige materialet i utstillinga, dem som har en spesiell tilknytning til en spesiell båt, eller vokst opp i en familie som har livnært sæ gjennom båt og kyst. Og dem som e interessert i kystkultur.» En lite sentral beliggenhet har trolig hatt noe å si for lave besøkstall av turister.

Årlig har de hatt opplegg for skolebarna

ved kommunens skoler, noe de vil fortsette med ved gjenåpningen av museet. Blant de som allerede er interesserte i kystkulturen er museet godt etablert. De har gjort seg synlige gjennom å delta på dager og opplegg, som Vinden drar og Åpen Fjord.

Barn og unge

Det er bred enighet blant informantene og avdelingslederen om at barn og unge som målgruppe er en viktig og framtidsetta satsning. Å gi kommende generasjoner et forhold til kulturarven anses som en god investering.

«Åpen kveld med barn som vil ha sløyd. Tenkt på flere ganger, men vanskelig for folk er ute på oppdrag. Litt for få hender hele tida. En ansatt som kunne gjennomført sånne ting. Folk som er ansatt i museet som skal drive med formidling.» (ibid)

«Sikte seg inn på barn og unge – en gruppe for seg selv – de ungene som om ti år kommer tilbake og er lærer og formidler for neste generasjon.» (Strand, personlig kommunikasjon, 15. april 2021)

Friluftsliv og kulturarv?

Viktig framover er å bli oppdaget av «dem andre som ikke har skjont at vi e kul.» (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

Avdelingslederen ser for seg å kunne bli et attraktivt aktivitetssenter der tradisjon kan flettes inn i friluftslivet, som hører sammen med ønsket om å aktualiseres i større grad ovenfor lokalsamfunnet.

«Håper at de rundt kan se det som et lokalt NAV der det kan skje flere ting Utleie av kafe-området. Stor-stue. Ikke grendahus, men som, vêt ikje, samlingspunkt kor det skjer ting og man kan få det te å skje ting ut fra eget initiativ og. Åpning for å gå dit og være mottaker men og være den som igangsetter en idè.»

«... flere som droppe innom fordi dem e nysgjerrig. Oppdag friluftsliv med gammel tradisjonsbåt – finn bærekraften i det vi held på med. Beveg sæ rundt i fjorden, se dem plassan som før va tilgjengelig. Vær turist i eget land. Sats på de nysgjerrige – par, eller barnefamilia som vil opplev nå nytt.. og dem som ser sammenheng mellom bærekraft, tradisjon og miljø.» (ibid)

ROLLE I LOKALSAMFUNNET

Det hender at lokale kommer innom når de har gjester på besøk. Ofte mest interesserte i den teknisk-industrielle lokalhistoria, i tresliperiet, eller i annen industrivirksomhet. De kommer også i mange tilfeller for å vise fram spesifikke gjenstander de har et forhold til og er stolte av:

«At man har gitt en gjenstand og har nå spesifikt å vis fram te tilreisende, og en tilknytning til vedkommende som har brukt gjenstanden.» (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

Avdelingslederen tror lokalsamfunnet har manglende forståelse for virksomheten deres, men håper på en bedring veldig

snart.

“Har en liten følelse på at – kanskje selvkonstruert – men at de kanskje synes vi er litt treige, at vi har holdt på i mange år, aldri blir bedre, ser ikke noen særlig endring, synes vi bruker lang tid, men som et museum med svært få ansatte som jobber med museum og økonomisk ramme som forsvant inn i et murbygg ser jeg ikke hvordan vi skulle gjort ting annerledes, selv om jeg skulle ønska det. Omfattende behandling hver eneste båt skal igjennom. Lite sol som er på den plassen her. Tørke av båter.” (Fiske, personlig kommunikasjon, 3. mai 2021)

«Rundt bruksbåta og det aktive livet på sjøen hadd det vært superfint å ha et breiar samarbeid med båteiera, som kan leie ut båta. Airbnb bære med båt. Kunna gått sammen i et lag og brukt en fyring eller færing, sette line og garn og samarbeide rundt å ivareta bruken av båten.» (ibid)

Ungdommens oppfattelse av museet
Ungdommen i bygda er sjelden innom museet, og er ifølge representanten stort sett ikke kjent med museets innhold og virksomhet.

Det har hendt at de har vært der gjennom skolen. Peder har vært der 2 ganger i forbindelse med heldagsaktiviteter, med roing av prammene. «Fikk kje ro nå langt, det va små båta og bære to i kvar båt. Fikk heller ikkje hellj på så leng.» Han kunne tenke seg å få kurs i segling og tilgang på litt større båter til å dra på utflukter og komme seg «litt av gårde».

Figur 13. Nylig har museet deltatt i Den Kulturelle Skolesekken i Trøndelag, hvor koronavennlig innhold skulle kunne tilbys, i form av å lage en film om "Båtbyggjaren og handverket"

Hvordan nå ungdommen?

«Ungdom dreg ungdom – vess det e nå sommarjobb for ungdomma på den cafeen – som det bør værria, vil det kom innjom et par ungdomma te som kjæm og besøke dæm på jobb.»

Ungdomsrepresentanten ser muligheter for å nå ungdommen gjennom å involvere dem i virksomheten i form av lokale ungdomsambassadører, gi tilgang på båtene, eller annen lavterskel aktivitet og gjennom aktiv bruk av sosiale medier. Espressomaskin nevnes som populært blant de unge, etter erfaring fra frivillig-sentralen Villa Viungen, som ligger på Liabø, det tidligere kommunesenteret til Halså, der også dagens barne- og ungdomsskole befinner seg.

«Dæm har båta som dæm kanj dra ut. Burda vårre gjort mykjy oftar, sjer aldri geitbåta som e ute og segla på fjorden her. Ei mulighet som dæm har som museum, å varra et interaktivt museum mærenn et kunstmuseum.» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)
Vess dæm ha lagt godt te rette for ungdom å verria med på, i alle fall for dem som e litt interessert i båt. Tru kje dæm ska sats på å få med allj med æn gang, men start med dæm som e interessert så

kanj dæm få med vænnånj sin.»

«Maling, tegning, snekring, low key... Ikkje så skumle ting. er så få ungdommer og folk er i gjenger så interessen til en gjeng så har man sine ting. Vi va veldig engasjert i kultur og ungdomsrådet – deltok på mykjy slik. Ha det vårre nå slike handverkskveld eller verkstedting, hadd vi helt sikkert vårte med på det. Væt kje kalles folk e no.» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

Muligheter

Peder ser potensialet i museet for å bli en møteplass for alle aldre, og spesielt for tettstedet Enge, som i grunn mangler et sosialt møtested.

«Æn møteplass e aktuelt for allj. Iaffal på Enge. Sett sæ ned der og bære prat, aktuelt for dæm som e litt eljder. Gamle kjerringa som vil sætt se ned og drekk kaffe.» (ibid)

Når jeg spør ungdomsrepresentanten, tror han at ungdommen ønsker seg et offentlig oppholdssted, og at Geitbåtmuseet med fordel kan satse på å tilføre noe nytt, og spille på sin rolle som nøytralt og inkluderende møtested.

«Museum kan driv med ting som e gratis og for alle. Ingen andre i fjorden som driv med sånt, og det e så sentralt i Valsøyfjorden som du får det. Og rett atme det digre boligfeltet. Store mulhæte, og en grillplass hellj bålpluss ved sjøen der det e fint å setta når det e sol, eller nå benka under tak i tilfelle det regna. » (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

«For å vær mer aktuell bør dæm varra på instagram. Ikkje så mang som væt nå særlig om Geitbåtmuseet, væt kje ka æn Geitbåt e for nå, ikkje en gang folk her i bygda. Ikkje så flink te å varra tydelig i lokalmiljøet. Ingen identitet, og ikkje så lett å få me sæ ka det er for nå eller ka dæm driv på med. Ikkje nå innsyn eller inntrykk.» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

ANNEN AKTØR OM MUSEET

“Sjøaktivitet - d’e’kje nå’ så slår det” (Magny Strand, personlig kommunikasjon, x dato)

Magny Strand er født og oppvokst på Valsøya, og er gründer av Valsøyutnet på Valsøya, som nå består av både overnatting, klatrepark (Høyt og Lavt) og kafèdrift. Når det gjelder forholdet til Geitbåtmuseet har hun visjoner for fremtidig samarbeid.

Av tidligere samarbeid har hun sist levert catering til museet, høsten 2019. «Vi har brukt dem, og Halsabrura, og sendt folk innpå dit som har fått omvisning, viktig for oss for å kunnja tilby ulike opplevelsa. Kan kje tilby alt sjøl». (Magny Strand, personlig kommunikasjon.)

Hun trekker fram fordelene med å sammen kunne tilby flere aktiviteter, og ser fram til åpning og økt aktivitet

på museet. «Vi har parken, men folk vil ha en aktivitet til. De er veldig storforlangende. Vi satser på barnefamilier. Aktivitet på søndag og en på lørdag.» (Strand, personlig kommunikasjon, 15. april 2021)

For å trekke folk utenfra, har destinasjonsselskaper en stor verdi, ifølge Magny. Å vite at å gjøre seg forutsigbar er vesentlig for å tiltrekke folk, er noe Magny har erfart: «Destinasjonsselskapene setter pris på at det er forutsigbart – er ikke så mange på Nordmøre som har faste åpningstider.» (Strand, personlig kommunikasjon, 15. april 2021)

Hun peker på verdien ovenfor storsamfunnet, at det er viktig at kunnskapen Geitbåtmuseet og Husasnotra tar vare på ikke forsvinner.

Figur 14. Geitbåt fra filmen til den kulturelle skolesekken (Kilde)

Når jeg spør videre om tankene hun har for samarbeidet, kommer tidsaspektet fram:

«... må på en måte varra et eget prosjekt. Ikkje nå vi kan gjær kvar for oss. Må søkje ilag... stort og tungt, og ikkje nå æ kanj gjær annja ennj at æ kanj varra med og pushe på. Må bruk energien min og tida mi her. Kanj varra med og ansett en prosjektleder.» (Strand, personlig kommunikasjon, 15. april 2021)

«Aktivitet skapa aktivitet. Og heller enn masseturismen tenker jeg at vi skal satse på småskala. Da får vi ikke masseturisme.» (Strand, personlig kommunikasjon, 15. april 2021)

OPPSUMMERING

Uteområdet

I dag har museet et rotete uteområde og lite inviterende omgivelser. Det finnes få steder for utendørs opphold, og koblinger til sjøen går kun via stø, eller flytekai. De fleste båtene er innendørs og utilgjengelige for bruk, og plassmangel for båtene er et problem. Relasjonen mellom Otnesbrygga Kystlag og museet virker for tiden sovende, men da de ligger vegg-i-vegg, er mulighetene mange for felles aktiviteter, og sammen kan de kanskje trekke økt publikum. På området er det begrensa med soltilgang.

Ressursutnyttelse

Det er liten tid til å drive formidling slik det er i dag. De skulle gjerne hatt valgfrihet i oppdrag. For formidlingens og opplæringens del. Både for næringene og for de som får se.

De mangler venneforening, lokale ambassadører finnes det ingen ordning på. Midlene strekker ikke til til alt de vil gjøre, og en begrensa handlingsfrihet

oppleves i anledning å være underlagt et regionalt museum. Da få vet om dem, er det lite å tjene på turismen foreløpig. Restmateriale av tre kastes.

Det er vanskelig å prioritere kurs for andre tidsmessig. Kunne ha brukt mer lokale ressurser folk. Mangler lokale (unge) ambassadører. Museet har et cafèlokale som foreløpig blir lite brukt.

I caféen vil en snart få kjøpt boksamlingen som svarer til båtutstillingen.

I lokalsamfunnet finnes iver og nysgjerrighet etter mer innblikk og mer åpenhet. Aktivitet i sosiale medier etterspørres, og tilgang til sjøen og en god møteplass på Enge hadde ungdomsrepresentanten tro på at ville være et godt bidrag til både den lille grenda og for 'fjorden'.

«Husasnotra... e enda mer anonymt enn Geitbåtmuseet, ingen hørt om, ana ikkje ka dæm driv med, ana ikkje ka det e for nå, og æ e kanskje over gjennomsnittlig interessert blant ungdommanj her.» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

Naustet til Halsabrura. Trengs flere naust? Foreløpig ikke inviterende for publikum eller innbyggere.

Uteområdet preges av å være en arbeidsplass. Å bygge hus og båt krever sin plass bla til mellomlagring. Foreløpig ingen utendørs publikumssoner.

Husasnotra. Bygget av næminger (2007-2009)

Dampskipsbåter som skulle ut i verden med Valsøyfjordens varer.

Naboen på den gamle pakkhuskaia fra tidlig 1900-tallet, Heim Maritime AS, driver større og internasjonal virksomhet innen båtservice.

Stort sett private, eller halvprivate tilkomster til fjorden på Enge.

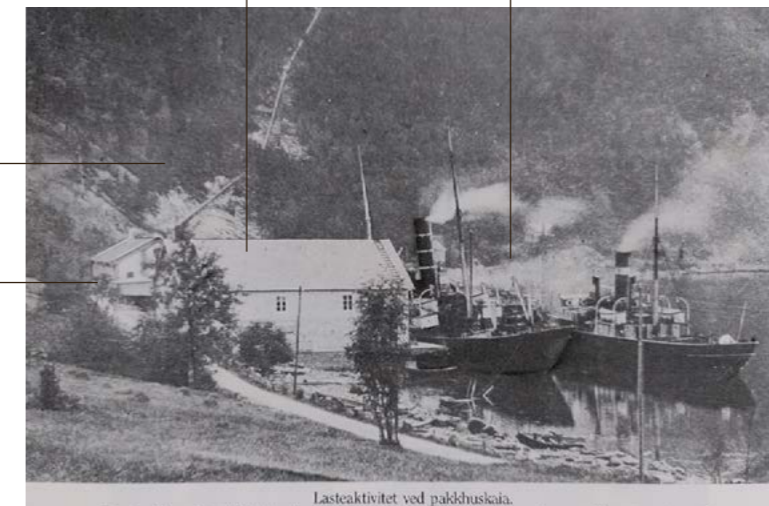
Uteområdet er dekket av grus og pukk.

Gjenværende mursteinsrester etter totalrenoveringa av tresliperiet.

De fikk tidlig elektrisitet til fjorden. Kraftverket var det som førte industrien hit.

Tresliperiet under 2. verdenskrig.

Pakkhuskaia

Lasteaktivitet ved pakkhuskaia.

Figur 15. Historisk foto av pakkhuskaia (Hentet fra boka "Valsøyfjordbilder", 1986)

GAMLE NORDMØRE

Etter å ha gjort oss kjent med Geitbåt-museet-husasnotra er det naturlig å vende blikket utover og gjøre seg kjent med regionen, landskapet og lokalsamfunnet der initiativet befinner seg. Først til regionen, så til lokalsamfunnet.

Nord i Møre og Romsdal, Sør i Trøndelag

Da tilhørigheten til Trøndelag er en ny konstellasjon, peker de fleste forbindelser fortsatt mot Møre og Romsdal fylkeskommune, og til regionen Nordmøre, den nordøstlige delen av Møre og Romsdal. Den geografiske oppfatningen av «Nordmøre» har variert gjennom tiden, men strekker seg i dag fra vannskillet nord for Romsdalsfjorden til øst for Eikesdalen. Det gamle Nordmørefylket lå langstrakt langs kysten fra Romsdal til Utvorda ved grensa til tidligere Nord-Trøndelag fylke. Båtens særtrekk holder seg innenfor disse grensene, og titulering av Geitbåten nord på dagens Nordmøre kalles søfjording, som kan vitne om at den kulturgeografisk hører til det gamle Nordmøre (Godal (2008), s. 105)

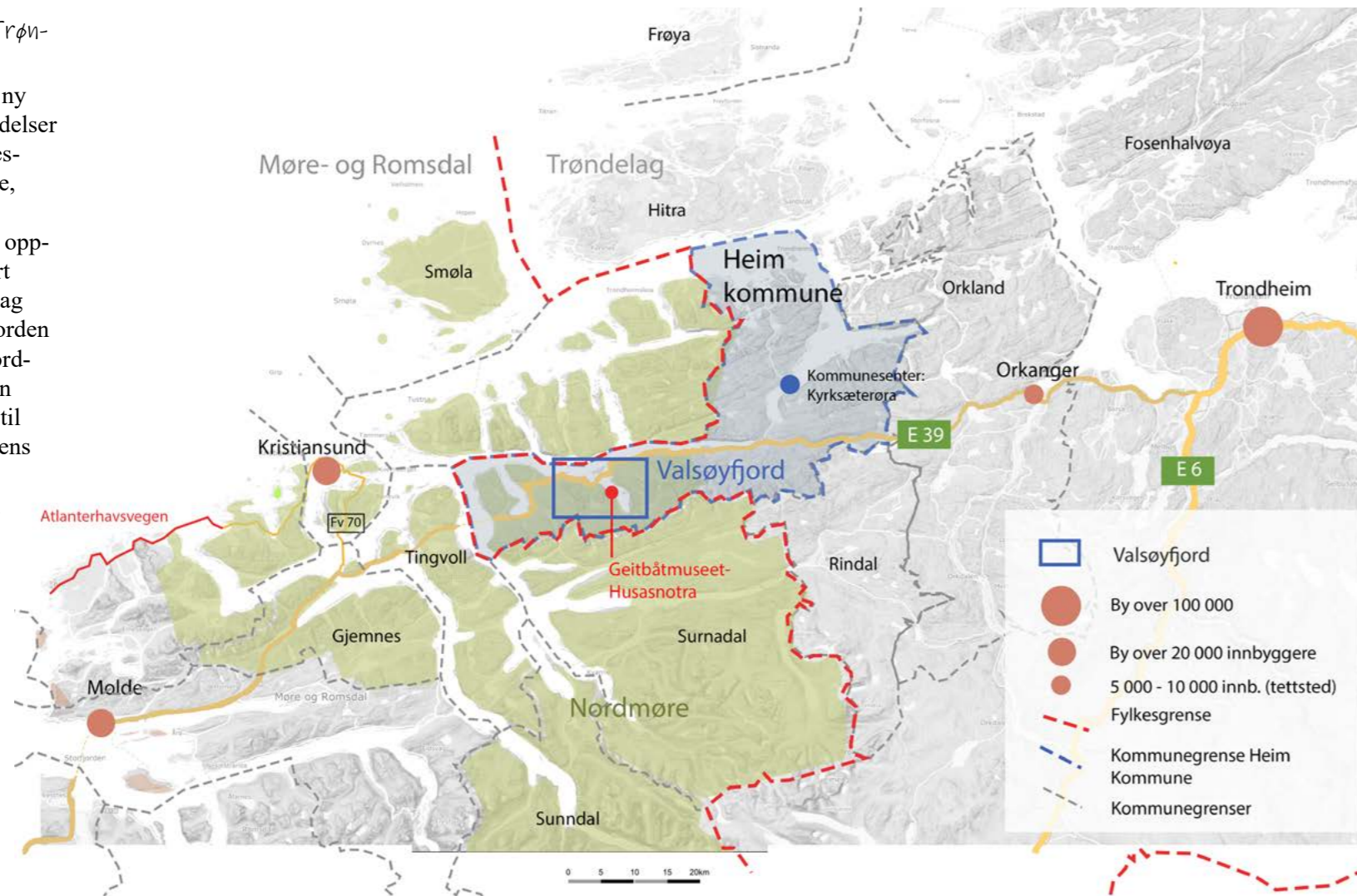
Koblinger og tilgjengelighet

Det er to hovedveiforbindelser på Nordmøre: E 39, hovedforbindelsen nord-sør på Vestlandet forbinder Molde i sørvest med Trondheim i nordøst. E 39 krysses av Rv. 70 fra Kristiansund og går via Sunndalen og

til Oppdal på E 6. Atlanterhavsveien, Fv. 64, knytter Kristiansund og Molde, og Fv. 65 går fra E 39 i Heim via Surnadal til Orkdal. I Kristiansund er det stamflyplass. Trondheims flyplass på Værnes, 2 timer unna Valsøyfjord, er den største flyplassen i regionen. (Nordmøre-Museum u.å.)

Myrlandet

Navnet Møre kommer av det norrøne *mærr*, 'land', og ses i sammenheng med *norrønt marr* og betyr 'hav', som tolkes som 'landet ved havet', eller 'myrlandet'. (Stokkan 2020)

REGIONAL PLANSTRATEGI

I Trøndelags planstrategi for 2019-2030 vil det være en tydelig satsning på bærekraft og bred samhandling: «Økologisk, økonomisk og sosial og kulturell bærekraft er faktorer som hver for seg er viktige for å nå bærekraftsmålene, men som til enhver tid må ses i sammenheng med hverandre og med de målsettinger vi arbeider for å nå. I Trøndelagsplanen 2019 – 2030 (vedtatt av fylkestinget 12.12.18) ligger dette som et premiss for Trøndelag sin regionale planstrategi og all videre planlegging. I tillegg har fylkestinget gjort vedtak om et klimanøytralt Trøndelag innen 2030, og at vi skal bidra til økt bærekraft og konkurransevne i trøndersk næringsliv gjennom å koble kunnskapsmiljøene og næringslivet tettere sammen også gjennom nylig vedtak i Økonomiplan for 2020 – 2023.» (Fylkeskommune, 2019, s. 5)

«Privat næringsliv og organisasjoner er også viktige samarbeidspartnere i arbeidet med et bærekraftig Trøndelag. Store regionale næringsaktører med hele regionen som nedslagsfelt eller små bedrifter med nøkkelkompetanse innenfor sitt område vil både kunne bidra til, og ha nytte av, bred samhandling. Trøndelag fylkeskommune vil invitere til dialog og bidra på arenaer for samhandling mellom næringsliv, kompetansmiljøer, organisasjoner og offentlig forvaltning.» (ibid, s. 8)

De satser på bærekraftsmål 17: Styrke gjennomføringsmidlene og fornye globale partnerskap for bærekraftig utvikling. «For å styrke bærekraft og stabilitet globalt må vi gjennomføre en mer samstemt og samordnet politikk lokalt, regionalt og nasjonalt. Fylkeskommunen som regional utviklingsaktør har et særskilt ansvar for denne samhandlingen. Trøndelag fylkeskommune vil også stimulere til og fremme partnerskap i det offentlige og mellom offentlig og privat sektor.» (ibid)

«Deltakelse i utdanning, arbeidsliv, kultur og samfunnsniv er viktig for å ha et godt liv, og kulturen er en viktig bærebjelke for regional utvikling i Trøndelag.

Tilgangen til kultur og opplevelser er et viktig virkemiddel for god folkehelse og livskvalitet, og kan bidra til å utjevne sosiale forskjeller. Men, selv om 90 % av befolkningen i Trøndelag har mindre enn 45 minutters reisetid til nærmeste regionale kulturhus, viste HUNT 3 at det er store geografiske og sosiale ulikheter i kulturdeltakelse blant voksne. I kommuner med sentral geografisk beliggenhet deltar en høyere andel av befolkningen enn i mindre sentrale strøk, og befolkningsgrupper med høy utdanning og god økonomi deltar i mer kulturell aktivitet enn andre grupper.» (Ibid, s. 21)

Trøndelagsplanen er bygd opp rundt tre innsatsområder og ni prioriterte retningsmål. Disse viser hvordan vi skal arbeide for en balansert utvikling for hele Trøndelag;

Bolyst og livskvalitet

I 2030 skal god livskvalitet og mangfold kjennetegne Trøndelag
I 2030 er kunst og kultur en viktig drivkraft for samfunnsutvikling i Trøndelag
I 2030 er Trøndelag best i Norge på regional samhandling

Kompetanse, verdiskaping og naturressurser

I 2030 har Trøndelag et omstillingsdyktig og framtidsrettet arbeids- og næringsliv
I 2030 er trøndersk næringsliv basert på miljøvennlig næringsutvikling og teknologi
I 2030 har Trøndelag bærekraftig produksjon av mat og bioråstoff

Regionale tyngdepunkt og kommunikasjoner

I 2030 har Trøndelag en bærekraftig areal- og transportstruktur
I 2030 har Trøndelag et balansert utbyggings- og bosettingsmønster
I 2030 har Trøndelag et samordnet transport- og samferdselsystem

OVERORDNA LANDSKAPSANALYSE REGION

Landskapskarakter

Nordmørlandskapet favner flere landskapstyper, bundet sammen av en rekke småfjorder. Fra Høgfjellet - til Lågfjellet i Sør-Norge, via Midtre bygder på Vestlandet og til Fjordbygdene på Møre og i Trøndelag og Kystbygdene på Nordmøre og i Trøndelag. Hovedlandskapet tok form under den kaledonske fjellkjedefoldingen, da det ble dannet strøketninger sørvest-nordøst, grunnet trykk fra nordvest. Det ble på samme tid dannet sprekker på tvers av lengderetningen. Siden tertiær og etter at den skandinaviske landblokken hevet seg, har erosjonskreftene gravd seg ned i strøk- og bruddlinjene og slik ble det dannet et forgrenet system av dype daler og fjorder mellom høye og bratte fjellpartier, med et stort antall små og store øyer utenfor. (Stokkan 2020)

Vegetasjon

Skog er karakteristisk for området, men har store variasjoner grunnet variasjonen i sammensetning av berggrunn, klima og topografi, fra lauv- og furuskoger til mye granplanting i sør. Karakteristisk for regionen er også myr og boreal regnskog, en sjelden skogstype og kalles boreal regnskog, grunnet særlig store nedbørsmengder. Kystgranskogen vokser helst i områder med leire, særlig fra nord til østvendte lier med gode vassforhold. I ytre fjordstrøk blandes kystgranskogen av gråor, osp, selje og rogn, og edellauvskog er forholdsvis vanlig i spredte bestander i lune fjordtarmer. Almhassel-

lier forekommer oftest. Eika har sin nordligste naturlige utpost på Tingvollhalvøya (u.reg. 25.1). Granplanting er utbredt. (Puschmann, 2005)

Historia

Fosnakulturen

Alt for 11 300 år siden satte de første nordmøringene foten sin her. De kom sjøveien, og bosatte seg ytterst i havgapet – breen lå fortsatt lenger inne. Det første funnet av Fosnafolket ble gjort på gården Fosna i Kristiansund (tidligere Lille-Fosen) av Anders Nummedal i 1909, datert 11 000 år tilbake. I 2007 ble det gjort et funn som daterte bosettingen ytterligere, og Nordmøre ble, ut fra funna, et av de kjente tidligst befolkede stedene i Norge. (Lundberg. u.å.)

Vikingtida

Nordmøre skal være nevnt i Snorre-sagaen (kilde), men oppsto formelt som en forvaltningsmessig enhet i tidlig middelalder, som et len under Trondheim hovedlen. På 1600-tallet ble Nordmøre som da var et fogderi (historisk inndeling i distrikter underlagt en fogd eller fut) slått sammen med Romsdal og Sunnmøre til Romsdals amt. I dag snakker man om ytre og indre Nordmøre, dannet av to prostier. (Nordmøre-Museum u.å.)

'Spansketida'

Klippfiskhistoria står sterkt på Nordmøre, særlig i Kristiansund, og strekker seg tilbake til 1690-åra. Fra 1850-åra til seint på 1800-tallet, kjent som 'spansketida', var Kristiansund Norges største klippfiskeeksportør, med hvit fisk fra Lofoten og Finnmark som ble tørket på svabergene i Kristiansund og i distriktet rundt. Den første Norske produksjonen av klippfisk

skjedde på Nordmøre. I etterkrigstida mistet Kristiansund sitt hegemoni til Ålesund og Sunnmøre, der næringen ble industrialisert. (Nordmøre-Museum u.å.) Klippfiskberg er også å finne i Valsøfjord.

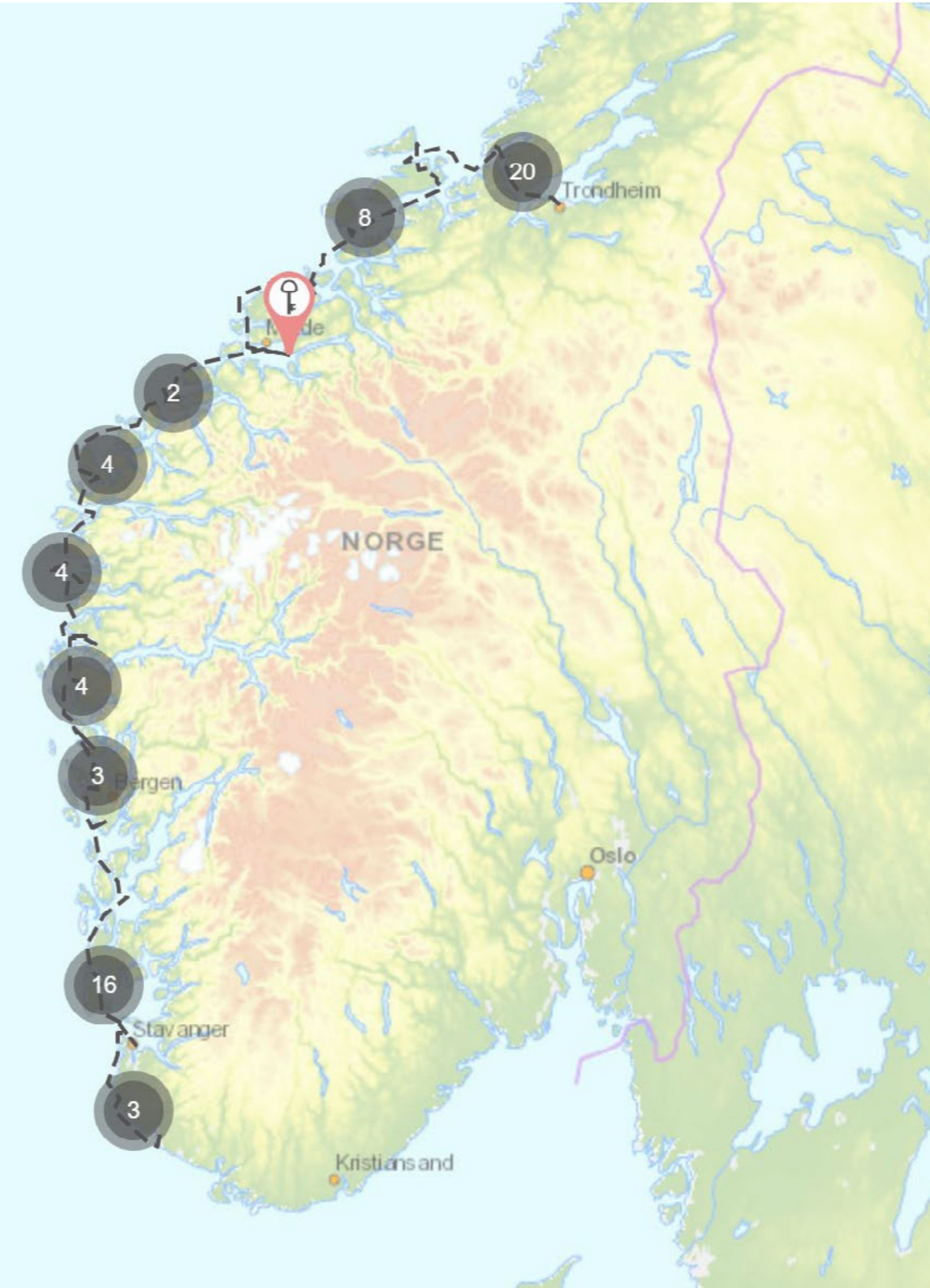
Figur 16. Kart over gamle Nordmøre (Kilde X)

Figur 17. "Mand og Kone fra Fogderiet Noermør" (Hentet fra Nordmøre museum, u.å.)

Figur 18. Foto fra klippfiskbergene i Kristiansund. Tatt 1902. Hentet fra digitalt museum.

Figur 19. Kart over Kystpilegrimsleden (www.pilegrimsleden.no)

Kystpilegrimsleia

En kulturhistorisk forbindelse er Kystpilgrimsleden, som strekker seg fra Egersund til Trondheim, der Trondheim og Nidarosdomen er pilegrimsmålet. Fram til reformasjonen i 1537 var Nidaros Nord-Europas viktigste pilegrimsmål, og både norske og utenlandske pilegrimer reiste langs kysten mot målet. Langs leden er det i dag registrert en rekke «Nøkkelstader», som er av særegen kulturell, historisk eller tradisjonell verdi. Både båt, buss, sykkel og vandring inngår som framkomstmidler. Det er valgt ut fire pilegrimssenter; på Nordmøre er det på øya Smøla. Leden er internasjonalt registrert som 'Cultural route of the council of Europe'. (Pilegrimsleden, u. å.)

LOKALSAMFUNNET VALSØYFJORD

OVERORDNA LANDSKAPSANALYSE

Landskapstrekk

Landskapet tilhører landskapsregion 25, underregion 25.2, Fjordbygdene på Møre og i Trøndelag, der hovedformer er høye landformer med åser, hei og vidder. Sammenhengende fjordsystemer, med relativt korte fjordløp. Fjordsidene strekker seg fra 200-400 meter til værs. (Puschmann, 2005)

Landskapet i Heim kjennetegnes av små fjelltopper med relativt bratte fjellsider ikledd skog som møter jordbrukslandskapet hvilende mellom fjellfot og fjord. Fjellene varierer mellom 300-600 moh, og de øker i størrelse jo lenger sør du kommer, mens de avtar og får en slakere form mot nord.

Rundt Valsøyfjorden er det lavereliggende land med en del jordbruksarealer. Tettst er bosettingen på vestsiden av fjorden, og i botnen, hvor 60 prosent av sognets befolkning bor. (Haugen, 2019 #82)

Valsøyfjord egen underregion (25.2)
«Her finner vi de storskalige fjordlandskapene. I denne regionen finner vi også større jordbruksbygder langs fjordsystemene. Frodige skogkledder ller og åser dominerer lavereliggende områder, men vi finner også større områder over skoggrensa. Aktiv skogbruksnæring fins i områder med middels og høg produksjonsevne i utmarka. Landskapet har

varierende sårbarhet mot inngrep, men gjennomgående mindre sårbart enn i de landskapsregionene nærmere kysten.» (vegvesen, 2011)

Folketallsutvikling

I Halsadelen av kommunen er det stort sett en jevn bosetting langs fjordene, med enkelte større grender: Liabø, Fergeleiet Halsanaustan, Betna og rundt Engan på vestsiden av Valsøyfjord. (Haugen, 2020)

Furuskog og myr er karakteristisk

På 1900-tallet bodde det rundt 1000 og er befolkningen omtrent halvert.

Det er stort sett en jevn bosetting langs fjordene, med enkelte større grender: Liabø, Fergeleiet Halsanaustan, Betna og rundt Engan på vestsiden av Valsøyfjord. (Haugen, 2020)

LOKALHISTORIE

Det har vært folk i Valsøyfjord fra steinalderen. Det er funnet spor fra aktivitet fra eldre jernalder, opp til høymiddelalderen (kulturminnesok). Nylig er det også gjort omfattende funn fra vikingtiden, med NRK-titler som «Malplassert vikinggrav med mystisk kvinne skaper hodebry for arkeologer» (Egge 2020) Et funn av en dame gravlagt i en kammergrav, en såkalt elitegrav, som vanligvis

finnes i mer urbane strøk. Med henne fant de perler, skålspenner, et stoff med broderier og tenner. Det finnes flere spor etter vikingtiden i Valsøyfjorden, som gravrøysen, gravminner og diverse løsfunn, men dette funnet er unikt. Ved hjelp av tennene kan man kanskje finne ut hvem kvinnen var. (Hansen 2020)

Industriens inntog (Tidlig 1900-tallet)

Tida da industrien gjorde sitt inntog trekkes fram som viktig i Møre og Romsdals regionale delplan for kulturminne av regional og nasjonal verdi. (2015). (s. 14) «Ved hundreårsskiftet vart forbrenningsmotoren teken i bruk til framdrift av båtar og fiskeflåten blei etter kvart motorisert. Dette var viktig i fiskerifylket Møre og Romsdal og vi var med og tidleg ute.» (s. 13) Av sentrale utfordringer for kul-

turminnevernet i Møre og Romsdal pekes på: (s. 19)

«Innbyggjarane i Møre og Romsdal har for lite kjennskap til og kunnskap om kulturminna sine: Kulturminna våre er viktige kjelder til forståing av historia, eigne røter og identitet. For at flest mogleg av innbyggjarne i fylket skal få kjennskap til historia si, knyte kontakt til «røtene» sine og oppleve sterk lokal identitet er kjennskap til kulturminna rundt oss viktig. I den samanheng er det vesentleg at folk får lett tilgjengeleg oversikt over kva kulturminne ein har i sitt miljø, at ein gjer kulturminna tilgjengelege og formidlar kunnskap om kulturminna. Ei betre forståing av kulturminneverdiane vil føre til større interesse for og vilje til vern.»

Trøndelag om kulturminner

Trøndelag fylkeskommune er i gang med egen plan for kulturmiljø i Trøndelag 2022 - 2030, som skal vedtas i desember 2021. (Trøndelag fylke, 2021) Hensikten er å samle aktører for å utarbeide en regional kulturminnepolitikk for Trøndelag. Denne «utarbeides i tett samarbeid med kommunene, statlige sektormyndigheter og andre interessenter» (ibid). Planen deles opp i seks tema med ulike arbeidsgrupper: (1) Regionale verdier og kunnskapsformidling, (2) By- og stedutvikling, (3) Håndverk og materialproduksjon, (4) Klima, (5) Kulturminner, nasjonsbygging, demokratiutvikling, og (6) Opplevelsesnæringer.

E 39 og Fv354 snor seg ydmykt langsetter fjorden

Nye og gamle naust vegg-i-vegg er et vanlig syn

Med industrien blomstret også kulturen. Musikk og sang fantes rundt hver en sving, er inntrykket jeg får ved å bla i boka «bilder fra Valsøyfjord» (kilde). Enge songlag, Valsøyfjord songlag, Enge hornmusikk, Enge ungdomskor, flere folkemusikere og fiolinister, og trekkspell-duo. Det skildres at i 1899 da amtmann Aleksander Kielland kom, utbrøt han: «Her har kulturen gjort sitt inntog». Det var liv og leven under industritida, finnes det spor av dette i dag?

Arbeiderne på tresliperiet (1919)

Båten var viktigste framkomstmiddel fram til 1993. De rodde til "kjerka", ofte om kapp.

Valsøybroa åpnet i 1993

Første fagbevegelse – første 1. mai-tog nasjonalt på Enge. 1905

Figur 20. Fire historiske bilder (hentet fra boka "Valsøyfjordbilder, 1986)

Stolt lokal kultur og innlevelsesrik formlidng

I en artikkel fra 2006, i den regionale avisa *Tidens Krav*, får man skildret en «trolsk stemning i Valsøybotn». Artikkelen er skrevet i forbindelse med Fosskonserten, der et aktivt lokalsamfunn samler alle krefter for å skape en dag fullspekka med lokalt særpreg, historiefortelling og aktiviteter. På Geitbåtmuseet gjør den største båten nytta si som scene der Kolbjørn Botten, en lokal ildsjel, vandrende leksikon og visesanger – og komponist underholder gjester fra hele Nordmøre. På Otnesbrygga fortelles historier fra tidlig 1900-tallet, akkompagnert med forfriskninger, geitbåtene ble tatt i bruk for å besøke Valsøytunet. En vandring i frodig natur ikke langt fra fossen der VAMP snart skal spille om kapp med Fossegrimen, fikk de også plass til på den innholdsrike dagen. Det hersker ingen tvil om at Valsøyfjordingene kan å samarbeide, er stolt av plassen og kjenner sin historie. Dog var dette i 2006, for 14 år siden. Trolig er dette et eksempel på hva de kan få til i dette lille samfunnet. Kan det være at disse sprellene gikk hånd i hånd med spesielle ildsjeler som var aktive på den tiden? Tiden svinger, og nå kan det være at Fosskonserten har tatt nye former. Noen ankommer fosskonserten til fjellveien fra nabo-kommuner. (*Tidens Krav*, 2006)

KULTUR OG SOSIALT

I Valsøyfjord er det ikke mange offentlige møteplassene. Når Valsøyfjordingene skal være sosiale møtes de som regel hjemme hos hverandre. Det hender en tar en tur til by'n, som kan være både Trondheim og Kristiansund. For mange er tilhørigheten til Nordmøre så sterk at Kristiansund betegnes som «byen». Naturen nevnes som viktig oppholdsrom i hverdagen, og både ungdomsrepresentanten Peder og Magny på Valsøytunet skildrer den flotte naturen i området og setter pris på å «ut på ski eller på fjellet». Der en både er med få eller mange venner, eller familie. Ungdommen er mye «utpå fjorden», og plukker opp vennene sinne i de ulike bygdene, ofte med kursen mot Valsøytunet for å bade, «henge» og spise is. Båten gir mobilitet for ungdommen, og fjorden er av overkommelig størrelse. På sitt bredeste er den 1,5 km, og på sitt smaleste 400 m. Fra Valsøytunet og inn til «Bott'n» er det 7 km i luftlinje.

Ungdomsrepresentanten er stort sett fornøyd med å ta naturen i bruk, og liker å ta styringa over egen fritid selv. Da han var yngre var han og hans «gjeng» svært aktive i kulturskolen og andre organiserte fritidsaktiviteter. Ellers er skolen en

"Naturen, familien og vennanjan – folket. Lufta. Vatn. Skog og fjell og elv og foss og fjord, og det meste. Ikkje så supermang plassa det e fint ne'mme fjorden her da. Mykje Lønnhæm og Taga som e i veien. På fjorden så fer vi te Sandnes, Fjærli og plukke opp folk for å færra te Valsøya." (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

viktig sosial arena der ungdommen kan oppholde seg etter skoletid før de blir hentet. (Botten, 2021) Dette kjenner jeg også igjen fra egen hektisk barndom der hver dag ble fylt med innhold, og foreldrene samkjørte for å få det til å gå opp, en slags samhandling i liten skala.

Lag- og foreninger

Det er fortsatt et aktivt foreningsliv i 'fjorden'. Grendelag, velforening og grendahus (forsamlingshus) i omtrent hver grend. På Enge finnes ikke per i dag et slikt forsamlingshus, det nærmeste er Sæther Grendahus og tilhører Valsøybotten. Det er en rekke frivillige lag og foreninger å finne på næringsportalen eheim: velforeninger og grendahus til idretts- og skytterlag, bygdekvinnelag, pensjonistforening, sanitetsforening, og Halsas Historielag og Otnesbrygga Kystlag.

Fosskonserten

Fosskonserten trekker årlig litt i overkant av 1000 mennesker til 'fjor'n'. Den lille scena ved 'Foss'n' har blitt gjestet av alt fra TNT og Åge Aleksandersen til Bjørn Eidsvåg, Odd Nordstoga og Trondheim Symfoniorkester. (<https://www.fosskonserten.no/>) Denne begiven-

heten har økonomisk støtte fra Sparebank 1 Nordvest, gamle Halsas kommune, Møre – og Romsdal fylkeskommune og energiselskapet Svorka. Hele bygda, fra Historielag til idrettslag, settes i sving og jobber frivillig for å få det til. «Fosskonserten e og har vårre en møteplass der det kjem folk fra hæle kommuninjan.» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

Veteranbåtstevnet

Hvert tredje år arrangeres veteranbåtstevnet, og da er båtaktiviteten i fjorden stor og svært synlig. Her er Otnesbrygga Kystlag og Halsas Historielag arrangører.

SPRÅKET

Nordmørsk hører til den ytre grenen av trøndersk, sammen med fosendialekta og ytternamdalsk, som igjen er en gruppe under østnorsk. Kløyvd infinitiv, a-ender, tjukk l og dativ som bøyingsform. Typiske ord for Nordmøre er ikkje (ikke), hoinnj (hund), og kjerkje (kirke).

Figur 21. Scene fra filmen "Geitbåten - båtbyggjaren og handtverket" (Herstory, 2020)

Stikk UT!

Figur 22. **Stikk UT! friluftsliv** Valsøyfjordingen er glad i naturen og tar gjerne en topptur om ettermiddagen. Stikk UT! driftes av Friluftsrådet Nordmøre og Romsdal og Sunnmøre Friluftsråd, i samarbeid med medlemskommuner og frivillige. Skilter viser vei og inviterer til hverdagsturer og litt lengre turer.

Sterk næringskultur

Gjennom foreningsportalen «e-heim, Heim på nett», finnes en god oversikt over de fleste bedrifter, foreninger og aktiviteter i Heim kommune. Jeg legger merke til at mange fortsatt ikke er registrert, og om jeg kun skal belage meg på portalen kan dette gi et feilaktig bilde av områdets aktiviteter og relasjoner. Området har et høyt antall næringer innen kategoriene tjenester og service, bygg og anlegg og industri og håndtverk. Det er også mange sysselsatt innen havbruk og bil og båt. Flest ansatte (631) er det innen industri og håndtverk.

Valsøyfjord peker seg ut på enkelte områder. De har størst antall opplevelser, der tre av totalt fem registrerte «opplevelser» i hele Heim er lokalisert der. Det kan også være at de har vært ivrigst på å registrere dem. Valsøyfjord er den bygda utenfor det nye kommunesenteret Kyrksæterøra med flest sysselsatte, på talte 305, mot Kyrksæterøras 1145. Nest etter Valsøyfjord kommer Vågland med 118 sysselsettinger. Dette er interessant, særlig med tanke på at Vågland var tidligere Halsas kommunesentrum. Kan det være at vi fortsatt ser etterdønninger av det gyldne tiåret 1912-1920?

Viktige næringer

Svorka

Hjørnesteinsbedrift og energiselskap på Indre Nordmøre. Ivrig sponsor i lokalmiljøet, blant anna av Fosskonserten, barneprammene ved Geitbåtmuseet og . Fusjon mellom Halsas, Surnadal og Rindal. Har sponsa prammen Svorka til GBM/Husasnotra for bruk i sommerhalvåret og i skolen.

Sommerjobb for ungdom – Heim kommune

Gjennom ordningen «Sommerjobb for ungdom», tilbys et lønnstilskudd til bedrifter i Heim kommune som ansetter ungdom i alderen 15-21 år til sommerarbeid. Dette for å gjøre det enklere for ungdom å få arbeid, og mer fristende for bedrifter å prioritere å ansette unge, og administreres gjennom LiST Landbrukstjenester i Sør-Trøndelag. Ungdomsrådet har gode erfaringer med denne ordningen, gjennom frivillighetssentralen Villa Viungen.

Statlige:

- Møre og Romsdal Fylkeskommune
- Heim kommune
- Trøndelag fylkeskommune
- Innovasjon Norge
- Halsas Barne- og ungdomsskole
- Halsahallen
- Det gamle kommunesenteret

Hva mangler i fjorden?

«Skulla gjerne hatt flær ting vi kunnja vorre med på. Ting som skjer og ting som arrangeres. Fosskonser-ten og festivala.» (peder, pers. komm)
«Lokalmat alljvæg aktuelt og nå allj e ut ette hæle tia. Og det e det ikkje tebud om. Ikkje så mang bønder att længer. Dæm som e her e kje så gira på det. Prøvd hardt å få pappa te å sæl kjøtt, har lekså det som leveres te slakteriet. Driv kje så stort – sæle på sånne stands.»

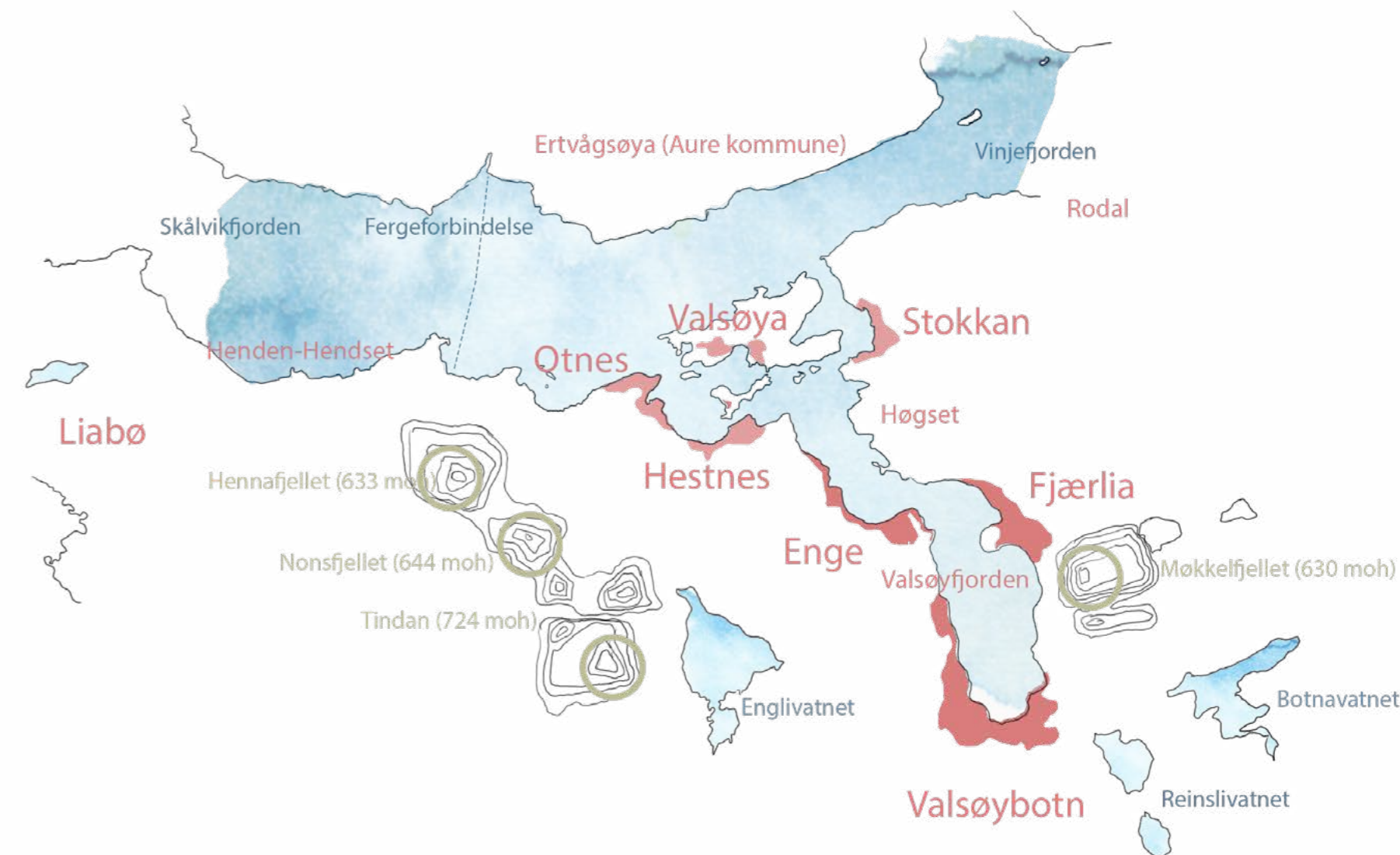
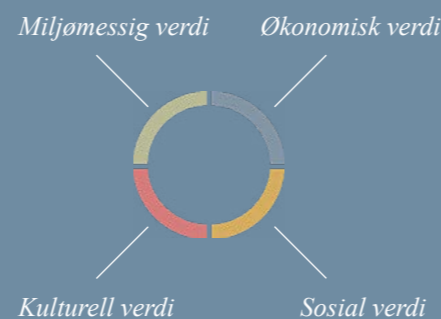
«Husasnotra og Geitbåtmuseet ha vorre første plassen. Sæl andres handtverk og bøker, ka enj det e. Kanskje – kleå – brukte kleå – har kje nå fretex – frivilligsentralen som driv klesbytte en gang i året. Sta-dig mer populært. Hvis dæm e litt ambisiøs – arranger en lokal – slags marknad der folk kan sæl stort sjitt ka dæm vilj, lokalprodusert, hæmlaga, sjøllaga, sånn som på Bygdada'n» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

GRENDENE - ET DELOMRÅDESTUDIE

Jeg vil nå ta for meg delområdene, gren for gren i Valsøyfjorden, for å gjøre oss bedre kjent med området. Her vil jeg fokusere på det synlige kulturmiljøet, populære møteplasser og naturperler, tilgang på fjorden, grad av ivaretagelse av kulturmiljø og andre miljømessige kvaliteter som naturperler og felles utendørs oppholdsrom.

For å peke på viktige møteplasser, naturperler og andre kvaliteter.

Jeg har valgt kartutsnitt der grendene samles rundt fjorden. Dette fordi den historiske allfarvegen var sjøen, og broene kom først på sent 90-tallet.

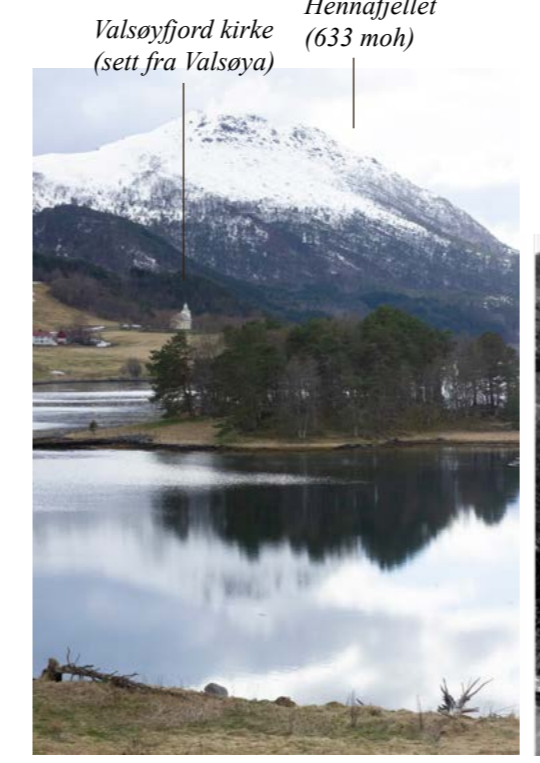

OTNES

Det er høy tetthet av kulturminner på Otnes. Dette er et populært sted om sommeren, og ofte legges arrangementer, både private og offentlige, til Otnes.

1 HENNAFJELLET, TINDAN OG NONSFJELLET

Videre fra Hennesfjellet, (fig. x) kan man følge ryggen over til Nonsfjellet og Tindan. En langtur, eller mange korte (se kart t.v.).

2 OTNESBRYGGA

Otnesbrygga er fra 1895, og holdes i god stand. Om sommeren har de cafédrift der lokal ungdom ansettes, i samarbeid med kommunens ordning 'Sommerjobb for ungdom'.

Otnesbrygga 2008.

Otnesbrygga Kystlag eier og distribuerer båt plass ved flytekaia. Her er de ofte i aktivitet med gamle geitbåter i forbindelse med Veteranbåtstevne eller andre bygde- arrangementer.

Figur 23. Otnesbukta, 1930-1940 (Hentet fra boka "Valsøyfjordbilder", 1986)

3 VALSØYFJORD KIRKE

Valsøyfjord kirke 1909 og 2021. Kirka er fra 1864.

Segling av Geitbåt. Valsøyfjord kirke i bakgrunnen. Båt var et vanlig syn, da en til broa ble bygget, kom sjøveien til kirka.

Figur 24. Kappsegling (hentet fra www.obkl.no/galleri)

VALSØYA

Valsøya fikk fastlandsforbindelse først i 1993. Et synlig naust- og bryggemiljø fra 1800-tallet setter preg. Krøtterbåter (som også er utstilt på Geitbåtmuseet) er å finne i disse naustene, da gårdene måtte ro dyra sine over til fastlandet for å få dem til seters. Grenda er lite tettbygd, og preget av gårdsdrift med en del skogeiendom.

Figur 25. Vertshuset (hentet fra www.valsoya.no)

4 VALSØYTUNET

Det gamle tunet på Valøya finnes navn på eiere helt tilbake til 1600-tallet (Tunheim, 2021). Et tun med campingplass, overnattingsmuligheter, restaurant, marina og Høyt og Lavt klatrepark. For tiden jobber restauranten med å tilby mer lokalprodusert mat.

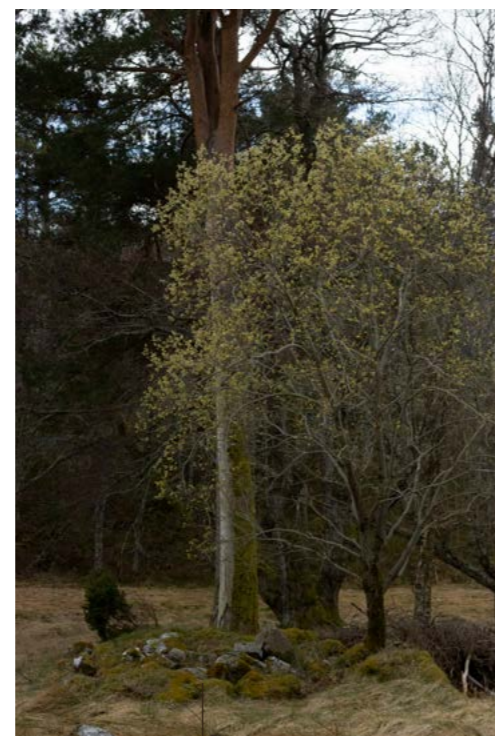
Hestholmen retrofestival holder sted her hver sommer, der mer eller mindre lokale band spiller.

5 HELGENESET

Helgeneset er et populært turmål for lavterskel rekreasjon. Blå merka Stikk-UT!-løype passerer flere vikinggravrøys på veien til Helgeneset.

Stikk-UT!-tur til Helgeneset

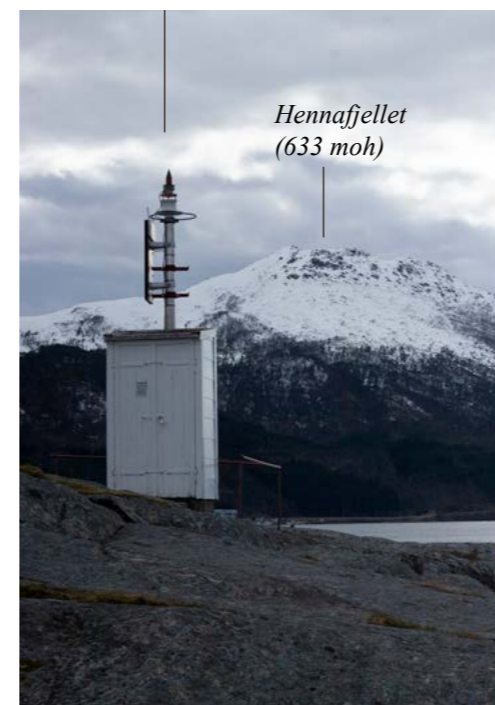

Vikinggravrøys

6 NAUSTMILJØ

Helgeneset fyr (sent 1800)

Hennafjellet (633 moh)

HESTNES

7 VIKINGFUNN ELITEGRAV

Funnet av vikinggraven på Hestnes har fått mediedekning det siste året, og Geitbåtmuseet ser en gylden anledning i å bruke dette funnet til å knytte geitbåtens lange teknologihistoriske linjer til dette funnet. (Fiske, 2021)

En økt interesse utenfra kan forventes med dette funnet.

Figur 26. Med den urbane kvinnen fulgte over 300 miniatyrperler i glass. Valsøyfjord-bygda har fått sitt eget mysterium. (hentet fra <https://www.facebook.com/groups/280926699477795>)

Rektangulær nedgraving viste seg å være en grav. (NTNU)

Figur 27. (hentet fra <https://www.facebook.com/groups/280926699477795>)

Tustnastabban (Tustna kommune)
Karakteristisk i nordmørslandskapet.

Ferskt funn av elitegrav (2019)
NTNU Gravearbeid.

Figur 28. (hentet fra <https://www.facebook.com/groups/280926699477795>)

8 ELDSTADS BARNDOMSHJEM

Anne Karin Eldstad (1938-2012) er en kjent forfatter fra Hestnes på Valsøyfjord. Hun er en av Norges mest lest forfattere, og er kjent for bøker som *Folket på Innhaug*, *Et juleeventyr*, *Hjem* og *Eg helsar deg, Nordmør*. I bøkene skildrer hun lokalinspirert liv fra første halvdel av 1900-tallet. Om å leve i konservative og tradisjonsbundne bondemiljø. *Hjem* er en selvbiografisk roman om livet fra ungdomstida hennes på gården Hestnes i Valsøyfjord. (Drangshold, 2021)

Eldstadsamlinga organisert av Halså Historielag er på Otnes, der hun gikk på skole.

Figur 29. Anne Karing Elstad (Leif Ørnelund/Oslo Museum, 1976)

'BOTN'

På Valsøybotn bor omtrent halvparten av innbyggerne i Valsøyfjord. Her finnes sandvolleyballbane med grillplass, paintball-bane, friidretts- og fotballstadion og en foss med scene midt i. Foss'n i Valsøybotn er populær badeplass og en plass ungdommen ofte trekker til. Mange turstier har utgangspunkt i Valsøybotn, hvor mange av de knytter seg på KNTs hytter – Kristiansund og Nordmøre Turistforenings hytter, den såkalte fjordruta. For ikke lenge siden var det butikk her. Seter Grendahus er et populært tilbud.

I 2010 ble Valsøybotn kåret til den mest aktive og nyskapende bygda i Møre og Romsdal, og fikk for det prisen *Utviklingsbygda 2010*.

"Prosjektet har skapt samhold, inspirasjon og «vi-kjensle». Næringslivet i Valsøybotn har vore ein del av prosjektet og optimismen har ført til fleire spennande satsingar innanfor næringslivet i området, utleige av rorbuer, aktivitetsbedrifter, etablering av bustadfelt og fitness farm med trening på låven." (TK.no)

"Valsøyfjorden er elles kjend for satsingar som mellom anna Geitbåtmuseet på Enge, kompetansesenteret Husasnostra, veteranbåthelga og Otnesbrygga. Desse har kome i stand ved hjelp av lokalt organisasjonsliv, kommune og ofte med drahjelp frå fylkeskommune og fylkesmannen." (<https://www.tk.no/nyheter/>)valsøybotn-ble-utviklingsbygda/s/1-113-5155118

1 FOSSDALEN Viktig sosial arena

Årlig arrangeres Fosskonserten her, en viktig sosial og kulturell arena og stolthet for lokalbefolkningen. Fosskonserten trekker årlig litt i overkant av 1000 mennesker til 'fjor'n'. Den lille scena ved 'Foss'n' har blitt gjestet av alt fra TNT og Åge Aleksandersen til Bjørn Eidsvåg, Odd Nordstoga og Trondheim Symfoniorkester. (<https://www.fosskonserten.no/>) Denne begivenheten har økonomisk støtte fra Sparebank 1 Nordvest, gamle Halså kommune, Møre – og Romsdal fylkeskommune, og energiselskapet Svorka. Hele bygda, fra Historielag til idrettslag, settes i sving og jobber frivillig for å få det til.

«Fosskonserten e og har vårre en møteplass der det kjem folk fra hæle kommuninj.» (Peder, personlig kommunikasjon, x dato)

I Fossdalen samles ofte ungdommen. Her finnes paintballbane, sandvolleyballbane, utegrill og fotballstadion. Paintballbanen og sandvolleyballbanen var lokal

ungdom aktivt med på å bygge, og tar den flottig i bruk. (tidens krav, 2010) Fossen er spesielt populær å bade i. (Botn, 2021)

"Om vår'n og sommar'n e det mykjy bading og grilling, ofte i Fossdal'n. Fossen og neppå fotballbaninj. Grilling hæg. Mykjy på tura i skog og fjell, skitura og slik. Ofte ikkje så mang da." (Peder)

Her er arrangeres det innimellom "Botn opp" - Et motbakkeløp på 3,5 kilometer fordelt på 350 høydemeter. Sist arrangert i 2016.

2 SETER GRENDAHUS

I Fossdalen samles ofte ungdommen. Her finnes paintballbane, sandvolleyballbane, utegrill og fotballstadion. Fossen er spesielt populær å bade i. (Botten, 2021)

"Om vår'n og sommar'n e det mykjy bading og grilling, ofte i Fossdal'n. Fossen og neppå fotballbaninj. Grilling hæg. Mykjy på tura i skog og fjell, skitura og slik. Ofte ikkje så mang da." (Peder)

Her er arrangeres det innimellom "Botn opp" - Et motbakkeløp på 3,5 kilometer fordelt på 350 høydemeter. Sist arrangert i 2016.

Figur 30. Festivalstemning (hentet fra <https://www.tk.no/speilet/ny-start-for-fosskonserten/s/>)

3 BOTN FABRIKKMILJØ

På botn er det et synlig kulturmiljø fra tidlig 1900-tallet. Trevarefabrikken (1933) og dampskipskaia er der fortsatt. Pakkhuset finnes også gjensværende bygninger av. Bygningene står til forfalls og vil nok måtte trenge omfattende arbeid å restaurere.

Figur 31. Botn Trevarefabrikk (hentet fra boka "Valsøyfjordbilder", 1986)

ENGE

Grenda Enge er et av de større tettstedene, og både barnehage og ballbinge ligger i midten av boligfeltet. På toppen av Hjeltnes er en gård fra før 1920, som i dag huser meditasjonssenteret The Way of Life.

Sliperibukta

Hele bukta bærer preg av tidligere industri. Mange av industribygningene er fylt med nye virksomheter. Det er få steder en inviteres ned mot fjorden. Fjorden ligger der, og vegen går tett på sjøen, men autovern, private jorder og naust gjør at vegen mot sjøen oppleves som barrierefylt. Virksomheter som tidligere har vært vendt mot sjøen, har i senere tid orientert seg mot vegen, og gir inntrykk av mange halvprivate områder.

Et båtbyggersamfunn

Tett ved museet ligger Otnesbygga Kystlag, Kongsberg Skipservice. Sammen med geitbåtutstillingen og geitbåtbyggeriet dekket lange historiske linjer i båthistoria, og deres samlede beliggenhet utgjør en styrke og et stort potensial.

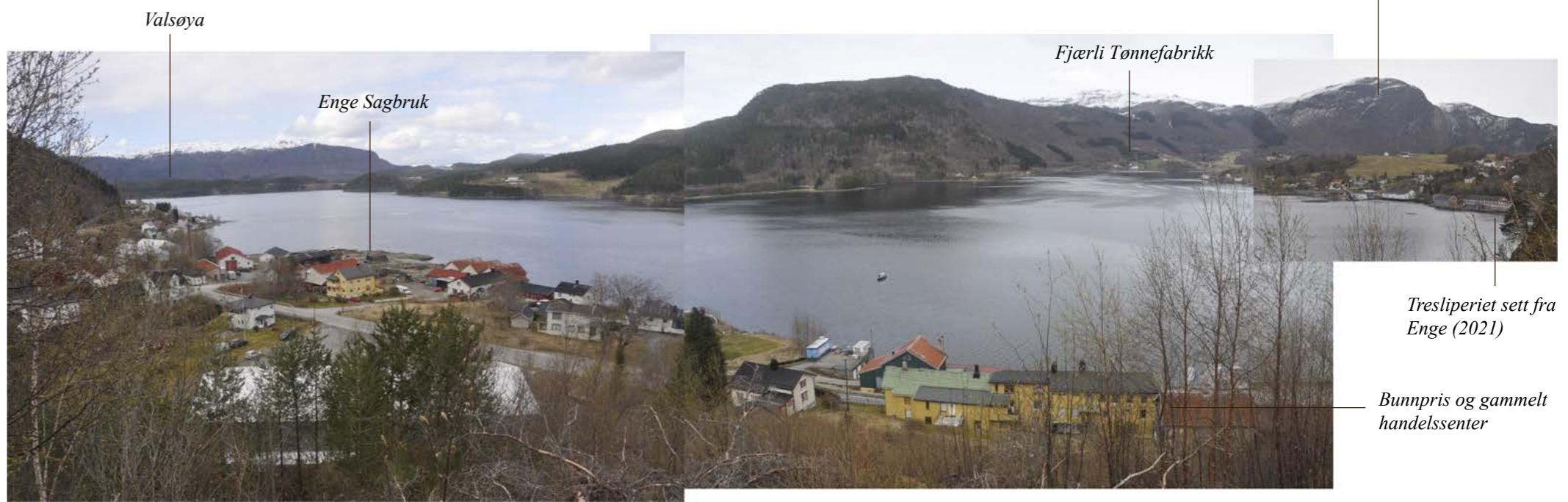
Tilgang til fjorden

Enkelte steder finnes flytebrygger, men disse fremstår private eller halvprivate. Ungdomsrepresentanten peker på en «sovende» rekke med bygg som ligger i sjøkanten på Enge, og rundt fjorden.

Fjorden ligger der, vegen går tett på sjøen, men autovern, private jorder og naust, og få tilkomster ned mot sjøen gjør at vegen mot sjøen oppleves fylt av barriere.

rer. Virksomheter som tidligere har vært vendt mot sjøen, har i senere tid orientert seg mot vegen, og ender opp med å sperre for sjøen. Mange halvprivate områder.

«.. når du kjøre forbi så e det en forferdeleg kjedele plass, ingen identitet, du sjer et par bygg, uten vindu, sjer ikkje folk, sjer kje ut som det e nå liv der. Parkeringsplassen på framsida- der kan du få opp nå så du ser at det e nå liv – akkurat no så sjer det ut som allj sa annjer bygninganj som ligg rundtom.» (peder, x dato)

1 SNEKVIK

Lokalbutikken for Valsøyfjordingene er Bunnprisen på Enge, her er også et postmottak. Drivstoff er også å få. Vegg-i-vegg med Bunnprisen er Taga Foods AS avd Enge, et slakteri og kjøttprodusent der mange lokale bønder foredler kjøttråvarene sine. Edvard Snekvik starta forretning på Enge i 1902. Det ble raskt bygget på med bakeri (1912), og skolest-verksted, kjøle- og fryseanlegg, slakteri og pølsemakeri. I dag prydes fasadene i første etasje av historiske bilder fra tiden da det var bakeri. Dette bygningsmiljøet har stått siden tidlig på 1900-tallet, og har mye av det samme arkitektoniske preget enda.

Figur 33. Fasadene i 1. etg. er prydet med historiske bilder fra bla. det gamle bakeriet.

Dagens butikkmiljø (2021)

Figur 32. (Hentet fra boka "Valsøyfjordbilder, 1986)

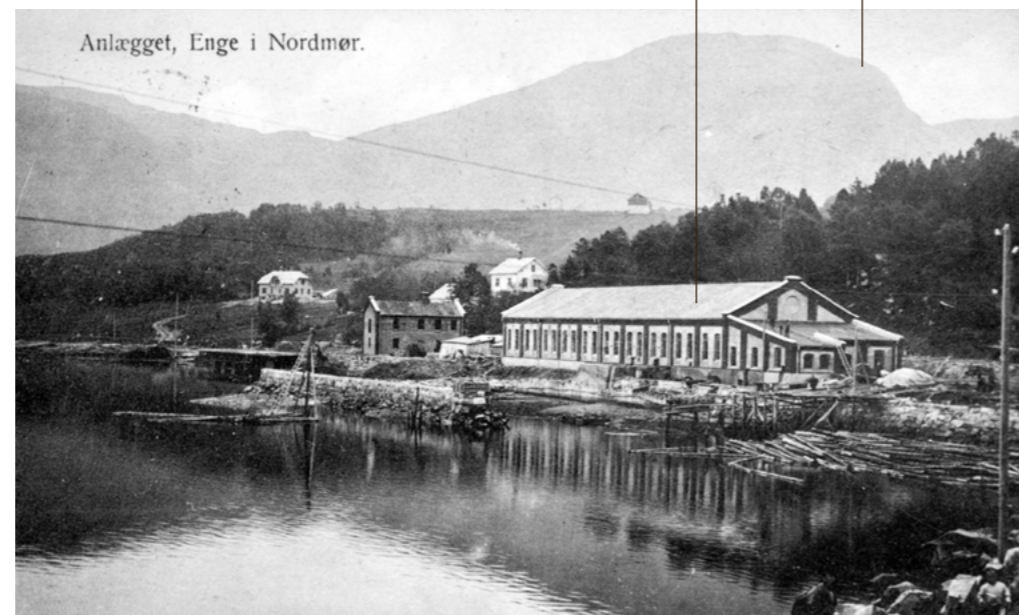
2 SLIPERIBUKTA

Fra 1912-1920 var det stor tilflytting og mye nybygging i Valsøyfjord, særlig på Enge. 200 mann arbeidet på sliperiet og sagbruket. Bygningen er fra 1912. Sliperidrifta varte til 1940, da den grunnet manglende omstilling og modernisering stoppet opp. Etter 1940 har det oppstått ulike former for industriproduksjon i lokalene, fra rørmøbler og silobånd til plastbåter. I 1993 ble bygget kjøpt opp av Halså Kommune for å huse Geitbåtmuseet. Den store teglsteinsbygningen egner seg godt til oppbevaring av gamle båter som ikke skal ha det for tørt eller varmt. Bygget sto ferdig totalrenovert i 2019. Like ved Tresliperiet ligger i dag Kongsberg Skipsservice.

Ungdommen på Enge mangler en møteplass. De henger på fotballbaninj, i båten, råner rundt, eller bader på «hemmelige steder». (peder)

Det gamle tresliperiet fra 1912. Siden 1994 museum for Geitbåten og lokal industrihistorie.

Møkkelfjellet

Figur 34. (Hentet fra boka "Valsøyfjordbilder, 1986)

3 ENGE SAGBRUK

Enge sagbruk ble anlagt i 1875 på Vinjæra litt nord for dagens beliggenhet, ble flyttet til Enge i 1890, og tatt i bruk fra 1913. På Engjan finnes høy tetthet med bygninger eldre enn 1920, til og med 1900, blant anna bryggene ved sagbruket. De bærer preg av å ha stått der lenge, og benyttes for tiden til oppbevaring av blant annet geitbåter. Tre brygger på rekke, som et glemt stykke kulturhistorie, et vitne om ei storhetstid, men ikke lenger relevante, da sjøveien ikke lenger er allfarveg. Disse er i dag usynlige i landskapet, og for å oppsøke dem må man passere en bom og krysse en arbeidsplass.

Figur 35. Enge sagbruk (Hentet fra boka "Valsøyfjordbilder, 1986)

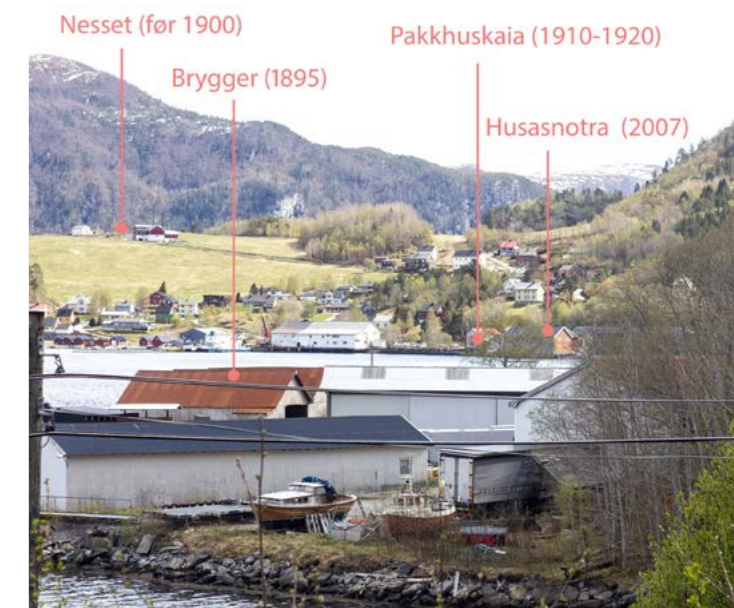

Mursteinspipa fra det gamle sagbruket er et landemerke på Enge.

Tre brygger fra før 1900-tallet i dårlig stand og på vei utfor kanten. (2021)

Bryggene sett nordfra. Bro også fra tidlig 1900-tallet. (2021)

4

BØRSTEFABRIKKEN OG SELFIEKNAUS

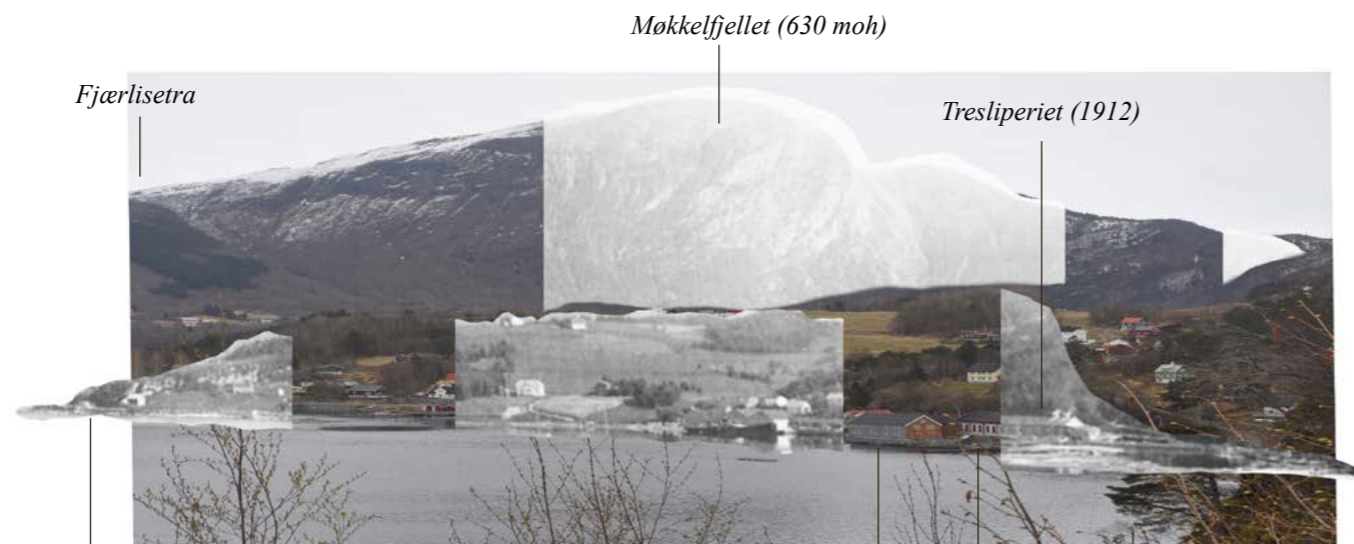
Fra 1912-1920 var det stor tilflytting og mye nybygging i Valsøyfjord, særlig på Enge. 200 mann arbeidet på sliperiet og sagbruket. Bygningen er fra 1912. Sliperidrifta varte til 1940, da den grunnet manglende omstilling og modernisering stoppet opp. Etter 1940 har det oppstått ulike former for industriproduksjon i lokalene, fra rørmøbler og silobånd til plastbåter. I 1993 ble bygget kjøpt opp av Halså Kommune for å huse Geitbåtmuseet. Den store teglsteinsbygningen egner seg godt til oppbevaring av gamle båter som ikke skal ha det for tørt eller varmt. Bygget sto ferdig totalrenovert i 2019, og er Sefrak-registrert (kilde). Like ved Tresliperiet ligger i dag Kongsberg Skipsservice.

Populær plass å posere, trolig tatt ca 1912-20. En utstikker like ved børstefabrikken.

Figur 36. (Hentet fra boka "Valsøyfjordbilder, 1986)

Børstefabrikken (tidlig 1900) ble renovert i 2006.

Vegen kom i ...

Husasnotra (2007)

Geitbåtmuseet (1994)

FJÆRLIA

Fjærlia utgjør et av tettstedene med høyest boligtetthet nest etter Enge.

5

FJÆRLI TØNNEFABRIKK

Fjærlil Tønnefabrikk har drevet bøkervirksomhet i Valsøyfjord siden 1907. Fabrikken er fortsatt i aktivitet og drives av Tor Fjærlil. Tønnesalget går godt (Fjærlil, personlig samtale, 2021)

Figur 37. (hentet fra <https://www.facebook.com/fjarliltonnefabrikk>)

Tønnefabrikken er med på å skape det industrihistoriske særpreget, og tar vare på en 1000 år gammel tradisjon.

6

FJÆRLISETRA OG MØKKELFJELLET

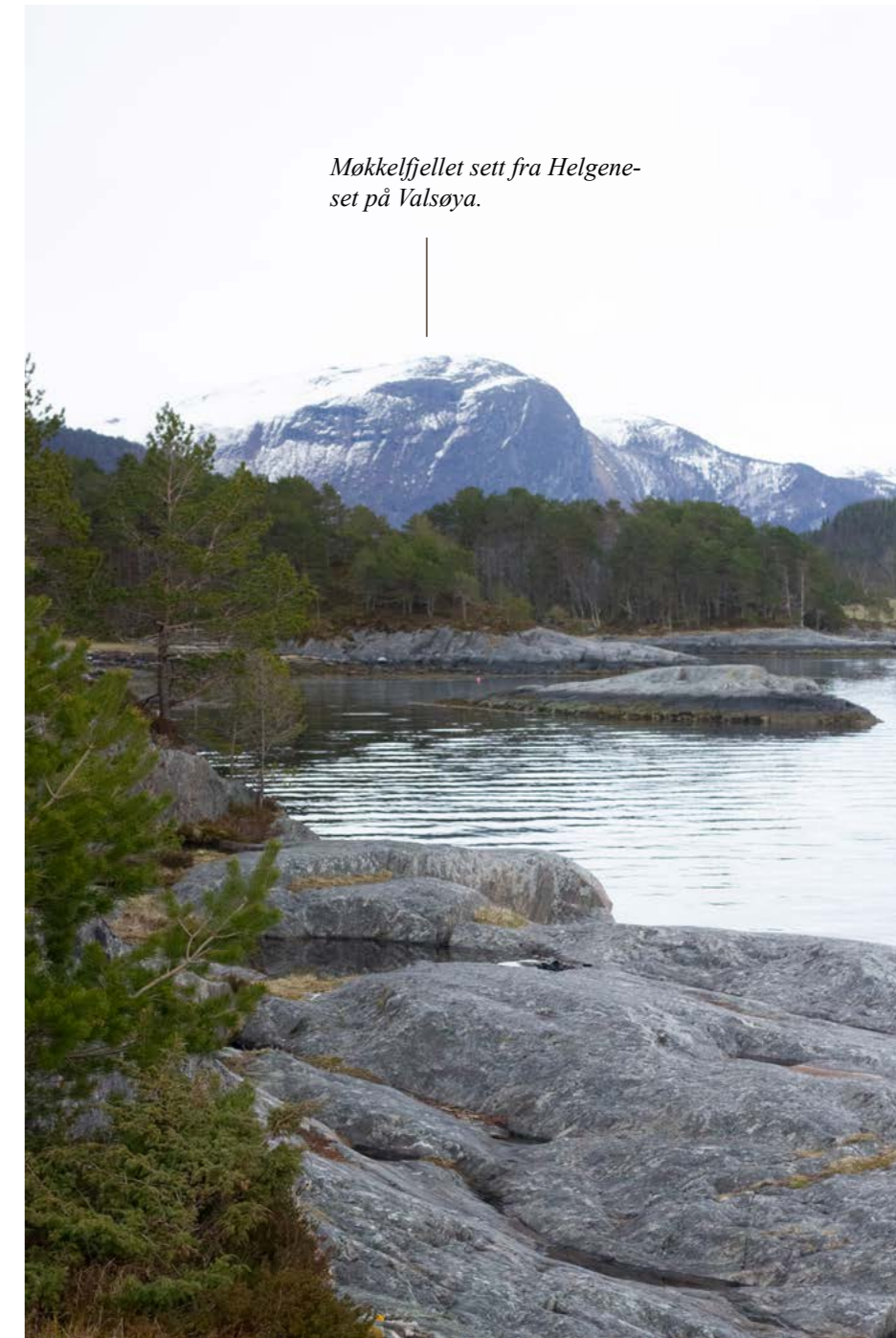
En rekke setrer står igjen fortsatt, blant anna i Fjærlil, i Valsøybotn, Engli og Hestnes. Fjærlilsetra velges ut som en tilleggsattraksjon til Møkkelfjellet og Fjærlil Tønnefabrikk. Det arrangeres jevnlig seterdager i bygda.

Figur 38. Fra Fjærlilsetra, ca 1925 (Hentet fra boka "Valsøyfjordbilder, 1986)

Ragende 630 moh står Møkkelfjellet der som et karakteristisk landemerke, beliggende omtrent midt i fjorden. Fjellet er plassert i bakgrunnen i flere historiske bilder (digitalt museum; Valsøyfjordbilder), som kan tyde på at dette har vært et folkekjært fjell i århundrer. (illustrert med figur 38)

Møkkelfjellet kan nås fra fylkesvegen. Bak ryggen på møkkelfjellet ligger Fjærlilsetra.

Møkkelfjellet sett fra Helgeneset på Valsøya.

VURDERE

GEITBÅTMUSEET-HUSASNOTRA

sen.

Koblingen til lokalsamfunnet

De har en svak kobling til lokalsamfunnet, annet enn til de spesielt interesserte. Trolig vil cafeen endre dette når denne åpner, og mye er på vei. Museet er under internt arbeid, og vil mest sannsynlig bringe en stolthet inn i lokalsamfunnet ved åpningen og antatt økt interesse utenfra.

Til regionen

Gjennom Nordmøre museum har Geitbåtmuseet-Husasnotra en viss grad av tilknytning til region. De har også et regionalt nedslagsfelt hva gjelder oppdrag og den utøvende delen av Husasnotra. Et samarbeid med DKS har brakt Geitbåtmuseet og «Båtbyggeren» til Trøndelag og Møre – og Romsdals skoler under koronapandemien, og en skal ikke se vekk ifra at flere barn og unge vil oppsøke museet og den unge båtbyggeren, da nordmenn også denne sommeren (2021) kommer til å være turist i eget land, og det gjelder å oppdage egne attraktiviteter.

Til landskapet

Koblingen til landskapet er svak. Museet er del av ei lang rekke industribygg mellom fylkesvegen og fjorden som kunne ha vært en kobling til fjorden, men som ender opp med å stenge den inne. En sjelden gang er det båtaktivitet på sjøen, knyttet til spesielle arrangementer, men det preger ikke landskapsopplevel-

OMRÅDEVURDERING

Viktigste historiske epoke

Stedet har en eldgammel kulturhistorie. Steinalderfunnene i Valsøyfjorden kan sees i sammenheng med Fosnafolk-funnet i Kristiansund. Det er flere steder spor etter vikingtidas liv og levnad, fra ordinære gravrøyser til grav for eliten. Fosnakulturen er av betydning for regionen Nordmøre. I Valsøyfjord er det steinalderfunn, men er ikke belyst i særlig grad, eller skapt kollektive fortellinger rundt. Å være del av Fosnakulturen kan styrke kommunen og Valsøyfjord, men her anser jeg det som mer naturlig at et eventuelt senter legges til Kristiansund, og at Valsøyfjord kan være med, men en satsning på denne fortellingen virker mindre tilgjengelig.

Klippfisktida er en spennende epoke i Norgeshistorien, og en stolt del av Nordmøres historie, men sett opp imot andre epoker i Valsøyfjord, utgjør den ikke en sentral del av historia. I klippfiskhistoria var Valsøyfjord periferien, en produsent for Kristiansund. Spansketida kan flettes inn i fortellingen om kystkulturen, klippfiskhistoria er en del av denne. Hestnesholmene står som mulige utgangspunkt for å gjenoppta aktiviteten for lokalmatproduksjon og levende immateriell kulturarv. Klippfiskproduksjon kan demonstreres og formidles. Allikevel er dette mer særegent for Kristiansunds historie, enn for Valsøyfjord, og det naturlige

samlingspunktet rundt formidlingen av «spansketiden» vil i denne sammenheng være Kristiansund.

Vikinghistorien er i dag ikke lesbar i landskapet, bortsett fra skilting på Valsøya om utgravingsprosjektet organisert av NTNU. Økt båtaktivitet kan synliggjøre og skape assosiasjoner fra Geitbåten til vikingtiden. Som tidligere guide på museet har jeg selv erfart begeistrede utbrudd som «ohh, viking boats» i det turis-ter entrer båtutstillingen. Teknologihistorisk står båten og kysthistoria sterkt i Valsøyfjord. I den lille fjordtarmen kan et stykke verdenshistorie formidles, med en lokal ‘touch’. Med store maritime aktører som eksporterer båter til verden omkring, utgjør båtbyggeren en viktig rolle i miljøet lokalt.

Per i dag er ikke koblingen mellom båtbyggeren på Husasnotra og Kongsberg Skipsservice åpenbar, selv om virksomhetene ligger vegg-i-vegg er det lite kontakt. Dette har potensiale for å være en stor del av fortellingen om Valsøyfjord, men i den sammenheng trengs trolig et blick og en organisator utenfra til å ta tak i koblingen.

KULTURMILJØ:

Blomstringstiden 1912-1920

Fra 1920-1960 blomstret bebyggelsen i fjorden. Trolig i kjølvannet av industritiden da innbyggertallet var på rundt 1000. I dag er det tilnærmet halvert. Utbygging av boliger har ikke stagnert, men er i stor grad bygget på eksisterende tun, eller fortetter og forsterker eksisterende tettsteder. Arkitekturen fra industritiden og blomstringstiden på tidlig 1900-tallet preger fortsatt tettstedene, særlig på Enge. Private boliger fra denne tiden holdes i fin stand, mens bygninger som huset industrien framtrer mer slitne. Disse framheves ikke som kulturverdier i landskapet, men gjemmes bort, bygges inn, eller forfaller. De hviler i landskapet for det observante øye å skue, og kan vitne om en tid med mye liv og røre.

Krokete fjordtarm, men ingen avkrok

“Vesst vi villj dra på æn konsert, så kanj vi bære færra.” (Strand, personlig kommunikasjon, 15. april 2021)

Magny Strand, gründer av Valsøytunet, campingplassen, restauranten og klatreparken på Valsøya uttrykker når jeg spør hva hun setter mest pris på ved å bo i Valsøyfjord at nærheten til tre byer er en styrke, med 1,5 time i reisetid til både Trondheim og Kristiansund.

Og slik har det vært lenge, som vist helt innledningsvis i denne oppgaven. Vikingene fant seg til rette. Industrien kunne virke der, med sjøen som transportveg var en alltid på terskelen til verden, og England «bare» fem reisedager unna. Funnet av elitegraven fra vikingtida bygger oppunder dette «imaget».

Studiet av Heim næringsportal viste at Valsøyfjord pekte seg ut på enkelte områder. De har størst antall opplevelser, der tre av totalt fem registrerte «opplevelser» i hele Heim er lokalisert der. Det kan også være at de har vært ivrigst på å registrere dem. Valsøyfjord er den bygda utenfor det nye kommunesenteret Kyrksæterøra med flest sysselsatte, på talte 305, mot Kyrksæterøras 1145. Nest etter Valsøyfjord kommer Vågland med 118 sysselsettinger. Dette er interessant, særlig med tanke på at Vågland var tidligere Halså kommunes sentrum. Kan det være at vi fortsatt ser etterdønninger av det gyldne tiåret 1912-1920? I så fall kan det å være et aktivt, påkobla og initiativrikt lokalsamfunn er noe Valsøyfjord kan spille videre på.

Industrihistoria står sterkt i bygda og førte med seg et rikt kulturliv.

Kulturen for å være påkobla storsamfunnet, reise til amerika, se dampbåter som skal ut i verden, være eliteviking. Valsøyfjord har på sett og vis vært sentralt.

Beliggenheten midt mellom to byer, 1,5 time i hver retning gir fortsatt en følelse av at «verden» ikke er langt unna, som da sjøen var veien. Vikingfunnet av elitegrav bygger opp under dette.

Fosskonserten står sterkt i folkesjela og er en stor, samlende felles dugnad. Geitbåtmuseet-Husasnotra har ikke for vane å være med.

Høy tetthet av aktører og initiativ – høy kultur for å starte noe selv, kan vitne om en bygd i modus aktiv.

Det er høy tetthet mellom historiske bygninger, hele fjorden har et industripreg. Dette kan spilles på i videre stedsutvikling.

Langsmed fjorden står fortsatt noen gamle naust og brygger igjen.

Tilknytningen mellom skole og Geitbåtmuseet kan styrkes ytterligere. Husasnotra-Geitbåtmuseet har et spekter av aktiviteterter å tilby.

Før i tida var båten på vannet et daglig syn. I dag er det ikke det. Kan dette gjenskapes?

Den smale fylkesvegen langsetter fjorden er ikke laget for at store bobiler eller busser skal kunne møte hverandre, men vegen utgjør en del av landskapsopplevelsen i seg selv, da den følger landskapet og binder sammen de ulike grendene på diskret vis.

Det forventes en økt interesse for fjorden, særlig etter åpningen av den nye geitbåtutstillingen. Med Høyt og Lavt på Valsøya, funn av elitegrav fra vikingtida og en økt trend innen innenlands turisme, forventes det at flere vil ta turen til den lille fjordtarmen, i overkommelig avstand fra både Atlanterhavsveien, Smøla, Trondheim og Kristiansund. Valsøyfjord og Heim har tilbud, men ikke for de store massene. Magny Strand snakker om å unngå masseturismen og heller satse på sakte og kvalitetsopplevelser.

AKTIVERE

FORSLAG TIL TILTAK BASERT PÅ DE 6 PRINSIPPENE

ÅPENHET OG AKTIV INVOLVERING

Invitere og involvere lokalsamfunnet

Viktig framover er å bli oppdaget av «dem andre som ikke har skjont at vi er kul», som den daglige lederen sa. Bli oppdaga av de som ikke har skjont at de er kule. En begynnelse her kan være ungdommen, som i Hardanger.

Lokale ambassadører – sosial invitasjon

«Har enkli ikje peiling på kass dæm kjæm i kontakt med museet, ledarn eller folka der da. Ingen tydelige fjes utad.» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

Av intervjuet med ungdomsrepresentanten kom det frem at de gjerne ville få ansvar. Ungdommen ønsker seg ansvar med tillit og frihet til å ta eget initiativ og styre litt selv. Å benytte seg av kommunens tilbud om å spleise på sommerjobber til ungdom, mente ungdomsrepresentanten at ville være en god måte å involvere ungdommen på. På de andre sommerjobbene han har hatt har ofte vennene kommet innom og oppholdt seg der. Han har vært deres grunn til å dra

dit. (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

Å invitere lokal ungdom til å søke sommerjobb, enten i Cafèen, som båtutleieansvarlige, eller formidlere/aktivitetsansvarlige kan trekke den indre vennekretsen til stedet, som igjen kan trekke flere. Dette kan dog være vanskelig i ei lita bygd. Informanten legger vekt på at initiativ i bygda med fordel kan sikte seg mot gjenger, da de sosiale konstellasjonene «allerede er laget». «Ikkje behov for en møteplass å bli kjennt på, her i bygda. Heller sats på å treff et par som er engasjert og som får med folk.» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

Venneforening

Det finnes venneforening for mange av de andre avdelingene ved Nordmøre Museum, men ikke for Geitbåtmuseet. Fysisk invitasjon - Innbydende fasiliteter – miljømessig invitasjon «Tenkje som sagt at for å få folk innj så må dæm ut sku'tte å sei». (Peder Botten, personlig kommunikasjon, dato) Hardanger Fartøyvernsenter var et turmål

i seg selv, i enden av en kyststi. Folk kommer innom på grunn av dette, og setter pris på et område som er døgnåpent og gratis, og tilgjengelig for alle. De skal framover bygge ut et innbydende område for ungdommen.

«gratis og åpent for alle»

«Burde vørrå mærl plass og minnjer parkering. Ikkje nødvendigvis brustein og fontena. Grønner og sitteplassa og finer – tre og utsikt og alt det der. Begrensa når du har en stygg væg som går forbi...» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

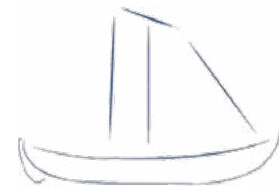
For å invitere ungdommen snakka ungdomsrepresentanten om bade plass, grillmuligheter, soling, og rom og utstyr til å utfolde seg. Ei utescene kom også fram som noe noen av de han hadde snakket med ønsket seg. Utenom «fotballbaninj» på Enge mangler en offentlig møteplass. Geitbåtmuseet har til nå vært oppfatta som en av «alle disse industribyggene som sperrer for sjøen». Det er altså begrensa med tilgang på sjøen, og Geitbåtmuseet og Husasnotra kan her

bidra med å fasilitere for tilgangen på sjøen, som også henger tett sammen med deres budskap og formidling. Aktivitet - Kulturell invitasjon «Vess folk kanj lagga nåkka, sjå at det blir et resultat på en dag – byggje nå båtdele eller byggje en båt.» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

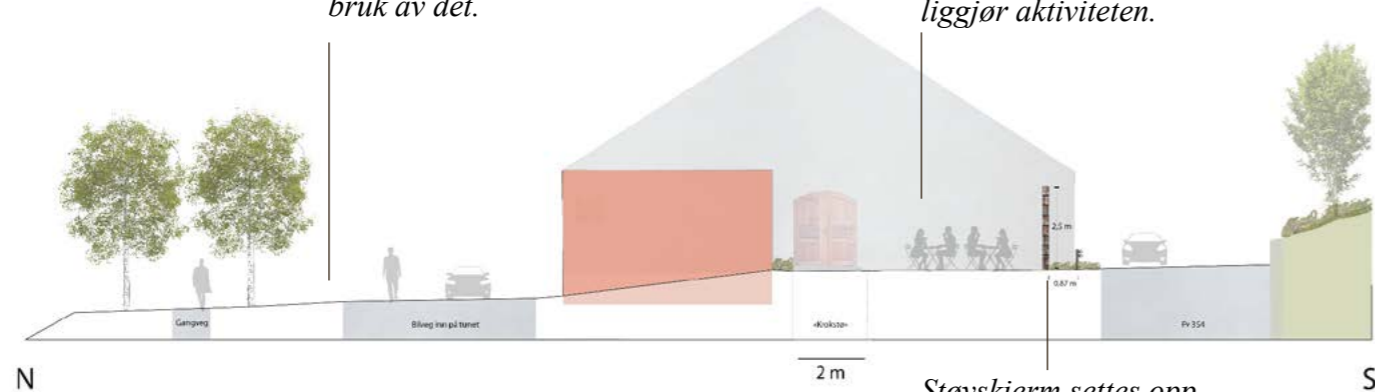
Allerede er det kapproing i tilknytning til Veteranbåtrefett i Halså, et arrangement som forekommer hvert tredje år. Her deltar Halsabrura med lag som stiller mannsterke og

Otnesbrygga kystlag har her vært i full sving, sammen med Halså Historielag. Her er det enkelt for Geitbåtmuseet å koble seg på. Særlig nå når Kystlaget ligger vegg-i-vegg.

Mulighet for å leie, eller låne båter til egen bruk.

Vegetering og møblering av uteområdet vil invitere til bruk av det.

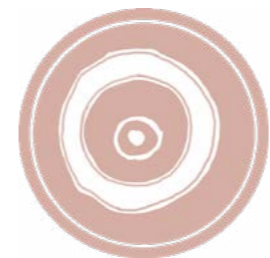
En utendørs servering på museumscaféen synliggjør aktiviteten.

Støyskerm settes opp mellom fylkesvegen og caféområdet

For tiden arbeides det med et inngangsparti. Her illustreres prinsippet invitere ved hjelp av et fysisk inngangsparti som er universelt utformet. Den "krokete" inngangsrampen er universelt utforma så alle kan komme til.

Sperrebind (takstol) fra det gamle sliperiet gjenbrukes til å gi form til en oppmurt sittebank med staudebed. Her kan lokalbefolkningen inviteres til å donere stauder.

REGIONALE FORBINDELSER

Kystpilegrimsleia

«Ei spektakulær og vakker reise langs kysten med fjorder, øyer, holmer og skjær – ei saga fra viking til pilegrim.»

Valsøyfjord og museet ligger i en egen fjordtarm på indre kyst, godt beskyttet fra havet. Vikingene har søkt tilflukt her, bodd og virket her, og veien til verden har aldri vært lang. Geitbåtens «system» slekter på, og kan spores tilbake til vikingskipene. Her er tråden ikke bare lysrosa, men rød. Selv om kystpilegrimsleia har en religiøs undertone, kobler den kulturarven langs vestlandskysten.

Museet Kystens Arv på Indre Fosen er koblet på leden. Deres beliggenhet er nærmere selve leia, men tematisk er de ikke mer aktuelle enn Geitbåt-museet, da de óg formidler materiell og immateriell kulturarv knytta til kysten.

Kystpilegrimsleia er en svært aktuell kobling til region (og nasjon), og Geitbåt-museet og Husasnotra har dermed gjort seg aktuelle i en større sammenheng både geografisk, innenfor en viss del av turismen, og kulturhistorisk koblet seg til en viktig del av historien.

I de tilfeller folk ankommer med båt, bidrar Geitbåt-museet til en økt landskapsopplevelse. Synlige båter på fjorden på vei til et «nøkkelsted» av historisk betydning vil øke attraktiviteten til stedet, og i beste fall styrke identitet og stolthet lokalt.

Å ha noe som omverdenen vil oppsøke kan styrke identitetsfølelse og stolthet lokalt, og generere lokale ambassadører.

Å trekke publikum kan gi grunnlag for flere aktører i området og kan skape økonomiske ringvirkninger som økt innovasjon og sysselsetting. Da det å benytte sykkel, buss, gange er dagens praksis, i tillegg til båt, er det fullt mulig å ta andre koblinger i bruk for å korte ned veien til målet. Her kan Valsøyfjord fungere som en snarvei, som kan gi flere grunner til å besøke Geitbåt-museet.

Kystpilegrimsleia - koblinger til region

Figur 39. Koblinger til regionen. Geitbåt-museet og Husasnotra kan med fordel invitere seg selv til å være en del av kystpilegrimsleden, som et alternativ til ytre lei, eller som en lokal rundtur (bakgrunnskart hentet fra www.pilegrimsleden.no)

TREKKE TRÅDER TIL DET GLOBALE

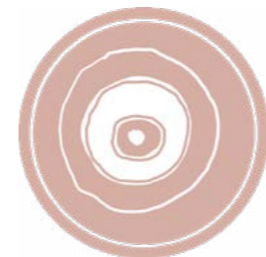
Verdensdagen for kulturelt mangfold

Det er mange internasjonale markeringer å ta av i verden. Dette kan være ett av mange svar på å skape koblinger til «storsamfunnet». Træna har koblet seg på storsamfunnets hendelser og merkedager, så hvorfor ikke gjøre det samme på Geitbåtmuseet? Begge eksempelstudier har en tydelig satsning på barn og unge, og det kom også fram av intervjuer at ungdommen er «neste generasjon som skal ta over» (Strand, personlig kommunikasjon, 15. april 2021), og er en viktig satsning. Av intervjuet med ungdomsrepresentanten kom det fram at klesbyting var populært, så hvorfor ikke invitere de unge innbyggerne i Heim til å arrangere klesbyttedag i anledning verdens miljødag, 5. juni?

Verdensdagen for kulturelt mangfold

Siden Geitbåtmuseet og Husasnotra tar vare på et stykke kultur i en verden av stor diversitet, hvorfor ikke markere verdensdagen for kulturelt mangfold den 21. mai hvert år? Kulturelt mangfold ses som en verdifull ressurs for å oppnå FNs bærekraftsmål (FN, 2019). Det fulle navnet er «Verdensdag for kulturelt mangfold og for dialog og utvikling», og gir anledning til å lære mer om verdien av mangfold, og å leve sammen i mangfoldet. Dagen setter søkelys på interkulturell dialog og interreligiøs dialog. Som vist på Træna kan terskelen holdes lavt, og andre inviteres inn til å stå for innholdet. Jo flere involvert, jo flere trekkes til arrangementet. Kanskje kan innvanderne i kommunen inviteres til å vise noe av sin kultur? Slik kan en skape

egne opplevelser rundt, og eierskap til store problemstillinger i verden, ja være et svar på hvordan leve i et flerkulturelt fellesskap, og om en vil kan de lyserosa trådene trekkes til det store temaet krig og fred.

AKTIV DELTAKELSE LOKALT

MØTE OPP PÅ ARRANGEMENT
Fosskonserten

- en kulturell og miljømessig kobling

Det handler om å invitere seg selv.
Tenke: *Hvordan kan vi bidra her?*

Fosskonserten trekker folk fra både Trøndelag og Nordmøre. Den er et høydepunkt i bygda, og et sosialt møtested der festivalen blir til i fellesskap.

Dette er en kulturell begivenhet hvor hele bygda er i sving, og kan være noe for Geitbåtmuseet og Husasnotra å hekte seg på. Kanskje kan Husasnotra bygge partytelt av tre, i enkle konstruksjoner? Eller kanskje Geitbåtmuseet kan tilby utleie av båter slik at de som kommer til fjorden på konserten kan utforske fjorden fra båten, enten tidligere på dagen eller dagen derpå? Burde det arrangeres kapproing til konserten?

Eller kanskje det ville tilføre noe ekstra å ankomme konserten med båt? Både for de i og utenfor båten. Slik, gjennom synlige installasjoner som illuderer den lokale byggeskikken og virksomheten, eller gjennom båtbruk, kan konserten knytte seg sterkere til lokalhistoria og landskapet, og Geitbåtmuseet kan få en mulighet til å gjøre seg synligere for et større publikum.

Det er ifølge Træna en fordel å være en aktiv deltaker lokalt. Slik kan en gjøre lokalsamfunnet bevisst på ens eksistens, og også involvere seg selv med det som skjer. Dette kan bidra til økt synliggjøring for alle involverte parter.

Deltakelse: Delta og være til stede med det som måtte passe på lokale arrangementer. På den årlige Fosskonserten kan en for eksempel tilby å ro til konserten? Eller ha en ro-aktivitetsdag «dagen derpå»? I fellesskap kan de ulike aktørene trekke et større publikum. Museet synliggjør seg selv gjennom å møte opp og å skape aktivitet og moro.

Kapproing til Fosskonserten foreslås som en deltakende aktivitet ovenfor lokalsamfunnet.

”Fellesprosjektet Fosskonserten har skapt samhold, inspirasjon og «vi-kjensle»”
(Tidens Krav, 2010)

FRI TIL SAMHANDLING

SKAPE EN FELLES FORTELLING
- Med kommunen som viktig støtte-spiller

Andre relevante samhandlere

Valsøytunet:
Passelig roavstand på en finværsdag.

Fjærli tønnefabrikk
En historisk severdighet å ro til.
Lengre rotur.

Otnesbrygga
Historisk brygge. Café    besøke.
Attraktivt kulturmiljø.

Naust- og båteiere i fjorden
For    kunne tilby ei fl  te av båter til bruk. Slik kan en få tak på en båt fra flere steder i fjorden.

Det trengs en samlet fortelling i Vals  y-fjord, men denne må forankres. Dette kan være i form av en samarbeidsgruppe – et r  d e.l. dannet lokalt i fjorden mellom interesserte aktører, som for eksempel Valsøytunet, Otnesbrygga, Historielaget og Geitbåtmuseet-Husasnotra.

Da deres kysthistorie står sterkt i verdensammenheng og har tydelige koblinger til omverdenen, fra geitb  tens komplekse teknologiske system, til Vaagland Båtbyggeri og Heim Maritime AS, er Heim en naturlig støttespiller i    legge ned en innsats eller bistå i forankringen, enten i form av økonomisk støtte, eller gjennom    ta ledelsen for et samhandlingsprosjekt.

Geitbåtmuseet har nasjonal appell, og med b  tfestivalen på Vinjeøra, og fortsettelsen på kysthistoria både nordover (Kystens Arv) og sørvest (Kristiansund og Nordmøre Museum), for ikke    glemme beliggenheten ved kysten, utgjør kysthistoria et stort nedslagsfelt i Heim kommune.

Geitbåtmuseet står i seg selv som nasjonal severdighet, og som vertskommune av disse er kysthistoria derfor en naturlig satsning i Heim.

Geitbåtmuseet og Heim Maritime AS
Geitbåtmuseet og Heim Maritime AS har ulike interesser og mål. Førstnevnte er et levende museum hvis virksomheten dreier seg om    formidle til et publikum, mens Heim Maritime AS driver privat virksomhet rettet mot et internasjonalt marked, tilfeldigvis beliggende i Sliperibukta. Det er trolig ikke del av deres planer    rette seg mot lokalturismen, så et samarbeid mellom Geitbåtmuseet og Maritime AS er ikke det mest naturlige frieriet.

Derimot kan trolig denne sammenhengen være interessant for felleslandskapet i Vals  y-fjord. At Kongsberg Skipsservice er lokalisert i Vals  y-fjord er i seg selv fellesgodeproduserende i form av den lange tidslin-jen de er med på    skape, og kan slik v  re med og bygge lokal stolthet og styrke den lokale identiteten. Linjer kan trekkes fra Heim Maritime og tilbake til vikingtiden, spesielt etter det nylige funnet av elitegraven på Hestnes.

Sommerjobb for ungdom

Heim kommune er også en aktuell støttespiller for ansettelse av ungdom. Gjennom ordningen «Sommerjobb for ungdom», kan geitbåtmuseet prioritere ansettelse av denne gruppen. Slik kan flere ungdom trekkes til stedet, slik ungdomsinformanten kunne vitne om at var en vanlig effekt ved denne ordningen. En måte    skaffe lokale ambass  d  rer på.

«Fikk h  le huset – butikk rett atme, ikke nå stramt budsjett – ingrediensene te    baka ting og server ting – fulle arbeidsdaga – god tid – va fleir i lag som kanj by på kvaranjer – komma med gode id  a. Må ha folk som e villig te    lett ungdommen styr litt sjøl.» (Botten, personlig kommunikasjon, 26. april, 2021)

TA LANDSKAPET I BRUK

Oppsøke relevante perler

Ei lokal rorute med flere alternativer - som oppsøker viktige kulturelementer og naturperler i området

Mye av det eldste kulturmiljøet i Vals  y-fjorden står og forfaller. Enkelte private naust er under restaurering eller nyrestaurerte, og tilsynelatende er det lite som gjøres i fellesskap for    ta vare på verdier. (jeg bør kanskje sjekke planer?)    oppsøke disse kulturverdiene kan være med på bygge opp under andres oppdagelse av området, og forhåpentligvis føre til et økt ønske om    ta vare på det, gjennom    kjenne til historien. Formuler dette bedre.

Bryggene ved Enge bruk - Tønnefabrikken - Trevarefabrikken i Botn

Nivå: Sj  vant

Farge: R  d

Tid: Omtrent en dag tur/retur (væravhengig)

De tre bryggene fra f  r 1900 på Enge Sagbruk er i ferd med    falle utfor kanten, men burde tas vare på. De har stort potensiale som landemerke, da bryggene er godt synlige fra flere hold, fra den andre siden av fjorden, fra Geitbåtmuseet og fra Valsøya. De står dessuten i sammenheng med kulturmiljøet på Enge Bruk hvor flere bygninger er fra samme tid, ei tid som er av stor betydning for Vals  y-fjords historie; industriens inntog og en gullalder hvor Vals  y-fjord hadde et rikt folke – og kulturliv, initiativ og engasjement rundt enhver sving.

Trekanten Otnesbrygga - Valsøya - Geitbåtmuseet

Nivå: Sj  vant

Farge: Rosa

Tid: Omtrent en halv tag tur/retur (V  ravhengig)

De tre bryggene fra f  r 1900 på Enge Sagbruk er i ferd med    falle utfor kanten, men burde tas vare på. De har stort potensiale som landemerke, da bryggene er godt synlige fra flere hold, fra den andre siden av fjorden, fra Geitbåtmuseet og fra Valsøya. De står dessuten i sammenheng med kulturmiljøet på Enge Bruk hvor flere bygninger er fra samme tid, ei tid som er av stor betydning for Vals  y-fjords historie; industriens inntog og en gullalder hvor Vals  y-fjord hadde et rikt folke – og kulturliv, initiativ og engasjement rundt enhver sving.

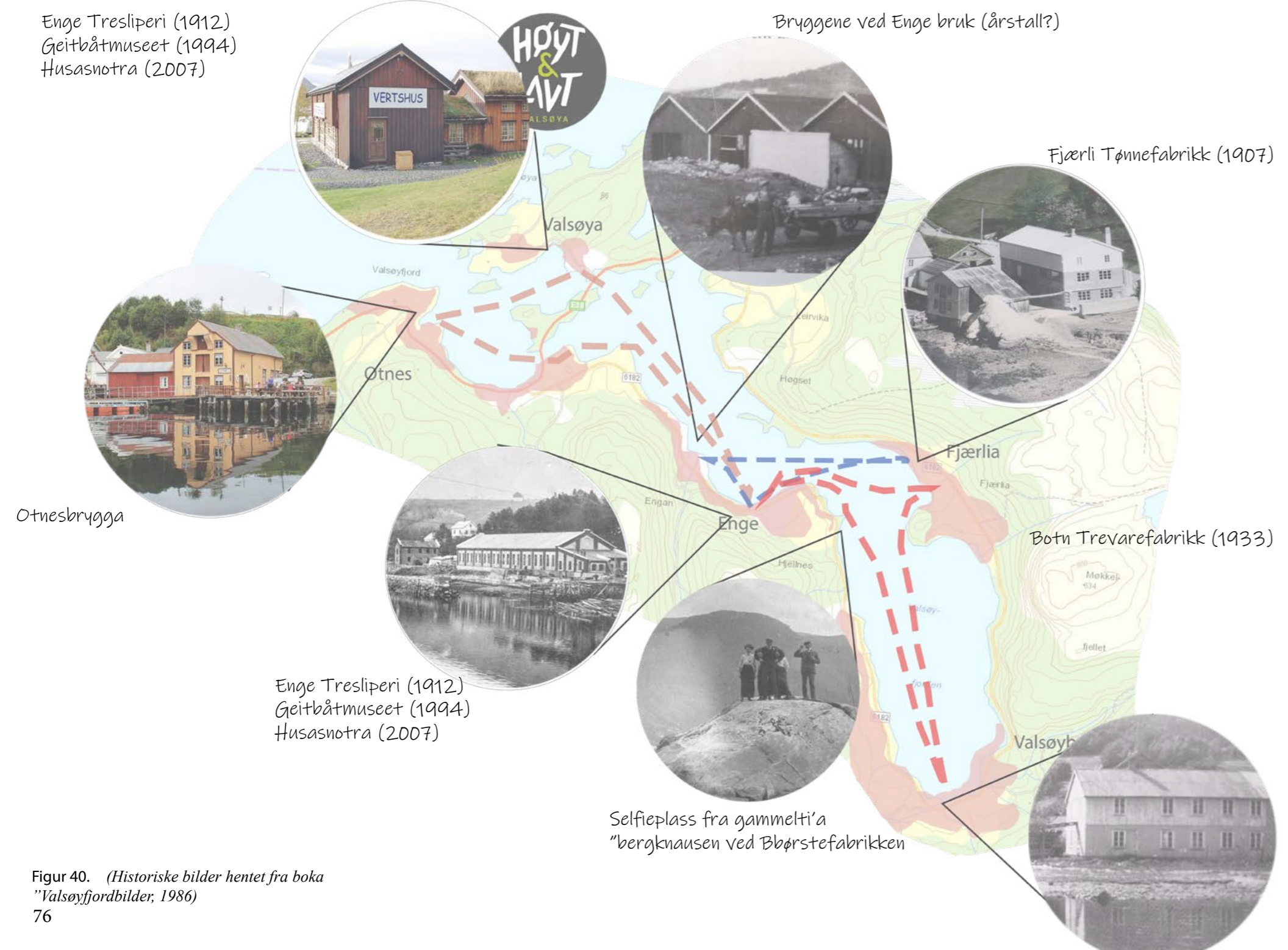
Enkel tur til Enge for den nybegynneren

Nivå: Nybegynner

Farge: Blå

Tid: Omtrent en time tur/retur (V  ravhengig)

De tre bryggene fra f  r 1900 på Enge Sagbruk er i ferd med    falle utfor kanten, men burde tas vare på. De har stort potensiale som landemerke, da bryggene er godt synlige fra flere hold, fra den andre siden av fjorden, fra Geitbåtmuseet og fra Valsøya. De står dessuten i sammenheng med kulturmiljøet på Enge Bruk hvor flere bygninger er fra samme tid, ei tid som er av stor betydning for Vals  y-fjords historie; industriens inntog og en gullalder hvor Vals  y-fjord hadde et rikt folke – og kulturliv, initiativ og engasjement rundt enhver sving.

Figur 40. (Historiske bilder hentet fra boka "Valsøfjordbilder, 1986) 76

DISKUSJON

Å komme fram til 6 prinsipper

Kultur- og naturarvinitiativ i rollen som landskapsentreprenører

Da mennesker og steder er «gjensidig konstituerende» og stedet i en relasjonell stedsforståelse er et produkt av de ulike aktørene der (Berg & Dale, 2015), kan en si at institusjoner som Geitbåt-museet-Husasotra, Træna Museum og Hardanger Fartøyvernssenter er med på å danne sted, enten de er i modus passiv, eller i modus aktiv, som Lønning (2010) kaller det. Slike institusjoner er, bevisste eller ubevisste, med og påvirker stedet og *stadkjensla*. (Berg og Dale, 2010)

Etter kvalitative studier av Hardanger Fartøyvernssenter og Træna Museum, har vi fått se to eksempler på kulturarvinstitusjoner i en «bred» rolleforståelse, som landskapsentreprenører og stedsutviklere. De har trådt inn i modus aktiv og funnet alternative måter å formidle verdiene de hegner om. Nyskaping foregår som vi har lest ikke i et vakuum, men i sammenheng med omgivelsene (Sve, 2011). Institusjonene, som hegner om kulturarven, har gjennom ønsket om å formidle verdiene lokalt, også funnet måter å bidra med verdiskaping ovenfor lokalsamfunnet. Træna museum formidler sine verdier gjennom arrangementer, og Hardanger i stor grad igjennom aktivitet og kursing, eller å åpne opp for frivillige. De baker innhold inn i aktivitet i tråd med lokalsamfunnets ønsker.

Selv om landskapsentreprenøren kjenne-tegnes av å være ressurssterk, initiativrik, kunnskapsrik og hardtarbeidende (Sve, 2011), er det en gjenganger at de er gode på å utnytte tilgjengelige ressurser, på å bygge relasjoner og på å samarbeide. (Haukeland, 2010) I henhold til verdiskapingsprogrammene rundt natur- og kulturarven (Haukeland & Brandtzæg, 2019) er tidlig nettverksbygging, sikring av samarbeid og strukturell forankring av dette, nøkkelfaktorer for å lykkes med spesielt den økonomiske verdiskapingen. Både i teorien fra Follo og Villa (2011), og i eksempelstudiet på Træna kommer verdien av å arbeide i fellesskap i små samfunn fram. Et tydelig «vi» har både i eksempelstudiet og i *Å bygge staden stein på stein* (2011) sammenheng med «å få til ting» som samfunn. Både egen empiri, verdiskapingsprogrammene og empirien til Follo og Villa peker på verdien av samhandling for å få til ting i små lokalsamfunn.

Å være en relasjonsbygger

Mellom mennesket og arven
Kultur- og naturarvinstitusjoner har i stor grad vist seg som viktige relasjonsbyggere. Et viktig ansvar, og den mest grunnleggende oppgaven, er formidling av verdiene de tar vare på. Økt kjennskap fører til økt forståelse for, og ønske om, å ta vare på verdiene (Haukeland & Brandtzæg, 2019). Hvordan å bygge denne kjennskapen finnes det mange svar på, men i henhold til verdiskapingsprogram-

mene kan kulturell verdiskaping være igjennom formidling, kursing, tilrettelegging og involvering. Dette kan føre til økt eierskap og økt stolthet for både sted og verdier. (Ibid)

Erfaringer fra verdiskapingsprogrammene viste at aktiv involvering, informering, dialog og synliggjøring både ga kjennskap og forståelse for de ulike prosjektene. (Haukeland & Brandtzæg, 2019) Å aktivt involvere lokalsamfunnet i den daglige driften, har også begge eksempelstudiene funnet sine strategier på. Træna inviterer spesielt barn og unge til å bidra i det de arrangerer, og skaper slik en formidlingsarena. Fartøyvernssenteret har lagt vekt på å gi plass for lavterskel arbeidsstillinger og åpnet for frivillige fra Europa, eller å ansette brukere hos NAV. Slik kan de bidra til inkludering i samfunnet (sosial verdiskaping), og samtidig få formidlet sine verdier gjennom kunnskapsformidling og involvering i aktiviteten. (Haukeland & Brandtzæg, 2019)

Mellom individene i lokalsamfunnet

Nyskapende prosesser kan som belyst i teoridelen oppstå der folk evner å danne nye allianser på tvers av tradisjonelle felt (Førde, 2010), og å være et sted i et lite samfunn der innbyggerne kan ha noe av felles interesse å møtes rundt, kan bidra til slik sosial verdiskaping. En felles lokalhistorie, kan for eksempel invitere på tvers av ellers etablerte samfunnsgrupper, de har historia og stedet til felles. Å være

et knutepunkt hele bygda føler tilhørighet til, kan gagne både institusjonen og lokalsamfunnet. Det kan øke sjansene for tilfeldige møter mellom mennesker som ellers ikke ville møtt på hverandre, en ‘throwntogetherness’ (Massey, 2005), som igjen kan generere nye nettverk. For å styrkes som møteplass, er Hardanger i gang med å bygge en innbydende utendørs park med permanente fasiliteter for ungdom, som klatrevegg og skur til å gjemme seg litt bort i. Å sette seg inn i hva lokalsamfunnet ønsker, er en del av arbeidet for å tiltrekke seg ønskede målgrupper, og for begge eksempelstudiene i hver sine små lokalsamfunn har dette vært «alle». Træna museum vet «alltid» hva som rører seg i lokalsamfunnet, og spiller videre på det som allerede finnes av interesser og aktivitet. Medvirkning er viktig for god utvikling (Meld. St. Nr. 25 (2008-2009)), og har vært sentralt for begge institusjoners forankring i lokalsamfunnet. Dialog og involvering kan hjelpe mot eventuell skepsis i samfunnet, da økt kjennskap gir økt forståelse (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

I små lokalsamfunn kommer en allikevel ikke vekk ifra det ungdomsinformanten påpekte angående Valsøyfjord: de fleste har sine etablerte grupperinger og har vanskelig for å blande seg (Botten, personlig kommunikasjon, x dato). Derfor kan dette være viktig å tenke på når en inviterer, at en legger til rette for, og appellerer til, hele grupperinger i lokal-

samfunnet om gangen.

Mellom lokalsamfunn og region

Å skape en felles historie om at en «får til ting» (Borch og Førde, 2011), og å være et sted av andres interesse fører til økt stolthet (Haukeland & Brandtzæg, 2019). I verdiskapingsprogrammene (ibid) har regionalt samarbeid vært vektlagt når det gjelder samkjøring i synliggjøring. Dette finner vi igjen hos Træna museum og Hardanger Fartøyvernssenter. Å være synlig regionalt kan styrke den økonomiske verdiskapingen. God samhandling både horisontalt og vertikalt kreves for vellykket bærekraftig stedsutvikling (ibid). Fylkeskommunen trer fram som en viktig økonomisk støt-tepartner både på Træna og i Hardanger, så også nettverket og fagkompetansen regionalt i museumsorganisasjonene (Bertheussen, personlig kommunikasjon, x dato; Richardson, personlig kommunikasjon, 08. april, 2021)

Mellom lokalsamfunnet og storsamfunnet

Å aktualiseres globalt, både å gjøre seg synlig, men også å la storsamfunnet se verdien av initiativet, vil øke opplevelse av mening (Haukeland & Brandtzæg, 2019). Det vil tilføre en ekstra dimensjon til lokalsamfunnet – å være påkobla verden gjør at en ikke er bosatt på en avsides plass, men tvert imot er påkobla storsamfunnet, og i tillegg finner sine egne lokale svar på globale spørsmål. Dette kan igjen, som vi har lest, øke lokal stolthet og styrke lokal identitet. Begrepet «Tenke globalt, handle lokalt», lansert av Gro Harlem Brundtland i for-

bindelse med verdensmøtet om klima og miljø i Rio i 1992 (Leder, 2019) peker på at vi er en del av samme verden, og må finne lokale svar på de felles utfordringene vi har for å kunne handle i det hele tatt. Træna vet at de vil merke de globale miljøforandringene på kroppen. Politikken rundt klima- og miljø, fiskeri og distrikt vil ramme øysamfunnet. De ser det derfor som livsviktig å finne lokale svar på store globale, eller nasjonale problemstillinger. (Bertheussen, personlig kommunikasjon, 09. mars, 2021) Dette å «trekke tråder til det globale» (Bertheussen, personlig kommunikasjon, 09. mars, 2021) sto sterkt på Træna. Å være i takt med resten av verden, for eksempel gjennom å la ungdommen lese dikt på verdens litteraturdag, gjorde arrangementene ekstra betydningsfulle. (ibid) Å koble enkeltmennesket med det som skjer i storsamfunnet, trodde Bertheussen (2021) var virkningsfullt. I tillegg har Træna selvtillit til å invitere omverdenen. Kunstnere fra alle verdens hjørner gjester samfunnet i ei tid, mot at de bidrar med et kunstprosjekt til samfunnet, ofte i tett samarbeid med Barne- og ungdomsskolen.

Bygge relasjon til landskap – bidra til opplevelseslandskapet
Produksjon av fellesgoder er viktig verdiskaping, noe landskapsentreprenøren er god på. Der det er samsvar mellom ytre og indre landskap øker attraksjonsverdien (Haukeland, et al., 2010), som også er oppfatningen i den europeiske landskapskonvensjonen (KMD, 2014). Å skape samspill mellom naturen, kultu-

ren og mennesket i landskapet kan ifølge Haukeland et al., (2010) være et steds fremste utviklingsressurs. (Haukeland, et al., 2010)

Hardanger Fartøyvernssenter tilbyr roturer i tradisjonsbåter på sjøen i den verdensberømte Hardangerfjorden (Richardson, 2019; Puschmann, 2005). Gjennom landskapsopplevelser styrkes opplevelsen av kulturarven. Kulturarvverdien, båten, er der den skal være og i sin rette bruk. Museumsgjesten er delaktig og i aktiv interaksjon med arven og landskapet.

Å bygge fellesgoder kan lede til økonomisk verdiskaping og åpne muligheter for andre å benytte seg av og spille på attraktiviteten, for eksempel gjennom landskapsopplevelser. (Haukeland et al., 2010)

Dette bygger opp under flere av tiltakene i mulighetsstudiet - å skape regional (og nasjonal) kobling gjennom Kystpilegrimsleia som kan resultere i økt båtaktivitet på fjorden, samt å ta aktiviteten ut i landskapet i form av muligheten for korte roturer i Valsøyfjorden, som gir landskapsopplevelser, eller som kobler seg på eksisterende turruter. At lokale båteiere tilgjengeliggjør sine båter, slik daglig leder Lisabeth Fiske foreslo (Fiske, personlig kommunikasjon, x dato), kan føre til nye nettverk og nye former for samhandling lokalt.

Hvordan bidrar de til bærekraft?

Vern trenger ikke gå på bekostning av bruk, men er en balansegang som må

vurderes. Økt tilgjengelighet kan forringe det man ønsker å ta vare på. Et etablert uttrykk i kulturarvmiljøet er vern gjennom bruk, som også vil ligge til grunn som et svar på vern i denne oppgaven. (Haukeland & Brandtzæg, 2019)

“Det er gode eksempler på hvordan mennesket og kulturen har spilt på lag med naturen over generasjoner». Hvordan kan man det gjøre slik at endringene går i en «bærekraftig retning som hegner om de verdier og kvaliteter ved landskapet som vi ønsker å bevare for framtidige generasjoner»? Altså – «definere mennesket og kulturen inn i landskapet og ikke ut av det» (Haukeland et al., 2010).

Prinsippene anvendt på Geitbåtmuseet-Husasnotra

Geitbåtmuseet går i retning økt deltakelse, de fleste av tiltakene jeg har kommet fram til, ligger der fra før, hos lokalbefolkningen og institusjonen selv. Mitt bidrag går ut på å systematisere verdiskapingen og belyse fordelene med å favne bredt i sitt arbeid når en befinner seg i en liten bygd.

Når det gjelder rollen ovenfor lokalsamfunnet, er det mye å hente, selv om ikke forbindelsene alltid er åpnebare. Om det ikke finnes røde tråder til det andre som skjer i området, må en finne de lyserosa.

Å finne mulighetsrom for å bidra til andres verdiskaping, bidra til å trekke publikum, kan indirekte synliggjøre verdiene institusjonen hegner om, som på Træna. De strekker seg både horisontalt og vertikalt, og spesielt mot lokalsamfunnets interesser og behov. Innstillingen er at å møtes på midten er nødvendig for å sammen stå sterkere i små samfunn.

Prinsippene er nokså generelle, og dermed overførbare.

KONKLUSJON

I denne oppgaven belyses eksempler på hvordan natur- og kulturarvinstitusjoner kan bidra til bærekraftig stedsutvikling i sitt lokalsamfunn.

Oppgaven er ikke et endelig svar på problemstillingen, men kan være et innspill til tematikken. Det viktigste fra de to eksempelstudiene ble, sammen med teori og annen litteratur oppsummert i 6 prinsipper. Prinsippene ble så anvendt i et mulighetsstudium for å prøve deres anvendbarhet i en ny stedlig kontekst. I diskusjonen ble grunnlaget for prinsippene drøftet, og deres overførbarhet til andre institusjoner.

Å fordele suksesskriteriene fra verdiskapingsprogrammene, teori og eksempelstudiene var en utfordring, da den brede verdiskapingen er tett sammenflettet, og prinsippene vanskelig kan skilles fra hverandre. Prinsippene virker i et samspill, og har til hensikt å kunne bidra til flere aspekter av den brede verdiskapingen. I tråd med Haukeland og Brandtzæg (2019) og eksempelstudiene tar prinsippene gjennomgående til orde for samhandling på tvers av nivåer og sektorer.

Kultur- og naturarvinstitusjoner er viktige for bærekraftig utvikling. (NB) (regjeringen) Natur- og kulturarvinstitusjoner kan være viktige relasjonsbygger mellom arven og mennesket, men også i en utvidet rolleforståelse mellom individer i

lokalsamfunnet, mellom lokalsamfunnet og regionen, og lokalsamfunnet, regionen og verden utenfor. Slike forbindelser har vi sett at kan være med på å styrke stolthet og engasjement lokalt.

Hvordan kan stedlige natur- og kulturarvinstitusjoner bidra til bærekraftig stedsutvikling i små lokalsamfunn?

På spørsmålet om institusjoner som tar vare på natur- og kulturarven kan bidra til bred verdiskaping i lokalsamfunnet, er svaret et soleklart ja. Det gjelder å finne *de lyserosa trådene*. Begge eksempelstudier står som bevis på dette.

Til grunn for prinsippene ligger det å finne måter å være en landskapsentreprenør og en relasjonsbygger i vid forstand. Utgangspunktet for å bruke prinsippene må være et genuint ønske om å bidra til bærekraftig stedsutvikling lokalt, og fordrer en villighet til å bruke tid og ressurser på dette.

Ingen ønsker seg flere arbeidsoppgaver, og likt for alle institusjonene jeg har snakket med er at de har mer enn nok å ta seg til. Hvorfor komme med flere oppgaver når alle har nok fra før? Mulighetsstudiet bidrar allerede i noen grad til bred verdiskaping ovenfor sitt lokalsamfunn, som aktivt deltakende der det er naturlig, og med samarbeid med barne- og ungdomsskoler. De er under utvikling, og har for tiden nok med å få endene til å møtes. Denne veien har både Træna museum og Hardanger Fartøyvernssenter allerede gått.

Å jobbe bredt tar tid. Men samhandling, politisk eller strategisk forankring og gode nettverk rundt det en vil få til kan lette på børa. De 6 prinsippene er et innspill til hvordan en kan prioritere fra grasrota. De skal ikke være nok en ovenfra-og-ned-oppgave, men være til inspirasjon for den som ønsker å delta aktivt i en bærekraftig stedsutvikling gjennom bred verdiskaping lokalt.

ETTERORD

Ønsket for masteren var å kunne bidra til at enkeltaktører som vil være med på å utvikle sitt lokalsamfunn i bærekraftig retning, kan begynne med utgangspunkt i seg selv. Jeg håpet at denne masteren kunne være til inspirasjon for det enkelte initiativ, som ønsker å gå inn i modus aktiv og ta grep selv, uten at de skal gjøre det alene.

Å velge avgrensning tok tid, og gjennom orienteringen indre tid til mulighetsstudiet enn jeg helst skulle hatt.

«Nyskaping kan ikkje reduserast til mothegemoni, men står på egne bein som meiningskonstituerande; ein riv ned gjennom å byggja opp.» (Lønning, 2010)

”Den som velger en slik strategi kan gjennom å etablere egne prinsipp og egne sannheter stå sterkere i motsetning til det etablerte.” (ibid)

FIGURLISTE

Figurer som ikke nevnes i figurliste er egenproduserte.

Figur 1. I en ”glokal utvikling” blir regionen trekt frem som et bindeledd mellom lokale verdier og de nasjonale og globale trendene (Haukeland & Brandtzæg, 2019, s 44)

Figur 2. Viser hvordan entreprenør og landskap skaper hverandre. Landskapsentreprenøren ser et problem eller en mulighet knyttet til landskapet, og går veien mot realisering, for å løse problemet eller gripe muligheten som oppstår i et mulighetsrom mellom entreprenør og landskap. (Haukeland, 2010)

Figur 3. Kartet viser området rundt Træna

Figur 4. Foto Ragnhild Godal - ved tillatelse.

Figur 5. Kart over området rundt Nordheimssund

Figur 6. Invitasjon til kursdeltakelse via Farøyvernseterets nettside (Fartøyvernssenter 2021) Hentet fra: <https://fartoyvern.no/>

Figur 7. Små reipslagarar. Hentet fra <https://fartoyvern.no/aktivitetar/lag-eit-tau/>

Figur 8. Ro ein tur på fjorden. Hentet fra <https://fartoyvern.no/aktivitetar/ro-ein-tur-paa-fjorden/>

Figur 9. Verdenskart som viser reisetid til resten av verden med London som utgangspunkt. Laget av den skotske kartografen John G. Bartholomew, 1914. Mørk rosa: Under fem døgn, lys rosa: fem – ti reisedøgn, gul: ti – 20 døgn, lysegrønn: 20-30 døgn, lyseblå 30 – 40 døgn og turkis for steder over 40 døgn unna. (Graff 2015)

Figur 10. Gamle og nye Nordmøre (egen figur)

Figur 11. Kart over Heim kommune og omegn. Egen figur.

Figur 12. På innsiden av Husasnotras verksted (Kilde:)

Figur 13. Nylig har museet deltatt i Den Kulturelle Skolesekken i Trøndelag, hvor koronavennlig innhold skulle kunne tilbys, i form av å lage en film om ”Båtbyggjaren og handverket”

Figur 14. Geitbåt fra filmen til den kulturelle skolesekken (Kilde)

Figur 15. Historisk foto av pakkhuskaia (Hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder”, 1986)

Figur 16. Kart over gamle Nordmøre (Kilde X)

Figur 17. ”Mand og Kone fra Fogderiet Noermør” (Hentet fra Nordmøre museum, u.å.)

Figur 18. Foto fra klippfiskbergene i Kristiansund. Tatt 1902. Hentet fra digitalt museum.

Figur 19. Kart over Kystpilegrimsleden (www.pilegrimsleden.no)

Figur 20. Fire historiske bilder (hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder, 1986)

Figur 21. Scene fra filmen ”Geitbåten - båtbyggjaren og handverket” (Herstory, 2020)

Figur 22. Stikk UT! friluftsliv (hentet fra <https://www.moldenaeringsforum.no/nyheter/2018/stikk-ut-be-drift?fbclid=IwAR0FNmo2htjGR5ijL3EiUn61sBjcJxVPJX4bljdELgJlgjqd3740rKPFyc>)

Figur 23. Otnesbukta, 1930-1940 (Hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder”, 1986)

Figur 24. Kappsegling (hentet fra www.obkl.no/galleri)

Figur 25. Vertshuset (hentet fra www.valsoya.no)

Figur 26. Med den urbane kvinnen fulgte over 300 miniatyrperler i glass. Valsøyfjord-bygda har fått sitt eget mysterium. (hentet fra <https://www.facebook.com/groups/280926699477795>)

Figur 27. (hentet fra <https://www.facebook.com/groups/280926699477795>)

Figur 28. (hentet fra <https://www.facebook.com/groups/280926699477795>)

Figur 29. Anne Karing Elstad (Leif Ørnelund/Oslo Museum, 1976)

Figur 30. Festivalstemning (hentet fra <https://www.tk.no/speilet/ny-start-for-fosskonserten/s/>)

Figur 31. Botn Trevarefabrikk (hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder”, 1986)

Figur 32. (Hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder, 1986)

Figur 33. Fasadene i 1. etg. er prydet med historiske bilder fra bla. det gamle bakeriet.

Figur 34. (Hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder, 1986)

Figur 35. Enge sagbruk (Hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder, 1986)

Figur 36. (Hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder, 1986)

Figur 37. (hentet fra <https://www.facebook.com/fjarlittonefabrikk>)

Figur 38. Fra Fjærlisetra, ca 1925 (Hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder, 1986)

Figur 39. Koblinger til regionen. Geitbåtmuseet og Husasnotra kan med fordel invitere seg selv til å være en del av kystpilegrimsleden, som et alternativ til ytre lei, eller som en lokal rundtur (bakgrunnskart hentet fra www.pilegrimsleden.no)

Figur 40. (Historiske bilder hentet fra boka ”Valsøyfjordbilder, 1986)

LITTERATURLISTE

Aure, M., et al. (2015). Sted - nye teorier i en norsk kontekst. Med sans for sted - nyere teorier. Bergen: Fagbokforlaget.

Aure, M., Berg, Nina Gunnerud., Cruickshank, Jørn., Dale, Britt., (2015). Korleis analytisk fange staddanning mellom meining, makt, materialitet og menneske? Med sans for sted - nyere teorier. B. Dale. Bergen, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS: s. 134-135.

Berg, N. G. & Dale, B. (2015). Sted - noen nyere teoretiske tilnærmingar og debatter. I: Aure, M., Berg, N. G., Cruickshank, J. & Dale, B. (red.) *Med sans for sted - nyere teorier*, s. 32-43. Bergen: Fagbokforlaget.

Bertheussen, M. (2021). Daglig leder Helgeland Museum avdeling Træna. Personlig kommunikasjon, 9. mars 2021.

Botten, K. (1986) *Valsøyfjordbilder - Industri og folkeliv 1890-1940*. Nordmøre Historielag. Kristiansund: Holms Trykkeri A/S.

Clemetsen, M. & Krogh, E. (2010). Landskapsressursanalyse. Verktøy for mobilisering, stedbasert læring og verdiskaping. I: Haukeland, P. I. (red.): *Landskapsøkonomi. Bidrag til bærekraftig verdiskaping, landskapsbasert entreprenørskap og stedsutvikling. Med eksempler fra regionalparker i Norge og Europa*, s. 51-76. TF-rapport nr. 263. Bø: Telemarksforskning.

Cresswell, T. (2004). Place: A Short Introduction. Oxford, Blackwell Publishing. s. 11.

Dagens lederartikkel (2019) Aftenpsten mener: Tenke globalt, handle lokalt.

EGGE, J. H. (2020). Malplassert vikinggrav med mystisk kvinne skaper hodebry for arkeologer. nrk. Nr.no.

Elvestad, H. H. (2013) *Trænafestivalen ble årets festival*. Avis Nordland. Tilgjengelig fra: <https://www.an.no/kultur/tranafestivalen-ble-arets-festival/s/1-33-6503730> Lest: 07. mars 2021.

Fartøyvernsenteret (u.å.) *Hardanger Fartøyvernsenter - Levande museum*. Tilgjengelig fra: <https://fartoyvern.no/>

FN (2019b). FNs bærekraftsmål. Tilgjengelig fra: <https://www.fn.no/Om-FN/FNs-baerekraftsmaal>

Flø, B. E. (2013). Kulturarv og verdiskaping i eit kyst- innlandsperspektiv. Trondheim, Norsk senter for bygdeforskning.

Follo, G., Villa, M. (2010). Å byggje staden stein på stein. I Førde, A. & Borch, O.J. (red.) *Innovative bygdemiljø : ildsjeler og nyskappingsarbeid*, Bergen: Fagbokforlaget.

Førde, A. & Borch, O.J., 2010. Innovative bygdemiljø : ildsjeler og nyskappingsarbeid, Bergen: Fagbokforl.

Godal, J. B. (2008). Tradisjonsbåtar i Møre og Romsdal. Bergen, Fagbokforlaget.

Graff, S. B. (2015). Så lang tid tok det å reise for 100 år siden. Tilgjengelig fra: <https://www.abnyheter.no/reise/reisenyheter/2015/12/07/195185798/sa-lang-tid-tok-det-a-reise-for-100-ar-siden>. Lest: 03. mars 2021.

Halleraker, J. H. (2021) Landskapskonvensjonen i Store norske leksikon på snl.no. Tilgjengelig fra <https://snl.no/landskapskonvensjonen> (Lest: 01. juni 2021)

Hansen, F. K. (2020). Spesiell vikinggrav funnet sør i Trøndelag. Gemini. Gemini.no.

Haukeland (2010). Landskapsøkonomi. Kulturelle landskap i den rurale periferien: Fra utgått landbrukspolitikk til innovativ landskapspolitikk. Bø.

Haukeland, P. I. (2010). Opplevelseslandskapet. Kulturelle landskap i den rurale periferien: Fra utgått landbrukspolitikk til innovativ landskapspolitikk. Bø, Telemarksforskning.

Haukeland, P. I., Brandtzæg, B. A. (2019). *Bred verdiskaping som strategi for bærekraftig stedsutvikling*. Tidsskrift for utmarksforskning 2019 1.

Helgeland museum (u.å.) *Om Træna museum*. Tilgjengelig fra: <https://helgeland-museum.no/archives/category/omtraena> (Lest 04. april 2021)

Heim kommune (u.å.) *Planstrategi*. Tilgjengelig fra: <https://www.heim.kommu>

ne.no/planstrategi.516634.no.html (Lest 10. mai 2021)

Hofstad, K. (2020, 26.05.2020). "Antropocen." Tilgjengelig fra: <https://snl.no/antropocen>. (Lest: 23.03., 2021),

Ingebrigtsen, S., Jakobsen, O., (2020). *"Circulation Economics - An Ecological Image of Man Based upon an Organic Worldview."* Tilgjengelig fra https://www.researchgate.net/publication/265803030_Circulation_Economics_-_An_Ecological_Image_of_Man_Based_upon_an_Organic_Worldview

Kvam herad (2015). Kommuneplan 2015-2030 Gjeldande samfunnsdel. Tilgjengelig fra: <https://www.kvam.no/tenester/planar-strategiar-og-styringsdokument/kommuneplanar/samfunnsdel/kommuneplan-2015-2030-gjeldande-samfunnsdel/>

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017). *Berekraftige byar og sterke distrikt*. (Meld. St. 18 (2016-2017)).

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2004). Om regionalpolitikken. (Meld. St. 25 (2004-2005)).

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2008). Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken. (Meld. St. 25 (2008-2009)).

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2014). Den europeiske landskapskonvensjonen. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/planbygg-og-eiendom/plan--og-bygningsloven/plan/internasjonalt-plansamarbeid/landskapskonvensjonen/id410080/> (lest 09. april 2021)

Krogh, E., 1995. Landskapets fenomenologi, 1995:15.

Kystlag, O. (2020). "Otnesbrygga Kystlag." Retrieved 26. mai, 2021, from https://www.obkl.no/?fbclid=IwAR3aGR_CrmJAVAW3J2SWWb6bydPlgy-ANLHlvCIzCtHsosy0w2hob5puBXM4.

Kvam herad (2017). Kulturminneplan 2017-2027. *Med røter og føter i Kvam* Tilgjengelig fra: <https://www.kvam.no/tenester/planar-strategiar-og-styringsdokument/temaplanar/kultur-idrett-og-fritid/kulturminneplan-2017-2027/>

Lundberg, B. B. (u.å.). *Fosnakulturen på Nordmøre*. Tilgjengelig fra: <https://www.nordmore.museum.no/bes%C3%B8k-oss/kristiansund/fosnakultu->

ren-p%C3%A5-nordm%C3%B8re?fbclid=IwAR3Uvvh7XldlfWzpjFbRCmM-R50YA9KZ52IZUfvnL9wQ_fLXrgc1537a8SfA. (Lest: 15. mai, 2021)

Lønning, D. J. (2010). Kva er nyskaping? Om fridom, skaparglede, framtid og fellesskap. Vats, 3570 Ål, Boksmia forlag. s. 199.

Meine, Curt D & Knight, Richard L, 1999. The Essential Aldo Leopold, Madison: University of Wisconsin Press. (s. 164)

Massey, Doreen B. (2005). For space. London, UK: Sage Publications.

Nordmøre-Museum. "Om Nordmøre Museum." Retrieved 19. mai, 2021, from <https://www.nordmore.museum.no/om-nordm%C3%B8re-museum>.

Nordmøre-Museum (u.å.). "Klippfiskens historie på 1 2 3." Retrieved 01. mai 2021, from <https://www.nordmore.museum.no/bes%C3%B8k-oss/kristiansund/klippfiskmuseet/klippfiskens-historie-p%C3%A5-1-2-3>.

Nordmøre-Museum (u.å.). Nordmøre. digitaltmuseum.org. K. p. b. e. p. i. Kristiansund, Nordmøre-Museum.

Nordmøre-Museum (u.å.). "Prammen Svorka." Retrieved 29. april, 2021, from <https://www.nordmore.museum.no/bes%C3%B8k-oss/halsa/geitb%C3%A5tmuseet/prammen-svorka>.

Olsen, H. (2020). Hellig sted. ScandinavianBook, Efram forlag 2020.

Puschmann, O. (2005). Nasjonalt referansesystem for landskap. Beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner. NIJOS rapport 10/2005. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. Side 98-101.

Puschmann, O. (2005). Nasjonalt referansesystem for landskap. Beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner. NIJOS rapport 10/2005. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. Side 106-109.

Puschmann, O. (2005). Nasjonalt referansesystem for landskap. Beskrivelse av

Norges 45 landskapsregioner. NIJOS rapport 10/2005. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. Side 126-129.

Pilegrimsleden (u.å.). "Kystpilegrimsleia ". Retrieved 19.05.21, 2021, from <https://pilegrimsleden.no/pilegrimsledene/kystpilegrimsleia>.

Rasmussen, T. F. 2006. Debatt. Stedskvaliteter, kunnskapsnæringer og storbyutvikling. *Plan*, 2:40-41.

Regjeringen (2018, 17.12.2018). "Hvorfor stedsutvikling?". Retrieved 16.04, 2021.

Selman, P.H., 2012. Sustainable landscape planning : the reconnection agenda, London: Routledge.

Statistisk sentralbyrå (2020, 4. kvartal 2020). "*Kommune Heim (Trøndelag - Trööndelage)*." Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/kommunefakta/heim>. (Lest: 01. mai, 2021)

Stahlschmidt, P., Swaffield, S., Primdahl, J., Nellemann, V., (2017). *Landscape Analysis - Investigating the Potentials of Space and Place*. London and New York, Routledge: 2.

Stokkan, J., Thorsnæs, G. (2020, 10. august 2020). "Møre og Romsdal." from https://snl.no/M%C3%B8re_og_Romsdal.

Sve, K. (2010). Nye handlingsrom i landbruket: Lyngen som døme. I Førde, A. & Borch, O.J. (red.) *Innovative bygdemiljø : ildsjeler og nyskappingsarbeid*, Bergen: Fagbokforlaget.

Swanwick, C. (2002). *Landscape character assessment: Guidance for England and Scotland*. The Countryside Agency & Scottish Natural Heritage

Thorsnæs, G.; Haugen, M. O.: Valsøyfjord i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 14. juni 2021 fra <https://snl.no/Vals%C3%B8yfjord>

Thorsnæs, G.: Træna i Store norske leksikon på snl.no. Tilgjengelig fra <https://snl.no/Tr%C3%A6na>. (Lest: 3. mars 2021)

Thorsnæs, G.: Kvam i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 14. juni 2021. Tilgjengelig fra <http://snl.no/Kvam>

Træna kommune (2020) *Kulturminneplan 2020-2030*. Tilgjengelig fra: https://trana.kommune.no/getfile.php/4692903.2542.mnawbw7asl-m7ia/2020-05-14+Kulturminneplan_Vedtatt+i+Formannskap_LR.pdf

Træna 2030. (2017) Kommuneplan. *Samfunnsdel*. Tilgjengelig fra: <http://tenk-træna.no/info/kommuneplan/> (Lest 10. mars 2021)

Træna kommune (u.å.). "Om Træna." Tilgjengelig fra: <https://www.trana.kommune.no/om-traena.423988.no.html>. (Lest: 6. mai 2021)

Trænafestivalen (2019). "Hvem er vi?". Retrieved 21. mai, 2021, from <https://www.trena.net/>.

Vestby, G. M., et al. (2014). Ildsjeler og lokalt utviklingsarbeid – Gløden, rollen og rammevilkårene, Norsk institutt for by- og regionforskning.

VEDLEGG

Semistrukturert dybdeintervju med daglige ledere ved natur- og kulturarvinstitusjoner:

Bakgrunn

Hva var det som motiverte opprettelsen av institusjonen?

Hva har vært det viktigste å satse på fram til i dag, og hva vil være viktig i utviklingen framover?

Hva har du inntrykk av at var de største utfordringene ved å komme i gang og få realisert museet/prosjektet?

Hva tenker du har vært de viktigste faktorene for å komme dit dere er i dag?

Formidlingsstrategi og målgrupper

Hva er den viktigste målgruppa for museets virksomhet og aktivitet?

Hvorfor har dere prioritert slik?

Hvordan har dette lagt føringer for utvikling av formidlingsprodukt og utforming av besøksstedet?

Har dette påvirket museets kontaktnettverk? Hvordan?

På hvilken måte har dere arbeidet for å nå fram til valgte målgrupper?

Besøkende og aktiviteten i dag

Hvem er deres besøkende, hvor kommer de fra?

Hva er de besøkende mest interesserte i?

Er det noe som skiller de besøkende, i form av hva de trekkes mot?

Bred verdiskaping

Hva er forholdet deres til andre lokale aktører?

Hva mener du er deres viktigste rolle i lokal, regional, nasjonal og global kontekst? Du kan svare kort om du vil..

Er det noen andre roller du ser for deg at dere kunne hatt? Lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt?

Hvem er deres viktigste partnere/samhandlere lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt?

Hvilke oppfatninger opplever du at lokalsamfunnet har om deres rolle?

Semistrukturert dybdeintervju med representanter i lokalsamfunnet:

Bakgrunn

Aldersgruppe

Hvor lenge har du vært innbygger i Heim (tidl. Halså) kommune?

Hvordan/hvorfor kom du hit? (Tilflytter, besøkende eller født og oppvokst?)

Yrke / arbeidssituasjon

Bosituasjon (innen 5, 15 eller 30 min med bil fra kulturinstitusjonen?)

Lokale sosiale arenaer

Hvor treffer du helst andre i det daglige (før pandemien)?

Hva gjør du på fritida (før pandemien)?

Er det noe du savner av aktiviteter/møteplasser i ditt lokalsamfunn?

Hva setter du mest pris på i nærområdet ditt? (landskapet)

Relasjon til Geitbåtmuseet og Husasnotra

Når sist var du innom Geitbåtmuseet og Husasnotra?

Hva betyr museet for deg?

Hvem mener du er deres viktigste målgruppe? Aldersgruppe?

Hvilken betydning eller rolle kan museet ha/fylle i lokalsamfunnet?

Hva skal til for at du vil være interessert i å involvere deg i aktiviteten på museet?

Bred verdiskaping - næringsliv og kultur

Hva mener du er Geitbåtmuseet og Husasnotras viktigste rolle i samfunnet? (lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt?)

Er det noen andre roller du ser for deg at Geitbåtmuseet og Husasnotra kunne hatt? (Lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt?)

Hvem tenker du at museet med fordel kunne samarbeidet med?

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway